

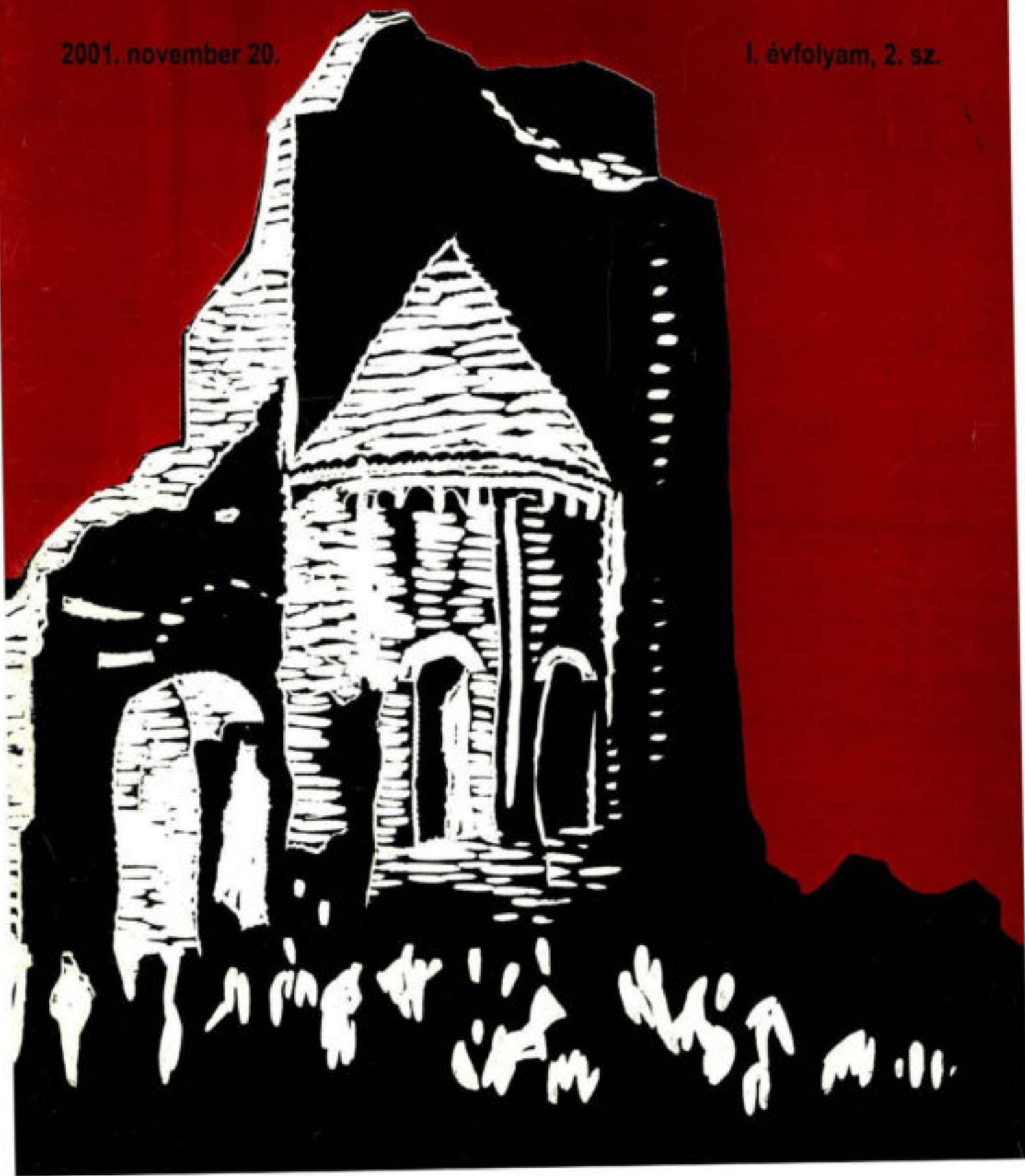
ARAKS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2001. november 20.

I. évfolyam, 2. sz.

*Az Aracs-érem, Kutas Ágnes
alkotása*

*Az Aracs-díj, a Magyar életfa
Szervátiusz Tibor alkotása*

ARAKS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2001. november 20.

I. évfolyam, 2. sz.

TARTALOM

Mirnice Károly: A délvidéki, a Vajdaságban élő magyar politikai és értelmiségi elit viszonyulása az 1956-os magyar forradalomhoz és szabadságharchoz az 1990-es évek előtt	5
Vajda Gábor: Ami fölemelt s ami lesújtott. A Magyar Nagy Október visszhangja a délvidéki kultúrában	15
Matuska Márton: Értünk halt meg. Sörös Imre '56-os temerini vértanú életútja	18
Tomán László: Dobrica a vészben avagy egy Velika Drenova-i Budapesten 1956 októberében ..	27
Patrubány Miklós: A költő halála	30
Csorba Béla: A járeki gyűjtőtábor	33
Vicei Károly: Hol tartok? Curriculum vitae	34
Tari István versei	41
Hódi Sándor: Nyolcvan év kisebbségben	43
Gubás Jenő: Irány és irányvesztés	48
Tari István: Aranytartalékaink csodája	52
Cirkli Zsuzsanna: Van még mit feltárnunk? Mi történt velünk 1918 után?	54
Bata János: Illyés Gyula időszerűsége	58
Bogdán József két verse	61
Szloboda János: Nem létező irodalom?	62
Tomán László: Napról napra	64
Csorba Béla: Magyar–szerb viszony XIX. század közepén. Pál Tibor könyvéről	67
Hajnal Jenő: Ünnepi hajlandóság hozott össze bennünket. Az Aracs Társadalmi Szervezet díjkiosztó ünnepsége	70
Székely András Bertalan: „...legyek a szél, mely hordja a magot...”	73
Renić Kistamás Katalin - Raj Rozália - Nagy István: A doroszlói tájház	75

Második számunk munkatársai:

Bata János
Bogdán József
Cirkli Zsuzsanna
Csorba Béla
Gubás Jenő
Hajnal Jenő
Hódi Sándor
Matuska Márton
Mimics Károly
Patrubány Miklós
Renić Kistamás Katalin
Székely András Bertalan
Szloboda János
Tari István
Tomán László
Vajda Gábor
Vicei Károly

A délvidéki, a Vajdaságban élő magyar politikai és értelmiségi elit viszonyulása az 1956-os magyar forradalomhoz és szabadságharchoz az 1990-es évek előtt

– Jugoszláv–szerb politikai háttéreseeményekkel –

A délvidéki, a Vajdaságban élő magyarokat a magyarországi eseményekről évtizedeken keresztül a Tanjug jugoszláv hírügynökség tájékoztatta. Idővel, amikor már egyik-másik jugoszláv országos lapnak volt magyarországi tudósítója, akkor is (mintegy parancsszóra) valamennyi lap csip-csup dolgokról, botrányokról, kétfejű borjúról és hasonló „érdekességekről”, jó mulatást nyújtó Mátyás-pincékről és kocsmákról adott hírt a vastag pénztárcájú és jókedvű szerbeknek. A vajdasági szerb lapoknak sohasem volt, a Magyar Szónak pedig csak a nyolcvanas évek végétől lett magyarországi tudósítója, de ő sem sokban különbözött szerb kollégáitól.

Az 1956-os magyarországi eseményekről a Tanjug tudósításai alapján értesülhettek az olvasók, Josip Broz Tito és Edvard Kardelj értékelte a forradalmat, és a Kommunista Párt Központi Bizottsága Dobrica Ćosićot és Ivan Ivanjít bízta meg, hogy az Írószövetség tagjaiként élményanyag formájában is elszórakoztassanak bennünket jelentéktelen történeteikkel és tartalmatlan szellemeskedéseikkel. A politikai közélet minden tagjának a szájpadlásához ragadt a nyelve. A központi vezetőség tagjai fékezett észjárású emberek voltak. Csak miután már Tito és Kardelj kimondta valamiről az ítéletet, hozták működésbe agyukat, és mertek megszólalni.

És mi történt 1986 után? A szerbek rettenetesen megijedtek attól, hogy megenyhült, majd megszűnt a hidegháborús légkör, s egyenesen kétségbeestek, amikor ledöntötték a berlini falat, mert nem lehetett többé beképzelniük a világtörténelmi szerepet. Ez agresszív vá tette őket.

Az elmúlt évtizedben nagyon gyakran hangzottak el a szerb parlament ülésein, még gyakrabban az állami és hivatalos irányítású sajtóban, és leggyakrabban a nacionalista-sovinisza-fasiszta szerb pártok közlönyeiben olyan megállapítások, hogy a magyarok itt, Szerbiában csak 1956 után telepedtek le, mivel ezt megen-

gedték nekik a nagylelkű szerbek. Ha ez valóban így lenne, bizony az itt élő magyaroknak csak nagyon rossz élményeik lehetnének. Az 1956-os magyar események semmilyen hatással nem lehetnének azokra, akik nem éltek itt. Ha alaposan a mélyére nézünk ennek az állításnak, azonnal világossá válik a csak látszólag irracionális cél. A valós cél az volt, hogy még jobban felkorbácsolja a fasiszta-csetnik indulatokat és szenvedélyeket a hálátlan magyarok ellen, akik elkezdtek követelődni, kisebbségi jogokat emlegetnek, de voltaképpen hálálkodniuk kellene, mert a nagylelkű, mennyei szerb nép befogadta őket. A másik célja az, hogy egy ún. jövevényérzést ébresszen és erősítsen, ugyanis a jövevény nem érzi magát otthonában biztosan, és könnyen távozhat. Közben a szerb tudósok mélyen hallgattak, magukban pedig kajánul kuncogtak ezeken a bizánci fondorlatosságokon. Mi azonban fogadjuk el azt a köztudott igazságot, hogy a magyarok és a szerbek együtt éltek a Délvidéken már a középkor óta, vagyis több száz éve. A nemzetközi jog tényeként ismert, hogy a középkori és újabb kori Magyar Királyság területén 1699 előtt is élt bizonyos számú szerb, de számuk csak később növekedett jelentősen.

A délvidéki, a Vajdaságban élő magyarok ismeretei szegényesek és tévesek az 1956-os magyar eseményekről. Csupán tézisekben fogok foglalkozni ezekkel az eseményekkel. A téziseim azonban a tényekhez ragaszkodó kutatómunkával foglalkozó tudós meglátásai. Hiszem, hogy több olyan igazságot is ki fogok mondani, amelyet eddig agyonhallgattunk.

Azzal a tézissel kezdeném, hogy a jugoszláv kommunista politikai elit 1948-ban ellenszegült a sztálini önkénynek. Ennek sikerén és eredményességén felbátorodva hihetetlenül megnőtt önbizalma. Bár tagadhatatlanul világtörténelmi eseményről volt szó, maga a történés mégsem rengette meg sem a nyugati kommunista mozgalmat, sem a keleti szocialista tábor. A kommunista eszmények, reménységek és elvárások

senkiben sem gyengültek meg. A kommunista ideológia továbbra is szilárdan tartotta magát. Ha áttekintjük a korabeli polgári tudományos irodalmat és sajtót, azt látjuk, hogy a napi politikai szenzáción kívül a Tájékoztató Irodával való szakításnak nem tulajdonított jövőbe mutató jelentőséget. A válságban lévő polgári társadalmak számára nem volt útmutató. A szocialista tábor országai (nem csak a szovjet jelenlétből kifolyólag) alapjában véve semmit sem változtattak gyakorlatukon. A jugoszláv revizionizmus ideológiája voltaképpen csak a szovjeteknek tűnt veszélyesnek és esetleg ragályos példának. Valójában Keleten is, Nyugaton is a baloldalnál és a jobboldalnál is hatástalan volt. Ezen mindenképpen el kell gondolkodni. Ma, 2001-ben már megállapítható a jugoszláv kommunista rendszerről az, ami a nyugati polgári filozófusoknak, politológusoknak, szociológusoknak, közgazdászoknak és más gondolkodóknak már 1948-ban nagyrészt világos volt: a jugoszláv politikai rendszer alapjaiban és lényegében ugyanolyan tekintélyelvű és totalitárius volt és maradt a mai napig, mint a szovjet – csupán európaibb kivitelezésben. Jugoszlávia kis ország, Európa peremén helyezkedik el. Itt sokkal nehezebb lett volna sok ezer embert megfosztani életétől és átnevelősdit végezni munkatáborokban, mint Szibériában. A kommunista politikai rendszer ismérvei és jellemzői: a „mindenkié és senkié” társadalmi tulajdon, a jogállam teljes hiánya, az egypártrendszer eszmei monopóliuma megkérdőjelezhetetlenek voltak. Az ún. munkás-önigazgatást továbbra is a pártvezetőségek és a kommunista érdekcsoportok irányították maffiás módszerekkel. A társadalom minden sejtjét behálózták a társadalmi önvédelem és általános népvédelem gyanakvó-gyanúsítgató bizottságai (az UDBA, vagyis a jugoszláviai ÁVÓ illetve KGB) láthatatlan csatornái. A Nyugaton ezért a jugoszláv politikai rendszert antisztálinista sztálinizmusnak emberarcúbb titoista diktatúrának minősítették stb. (Ezek a megállapítások persze magukban véve is ellentmondó jelentésűek).

Magyarországon a köznép évtizedeken keresztül irigylhette a Nyugat–Kelet közötti hintapolitikával kiügyeskedett jugoszláv életszínvonalat, a nagyobbak tűnő szólásszabadságot, a kötelező beszolgáltatás megszüntetését, a szövetkezeti (kolhoz)rendszer felszámolását, a kis parasztgazdaságok visszaszolgáltatását, a világtűllelet. Egyesek szerint a munkás-önigazgatást is. Szerintem azonban ez nem így van. A munkástanácsok a 19. és 20. században minden forradalom és gazdasági válság törvényszerű velejárói vol-

tak. Minden ország esetében spontánul jöttek létre. Velük a társadalom védte magát azokon az érzékeny helyeken is, ahol az állam képtelen volt a társadalmi nyugalmat, a minimális szociális biztonságot fenntartani. Nemcsak a kommunistáknak, de a magyar baloldalnak sem volt kedvező véleménye a jugoszlávai politikai rendszerről és az ún. munkás-önigazgatásról. Befejezetlen, működésképtelen rendszer volt. A magyar polgári jobboldalnak sohasem tetszett a kommunista politikai rendszer jogrendszere. Az a jobboldal, amely a jog gyakorlásában ezer év tapasztalatára támaszkodott, azon a véleményen volt, hogy jogrendszere anarchikus, átláthatatlan, működésképtelen, érthetetlen, tele van anomáliával. Ezenkívül a jugoszlávai politikai és jogrendszer mindenkor az egyenlősít és az egyenlősítre való törekvést támogatta. Ez vízvázlat volt a két nép gondolkodásában. Ezt nem tudta elfogadni sem a magyar baloldal, sem a magyar jobboldal, ugyanis összeegyeztethetetlen a magyar nemzettudattal és a munkaszorgalmat alapuló individualizmussal.

A jugoszláv rezsim a legnagyobb tiszteletet azzal érdemelte ki a magyar közvéleményben, hogy nem engedte be az országba a szovjet csapatokat. A jugoszlávok előtt viszont Magyarországnak nem volt semmilyen politikai tekintélye. Vesztes ország volt. Rajta volt a fasiszta megbélyegzés. A kommunista vezetőség (különösen a szerb) évtizedeken keresztül nem tett semmit azért, hogy a köznép körében enyhüljön Magyarország olyan megítélése, hogy egy fasiszta múltú nép építi a szocializmust. A jugoszlávok magatartása rendkívül fennhéjázó, másokat kiskorúsító, kioktató, beképzelt és kérkedő volt minden más nemzetiségű kommunistával szemben (csupán ott hunyáskodtak meg, ahol pénzt lehetett kérni). Mély meggyőződésük volt, hogy ők gondolták ki a világtörténelemben az igazságos politikai rendszert, ők hozták létre az igazságos társadalmi viszonyokat, és egyedül előttük ismeretesek azok az intézkedések és intézményes megoldások, amelyekkel azok fenntarthatók. Úgy tartották, ezért indokolt kioktató viszonyulásuk mindenkihez, a magyarországi kommunistákkal szemben pedig a rendreutasítás is. A magyar kommunisták ugyanis nem a maguk fegyveres erejéből jutottak a szocializmushoz, mint a jugoszlávok, akik egyes-egyedül legyőzték a fasiszmust, saját erővel szabadították fel az országot a fasiszta megszállók alól (köztük a magyarok alól), ellenálltak a sztálinista nyomásnak, ugyanakkor nem fogadták el a kínálózó tökérsrendszert. A jugoszláv kommunisták magukba szívták a világtörténelem összes bölcsességét. Mindent

tudtak és minden kérdésre azonnal volt kész válaszuk. (Nem célom kipellengérezni őket, hanem érzékeltetni, bemutatni észjárásukat.)

Ugyanakkor a szerbek (különösen a szerb értelmiség) kifejezetten kisebbségérzésben szenvedett a magyarokkal szemben minden alkotói területen, ideértve a sportot is. Ezt azonban nagyon igyekeztek leplezni és helyettesíteni oly módon, hogy mindenütt, minden téren a politikai megítélés és álláspont fontosságát helyezték előtérbe. A szerb nép, de nem kevésbé az értelmiség is elképesztően keveset tud a szomszédos magyar nép kultúrájáról. Így nevelte és neveli őt évtizedek óta a téves politika: a másik kisnépet (különösen a szerbnél kisebb népet) semmibe kell venni; nem politikai tényező – a szerb tudomány számára meg nem érdekes.

A jugoszláv kommunisták, Tito és Kardelj (a Naša stvarnost, a Szocializmus folyóiratok) az 1956-os magyar eseményeket mint a bürokratikus hatalom elleni felkelést, a munkásosztály elégedetlenségét, az erőltetett iparosítás elleni lázadást jellemezték. Ugyanakkor kiemelték, és többször is hangsúlyozták, hogy a magyar munkásosztály jogos követeléseit és elégedetlenségét számos jól megszervezett fasisztoid és a régi társadalmi rendet restauráló jelenség kísérte. Szerintük nem csak egyszerű kísérő jelenségekről volt szó, hanem ha a felkelők Nyugatról nagyobb támogatást kaptak volna, valóban megtörténhetett volna a tőkés társadalmi rend visszaállítása és a kommunista politikai rendszer megdöntése. Érdekes módon a később szerb nacionalizmussal vádolt Dobrica Ćosić is ezt a véleményt képviselte. Végül is ezt a nézetet fogadta el az egész jugoszláv kommunista vezetőség a szövetségi szerveitől kezdve egészen a helyi vezetőségekig.

Az 1956-os magyar események értékelésében megkerülhetetlen annak elemzése, hogy a jugoszláv kommunista elitnek milyen volt a viszonyulása Magyarországhoz szovjet megszállásához, elnyomásához és kizsákmányolásához. Ma már ismeretes, hogy jelentős véleménykülönbségek voltak a szerb, a horvát és szlovén kommunista vezetők között. Ismeretes az is, hogy a szerb kommunisták magukba fojtották véleményüket. Miután mégis egyezségekre jutottak, a jugoszláv politikai elit elítélte Magyarország megszállási állapotban tartását, elnyomását és kizsákmányolását. Az elítélés hangsúlyozása azonban nem volt hosszú életű, és visszhangja se tartott sokáig: néhány hét múlva már meg is feledkeztek róla. Tehették, mert akkor már egy korábban meghozott, de addig titkos nagyhatalmi döntés alapján Jugoszlávia egy egészen más nemzetközi hely-

zetbe került, és annak legnagyobb haszonélvezője lett. Éreztetni kezdte hatását a Sztálin és Churchill között kötött titkos jaltai megállapodás, amely szerint Jugoszlávia fifti-fifti érdekövezetet jelent a két nagyhatalmi koalíció számára. A hidegháború korszakának is megfelelt Jugoszlávia zavart keltő hintapolitikája. Amikor magára vállalta az el nem kötelezett országok egyik szervező szerepét, végképp zűrzavaros lett a nemzetközi politikai helyzet. Viszont éppen ennek az összekuszálódott nemzetközi helyzetnek köszönhetően Tito irigylésre méltó életszínvonalat tudott biztosítani az országnak saját ipari háttér és munkaszorgalom nélkül. Az elnemkötelezettség elveiből világtörténelmi szerepre törekvést és hatalomtitást, hóbortos intézményt csinálhatott. Éppen ezért csak azokban az 1956-os napokban ítélte el a szovjet csapatok magyarországi állomásoztatását, és soha többé. Félretelve a diplomáciai üres beszédet és retorikát, Jugoszlávia sohasem kérte a szovjet csapatok kivonását Magyarországról, sem a nemzetközi fórumokon, sem a kétoldalú államközi kapcsolatokban; ezt nem is tartotta szükségesnek.

Az irigkedésre kész, falusi mentalitású, balkáni fondorlatokhoz szokott szerb értelmiségi elit egyenesen szükségesnek tartotta Magyarország orosz gyámság alatt tartását, az oroszok általi veszélyeztetést. Ebben mindenkor különbözött a horvát értelmiségtől, amely, ha irigkedett is a magyar értelmiségre, soha nem tapsolt az orosz csizmának Magyarország területén. Mindez azért is érdekes, mert ugyanakkor a tisztí akadémiákon és a katonai kiképzéseken Magyarországot, pontosabban a Magyarországi területéről jelentkező ellenséges támadást jelölték meg legvalószínűbb veszélyként Jugoszlávia állambiztonságát tekintve. Természetesen a fenti jelenségekben is számos ellentmondásra, homlokegyenest ellentétes előjellel jelentkező kapcsolódásra lehet következtetni. Mindez azonban – utólag megállapítható – a JSZSZK szétesésének okai közé tartozott.

Kell-e nagyobb ellentmondás annál, mint amikor Tito jugoszláv állam- és pártelnök (ha jól emlékszem egy francia) újságíró azon kérdésére, hogy kit tart kora legnagyobb államfőinek – egyértelműen felelt: Sztálint és Churchillt, de nagyra értékeli, és a nagyok között tartja számon Kádár János emberi és politikai egyéniségét és tevékenységét is. Csupán Tito elnöknek (és talán Kádárnak is?) sikerült összebékíteni a tüzet és vizet egymással, olyan értelemben, hogy az egyik ne aludjon ki, a másik meg ne párologjon el. A Tito-utánpótlók számára 1980–1986 között ez a politikai feladat már megoldhatatlanná vált.

Vizsgáljuk meg az 1956-os események vetületét a vajdasági magyar politikai és értelmiségi elit szempontjából. Szakemberi beosztásomból kifolyólag, amelyet a vajdasági, majd köztársasági szintű közigazgatásban töltöttem be 1960-tól kezdve egészen nyugdíjaztatásomig (1993) alkalmam volt szinte minden magyar szövetségi, köztársasági, tartományi, városi vagy falusi politikai – állami és pártvezetővel hosszabb-rövidebb ideig személyes kapcsolatba kerülnöm.

Különözhetett-e politikai meglátásaiban a pártiskolákban és Kumrovecben nevelt kommunista-titoista vezetői elit a nemzetisége szerint? A felelet egyértelmű igen. A szerb, horvát, szlovén politikai elit képviselői között óriási világnézetbeli, műveltségi és más különbségek voltak, és ezek egyre növekedtek. Csupán egy nagyon vékony rétegnek volt mindig azonos a politikai meglátása, de csak a napi politikai kérdésekben. (Ismeretes, hogy még Tito, Kardelj és Bakarić között is voltak nézetkülönbségek Jugoszlávia jövője megítélésében.) Tagadhatatlan, hogy a napi politikai kérdésekben több volt a közös nevező nemzetiségre való tekintet nélkül. Az a vékony harcos réteg, amelyik beköltözött a gazdag burzsoák, zsidók és németek fényűzően berendezett villáiba, elég gyorsan és egyre jobban veszítette a közügyek iránti érdeklődését. Annál nagyobb különbségek mutatkoztak azok szemléletében, akiket ők küldtek továbbtanulni különböző egyetemekre. Ezek száma egyre gyarapodott. Amikor a primitív észjárású és félművelt emberek sokáig vannak hatalmon, a társadalomban működésbe lépnek bizonyos védekező mechanizmusok. Elkerülhetetlenül mind kifejezettebbé válik a nemzedékek közti hatalomharc. Ezt történt Jugoszláviában is.

Amikor 1956-ot irtak, szövetségi, köztársasági, tartományi és városi-falusi állami vagy pártfunkción nem volt 15 magyarnál több. Közülük csak egynek – Solti Pálnak – a múltja kötődött mindvégig a partizán mozgalomhoz. A többi magyar vezetőt az 1944–1953 közötti politikai tevékenységének köszönhetően a szerbek beemelték maguk közé, különböző pozíciókba ültették őket. Rendes polgári körülmények között valamennyi derékba tört egzisztenciának számított volna, aki képtelen magát és saját családját munkával eltartani. Valamennyien befejezetlen szakképzettségűek vagy éppen szakképzetlenek voltak. Ilyen emberekből alakították ki a magyarokat képviselő állami és pártkádert. De nem is lehetett művelt képviselő, mert a műveltek 1944–1945-ben odavesztek volna. Megnézték volna a kezüket (mint ahogy az Újvidéken történt a magyar kö-

zépiskolásokkal), s ha finomnak találták volna, kivégzőosztag elé, gödör szélére állították volna őket. Magyar nemzetiségű a későbbi titói, de a 2001-ig tartó konszolidációs időszakban is csak a helyettes vezető helyettese lehetett a közhivatalban vagy közvállalatban. A szerbek között viszont szép számmal akadt egyetemist vagy középiskolát végzett káder. A magyar politikusok mindegyike befejezetlen szakképzettségű volt, egynek sem volt egyetemi végzettsége vagy középiskolája. Egyik sem részesült rendes oktatásban: különböző politikai tanfolyamokat és pártkurzusokat fejeztek be, hogy minél megbízhatóbbak legyenek. A párt mindegyiküktől elvárta, hogy vegyes házasságot kössön, a gyermekeit szerb tananyelvű iskolába járassa – a bízalom így teljesen elmélyülhetett. Nehezen képzelhető el, hogy akár egy kicsit is különözhetett volna az ilyen politikai káderek meglátása a többi szerb elvtársétól az 56-os és más politikai események megítélésében. Nem is különözött. Nekik nem jutott más szerep, minthogy kiszolgálják a hivatalos politikát, ismételjék a szerb elvtársak gondolatait, szolgálalkúek legyenek irányukban. Magyar önértékük és önbecsülésük nem volt. Ők nem a magyar nemzetet szerették és féltették, hanem legjobban esetben a szovjetet tanulták meg gyűlölni.

A vajdasági magyarság tehát először 1956-ban szembesült a nemzetben gondolkodás problémájával. Politikai elitje rosszul vizsgázott. Aki ugyanis nem félti nemzetét, cselekvésképtelen a nemzet kisebbségi sorsban élő részéért a tenni akarást illetően is: nem képviseli őt. A hazáért és szabadságért elv a kisebbségi sorsban éppen ilyen értelemben módosul: tenni valamit a nemzet kisebbségi sorsban élő részéért. A nemzeti eszme ilyen értelemben cselekvésre ösztönzi a kisebbségi politikai képviseletet. Ha a kisebbség részéről mutatott esetleges túlzott politikai követelés destabilizálja azt az országot, amely a kisebbséget saját tulajdonának tartja, úgy azt vállalni kell. A kisebbség jogi, politikai és gazdasági diszkriminációja, megalázása, elnyomása ugyanis sokkal inkább destabilizáló tényező a nemzetközi viszonyokban és az európai biztonság tekintetében. Ez a politikai magatartás, hozzáállás hiányzott a vajdasági magyar politikai elitből. Róla nem is mondhatjuk el, hogy képviselte a vajdasági magyarok akaratát. Őket a szerbek ültették tisztségekbe.

Az 1956-os eseményeknek tehát nem volt közvetlenül ösztönző hatásuk a vajdasági magyar politikai elitre. Később azonban egyetlen, a magyarokat képviselő politikai vezető mégis kivált és elkülönült attól az elnemzetietlenítő és magyartalanító politikától, amely-

nek kezdetben jómaga is elkötelezett, következetes és szélsőséges követője volt. Gondolok itt Rehák Lászlóra. Ő nagy belső vívódások után és nem mindig következetesen, de végül is szakított ezzel a magyar ellittel. Meg is fizetett érte: szinte azonnal eltávolították az állami és pártnomenklatúrából, a politikai döntéshozatalra való ráhatás lehetőségét végleg lezárták előtte. Ettől kezdve tudománnyal foglalkozott. Korlátozták kapcsolatait, ahol lehetett, elbátortalanították.

Ha volt valamilyen fénypont a vajdasági magyarság politikai önszerveződésében 1956-1990 között, úgy az a magyarság vertikális politikai önszerveződésére tett javaslatához fűződő mozgalom. A javaslattevők között voltak rokonszenvező, alsóbb szintű politikusok és állami tisztviselők is. A vajdasági szerb politikai elit azonban rövid úton és nagyon energikusan számolta fel a mozgalom belső kapcsolatait. Ez a mozgalom nem kapcsolódik közvetlenül az 1956-os magyar szabadságharc és forradalom eszméjéhez, de közvetve igen, mivel az 1968-as Prágai Tavasz eseményei ösztönzőleg hathattak a magyar kisebbségre is. Miután felszámolták a vertikális szerveződés mozgalmát, a magyarok egymás közötti személyes kapcsolatait mintegy húsz éven át fokozottan ellenőrzés alatt tartották. Minden közéletben szereplő magyart megfigyeltek, lehallgattak.

Ettől kezdve egészen az 1990-es rendszerváltásig vajdasági magyar képviselő vagy vezető beosztású személy többé nem került önálló (de még testületi) politikai döntéshozatal közelébe a pártban vagy az állami közigazgatás csúcsszerveiben. Állami intézmény élén nem tölthetett be fontos és önálló hatáskört (általában a helyettes vezető vagy annak helyettese megbízatást adtak neki). Téves az a feltételezés, hogy Major Nándor e tekintetben kivétel lett volna, s neki jutott az egyedüli szerep például az Új Symposion-nemzedék felszámolásában. Az Új Symposion és az újvidéki Ifjúsági Tri-bün megfigyelése és ellenőrzése elsősorban az állam-biztonsági szolgálat beépített besúgói és ügynökei révén történt. Major Nándor nem volt a döntőbíró szerepében a Symposion-nemzedék mozgalma felszámolásában. Ha az lett volna, akkor az minden bizonnyal Bori Imre tudtával történt volna, hiszen ők ketten, és még egy-két író mindennapi kapcsolatban, rendszeres heti baráti-látogatói kapcsolatban voltak egymással. Az a valószínűbb, hogy Bologatő János módjára hallgatólagosan beleegyeztek vagy eltűrték a mozgalom felszámolását. A Symposion-mozgalomnak kevés köze volt a magyar nemzeti öntudathoz és magyar tartáshoz: „européer” irányultságú volt.

(Csak az 1990-ben jelentkező magyar politikai képviselet volt valóban legitim. Magyarok választották meg képviselőket választásokon, és ők első ízben, valóban a magyar kisebbséget is képviselték. Ennek a képviseletnek létrejötte azonban nem köthető közvetlenül az akkor már elfelejtett, távoli 1956-os magyar események példamutató szelleméhez, hanem elsősorban a nyolcvanas évek végén lejátszódó, szintén világtörténelmi jelentőségű eseményekhez. A magyar-osztrák határon felnyitották a műszaki zárat, majd lerombolták a németeket megosztó berlini falat. Ennek az eseménynek lelkesítő-bátorító hatása volt a magyarokra. A magyarok érdeme ezekben az eseményekben sem volt elhanyagolható, és évtizedeket késve ugyan, de visszatért a kisebbségi magyar politikai képviseletbe is a nemzetudatú önmegbecsülés. Bizony, ennek előtte évtizedeket szendergett, csaknem kihalt a délvideki, a Vajdaságban élő magyarokból a nemzetudat.)

Ahol a vajdasági magyar politikai képviselet és elit ilyen megalázott volt évtizedeken keresztül, ott a vajdasági magyar alkotó értelmiségi elit is csak megalázódó lehetett. Ahol pedig szolgalelkű a hatalom iránt az alkotó értelmiségi elit, megalázódó lesz a kisebbségi politikai képviselet is.

Vizsgáljuk meg a ma már letűnt vajdasági magyar politikai és alkotó értelmiségi elit több évtizedes, 1990-ig tartó kapcsolatát. Előre kell bocsátanom, hogy a magyar alkotó értelmiségi elit, ha nem is kizárólag, de túlnyomórészt irodalomközpontú és kizárólag folklórismerekre korlátozódó zárt csoport volt – éppen olyan, amilyennek alakította és akarta látni a szerb politikai hatalom. Csak az 1970-es évektől kezdve (amikor Rehák László létrehozta a Létünk társadalomtudományi folyóiratot) vált, ha nem is mindig következetesen, kétpólusúvá. Az értelmiségi képzés, a magyar nyelv- és irodalomtanárok kivételével, csaknem kizárólag szerb nyelven történt (a többi oktató, orvos, mérnök, jogász, közgazdász és más műszaki képzettségűek esetében). Minden szellemi kapacitást a magyar-délszláv kapcsolatok története legaprólékosabb, legjelentéktelenebb részletekbe menő tanulmányozásának és jelene ápolásának rendelték alá. Aki e téren rosszul helyezkedett, tudományos vagy irodalmi karrierre nem számíthatott. Ma már elmondható, hogy a magyar-délszláv kapcsolatok ápolásának örve alatt történt a vajdasági magyarság magyartalanítása. A magyar-délszláv kapcsolatok ápolása úgy történt, hogy a magyarok tanulmányozták a délszláv (főleg szerb) irodalmi és művelődéstörténeti hagyományokat, egészen a legjelentéktelenebb részle-

tekig, a szerbek pedig a 80 év alatt (a becsületes Sava Babicot kivéve) csak arról tudósították tudományos és irodalmi életüket, hogy hol van Magyarország, és hogy Petőfi Sándor is szerb származású volt.

A vajdasági magyar irodalomközpontú alkotó értelmiség rendelkezésére állt a Magyar Szó napilap (a kommunista párt és a Szocialista Szövetség közlönye-in alapuló naprakész, az elvtársak fontossági sorrendje szerint kiszabott, szolgálalkú szerkesztési politikájával; a Dolgozók hetilap (a munkásosztály és parasztok hiszékenységeinek arcátlan kihasználására és kijátszására gyártott szellemi selejt; a szakszervezeti mozgalom és a munkásszolidaritás meghazudtolásának és tagadásának a közlönye); a 7 Nap (kevés kivétellel, a szellemi igénytelenség hetilapja a maga butító, írástudatlan színvonalán); a gyerekek jogait sértő, agyonpolitizált tartalmú Jó Pajtás gyermeklap; a Testvériség-egység, majd 1957-től a Fórum Lap- és Könyvkiadó Vállalat székháza (minden helyisége, még a mellék-helyiségei is lehallgatva, pökhendi belügyesek és besúgók találkozó- és kedvenc szórakozóhelye, a macska-egér színjáték színpada); az Újvidéki Rádió (az állami hírszolgálat, ahol természetesnek tekintették az állambiztonsági ellenőrzést); az Újvidéki Televízió magyar stúdiója (ahol és ahonnan az agymosást még fokozottabban gyakorolták, mint a Újvidéki Rádiónál; a zenei és képzőművészeti műsorokat ugyanúgy cenzúrázták, mint a hírműsorokat, riportokat és irodalmi szövegeket); a Híd folyóirat mint a szerb értelmiségi eszmék és törekvések követelményeinek megfelelő, vajdasági magyar kommunista meggyőződésű írók, költők, műfordítók, esszéírók, irodalomkritikusok, műtörténészek bőkezűen pénzelt, erkölcsi tekintélyt és jó tiszteletdíjat fizető szerve; a Szabadka község pártbizottságának 45 évig tartó, magyarokkal szembeni lelki terrorján edződött eszmeiségű, engedelmességre jól betanított Üzenet irodalmi és társadalomkritikai folyóirat; az Újvidéki Bölcsészettudományi Karnak Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke, az elfelejtett, eltemetett irodalmi múltba és folklórba menekülő előadói, tanmeneteivel, tanterveivel, a „nem rázós témákat” és a problémamentességet balzsamozó Hungarológiai Intézetével, a hasonló kiadványaival, közleményeivel stb.

Ég a tető nagymatyó feje felett, ő meg fészülködik – tartja a szerb szólásmondás. Az említett intézményekben erre hasonlított a munkaszervezés, a tevékenység és a szellemi élet. A szorgalmas sine curaban bárki bármivel foglalkozhatott. Szíve szerint agyondolgozhatta magát, egy föltétellel: a munka ne legyen köz-

hasznú, célszerű, szervezett és közvélemény-formáló. Téves az a nézet, hogy csak a reálszocializmus országában volt cenzúra. A jugoszláv-szerb állam sokkal erősebb cenzúrát alkalmazott, csak hogy ez nem látszott, mivel a képmutatás elfedte. A Nyugat elitélő magatartása miatt a cenzúra nem juthatott közvetlenül kifejezésre. Jugoszlávia-Szerbia nyitott országnak deklarálta magát, ahol szavatolják a világnézeti, a szó-lási, gyülekezési és hasonló polgári szabadságjogokat. Ha már nyitlan nem működhetett a cenzúra, megköve-telték és erősítették az öncenzúrát: a „szervezett szub-jektív tudatos erők” önkontrollját. Valamennyi magyar kisebbségi intézmény élén edzett kommunisták voltak. Állásukkal játszottak, ha nem voltak a párt eszmeiségé-nek kellően éber őrei. Különösen a kisebbségi intézmé-nyek esetében merülhetett fel bármikor az ország egy-ségét veszélyeztető provokáció és az idegen hatás gyanúja, s ezáltal a bizalom kérdése is.

Ennek ellenére mindig felteszem a kérdést: a vajda-sági magyar politikai elit és alkotó értelmiségi elit néző-pontjai, eszmei megnyilvánulásai között miért nem volt legalább egy kis eltérés, repedés, rés? Az utóbbi rés-zéről miért volt csak szolgálalkúság? A magyar alkotó értelmiség miért tömjénezte a politikai rendszert? Szándékosan használok így, tágabb értelemben a vá-dat. Hiszen a pártprogramban benne volt a „nagyelkű engedmény”, vagyis hogy a napi politikát nem kell ki-szolgálni. Mégis a magyar szerkesztők, írók nemcsak a politikai rendszert, de a napi politikát is hagyományo-san kiszolgálták. Mindig túlteljesítették a kérelmet: elv-társaknak, személyeknek udvaroltak.

A szerb, horvát, szlovén, muzulmán, albán alkotó értelmiségi elit és szellemi élete tele volt nemzeti és szociális feszültséggel, a vajdasági magyar közéletben nem volt még védekező nemzeti tudat sem.

A szerb–horvát–szlovén tudományos és irodalmi élet-ben állandó megújuló próbálkozásoknak voltunk tanúi. Valamennyinél tapasztalható volt bizonyos tiltakozás, hogy ne szolgálják ki prostituált módon a politikai rend-szert. A párt eszmei-politikai és nemzetiségi bizottságai minden szinten az értelmiségiek botrányaival voltak el-foglalva. Megállapítható tehát, ha kötelező is volt a poli-tikai rendszer kiszolgálása, az közel sem működött kifo-gástalanul. Sőt, egyre nagyobb eltérések keletkeztek a szerb, horvát, szlovén, muzulmán, albán politikai és érte-lmiségi elit társadalmi viszonyokat megítélő meglátásai-ban. Ezek a különbségek annyira megnöttek már 1980-tól kezdve, hogy a párthatározatoknak, álláspontoknak, irányelveknek, nyilatkozatoknak, programra való hivatko-

zásoknak nem volt semmilyen hatásuk az értelmiségre – s nemsokára azután már a párt tagságára sem.

Hogyan alakult ez a vajdasági magyar politikai és értelmiségi elit esetében?

Ahogy fentebb megállapítottuk, a ma már letűnt vajdasági magyar politikai elitnek nem volt még egy minimális önálló entitása, védekező nemzeti eszmeisége és gerinces magatartása sem, hanem mindig arra törekedett, hogy kiszolgálja a vajdasági-szerbiai-jugoszlávai politikai elitet. Bár 1945-ben kiirtották vagy emigrációba kényszerítették a szerb, horvát, szlovén polgári értelmiség nagy részét, a nemzeteknél az új értelmiség esetében ismét megjelent a politikai elittel való szembenállás, és idővel egyre jobban sokasodott és növekedett közöttük a nemzet jövőjét megítélő különbség. A vajdasági magyar politikai és értelmiségi, irodalomközpontú elit esetében csak megértés-egyetértés és a parancs teljesítése volt tapasztalható. A vajdasági magyar értelmiségi elit nem élt még azzal a szűkös lehetőséggel sem, melyet felkínált neki a szerb értelmiségi elit egy igen vékony rétege. Mi volt ennek a következménye? A vajdasági magyar értelmiségi és politikai elit nem 1986-ig, hanem a mai napig, vagyis 2001 novemberéig következetesen rezsimhű és szolgálékú maradt. Ez a szerb állam által pénzelt értelmiségi elit nem akar tudni az 1956-os magyar eseményekről, a magyar nemzetben való gondolkodás idegen maradt számára; az anyaországban is a hasonló gondolkodásúakat keresi a mai napig.

Mit lehet még mondani erről a vajdasági alkotó értelmiségi elitéről? A Testvériség-egység, majd később a Fórum Könyvkiadó, Tomán László becslése szerint összesen mintegy 2000 címszót jelentetett meg. Egyetlen szerző, egy író esetében, sem közvetlenül, sem közvetve nem találunk utalást az 1956-os magyar eseményekre. Ebben a hatalmas irodalmi termésben az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc nem talált visszhangra, semmilyen hatását nem tapasztalhatjuk az irodalmi alkotásokban: versekben, regényekben, irodalomkritikákban, szociográfiákban stb. (B. Szabó György ugyan adott az eseményekről egy kollázst, de nem azzal a céllal, hogy valakire is hasson a vajdasági magyarok közül. Ezt különben is Bosnyák István 1989-ben tette közzé). A Híd egyszer sem foglalkozott az 1956-os magyar forradalommal és szabadságharcral. A Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke kiadványaiból is kimaradt az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc még 30-40 év után is. S ami ugyancsak fontos egy tanintézmény életében, egyszer sem rendezett meg-

emlékező ünnepi műsort, egyetemistáival nem ismertette meg méltóan ezeket az eseményeket; végül is az 1848/49-es szabadságharcnak és forradalomnak is csak az utóbbi években talált helyet eseménynaptárában. Csak az irodalom szépségeibe temelkedett akadémikusaink és egyetemi tanáraink meg sem mukantak még 30-40 év után sem. Még csak utalást sem találunk műveikben a nagy eseményekre. Az ilyen és ehhez hasonló durva történelmi megmozdulások távol állnak tőlük. Tették azt, amiért a szerb kommunista elvtársak beválasztották őket a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiába (őket beválasztották, de több nemzetközi hírnő természettudósunkat nem választották be a mai napig). „A bűnös irodalompolitika és az irodalom bűnei” (Tomán Lászlótól vett kifejezés) mindenütt jelen vannak, mert megkerülték és agyonhallgatták az 1956-os magyar forradalmat és szabadságharcot. A vajdasági magyar politikai és értelmiségi elit számára az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc egyszerűen nem létezett: nem volt jelentése, jelentősége és üzenete.

Nem volt üzenete azoknak az eseményeknek, amelyek miatt csaknem az egész nyugati baloldali értelmiség kilépett a kommunista pártból, meghasonlott és kiábrándult a kommunista eszményekből; még az olasz eurokommunizmusból is.

(Ismereteim szerint az első írások az 1956-os magyar forradalomról és szabadságharcról 1990 után a szabadelvű Napló magánlapban és a Magyar Szóban jelentek meg. Tomán László, újabban Matuska Márton, és még egy-két számkivetett értelmiségi volt a szerzőjük. Dudás Károly szintén foglalkozott a Hét Napban az 1956-os eseményekkel).

A vajdasági magyar alkotó értelmiségi elit a *hazáért és szabadságért*, a *hazáért és haladásért* örökérvényű magyar jelszót nem úgy fogta fel, hogy neki is kellene tennie valamit a saját nemzetéért, amelytől örökre kapta a nyelvet és a hagyományokat; a saját nemzetiségi közösségéért, amely durván szólva, eltartja, hanem úgy, hogy mindvégig a szerb államot, annak politikai érdekeit és a kommunista pártoligarchiát kell szolgálnia, mert azt hiszi, hogy a szerb állam „tartja el”. Kell-e mondani, hogy a lojalitás teljesen téves értelmezéséről van itt szó? Mivel mindvégig ilyen eszmeiségű volt és élvezte az eltartottságának előnyeit, igazán nem hatott a vajdasági magyar köznépre. Nem volt és nem is akart közösségi tudatformáló tényező lenni; a kisebbségi közösséget érintő bajokban egyszer sem emelte fel védő szavát. Helyette gondatlanul élvezte az állami védett-

seget, az értelmiségi „vadrezervátumot.” Úgy ment el a Vajdaságból sok tízezer magyar, hogy csak a család és szűkebb baráti közösség elhagyása miatt érzett szomorúságot, bánatot, nem érzett lelki- és sorsközösséget azzal a kisebbségi közösséggel, amelyhez tartozott. Tízezrek távoztak úgy a Vajdaságból, hogy nem emlékeznek vissza arra az itt hagyott nemzetiségi közösségre, amelytől végleg elszakadtak. Távoztak, de nem vittek, vihettek magukkal olyan szellemi értékeket, amelyeket az új világban is szellemi értéknek tudtak volna átmenteni, átértelmezni és megőrizni, sőt akár az új közösség részévé tenni. A régi értékek az új környezetben nem váltak új értékke. A munkaszorgalmukon, tehetségükön és szaktudásukon kívül semmit sem vittek magukkal. Ebben vétkes a vajdasági magyar alkotó, irodalomközpontú értelmiségi elit. Bűne nemcsak ez, de ez a legnagyobb. A vajdasági-délvideki magyarok tízezrei disszidáltak, majd később kivándoroltak abból az országból, ahol állítólag legjobb volt magyarnak lenni: a szocialista világrendszer önmaga által legjobbnak kikiáltott JSZSZK-jából.

Ha nem volt a magyarországi 1956-os forradalomnak és szabadságharcnak üzenete a vajdasági magyar politikai és értelmiségi elit számára, annál több üzenete volt a szerb kommunista politikai elit számára. Gyorsan cselekedtek: már 1957-ben párt- és állami döntést hoztak az önálló magyar oktatási és művelődési intézmények, rendezvények és szemlék megszüntetéséről, valamint tevékenységük idomításáról a hasonló szerb intézmények és szemlék programjához a testvériség-egység nevében. Utasították az alsóbbrendű párt- és állami szerveket a döntés azonnali végrehajtására. A beképzettségben, felfuvalkodottságban, másokat rendre utasításban, mindentudásban, mások kioktatásban, nagyzási mániában szenvedő, másokat lenéző szerb kommunista politikai elit azonnal tudta, hogy cselekednie kell 1956 miatt. Rendkívül veszélyesnek és állami érdekeibe vágónak találta az 1956-os magyar eseményeket. Veszélyekkel terheltnek ítélte meg a vajdasági magyarok ideológiai állapotát. Tudták, hogy a magyar köznép sohasem békült meg a szorgalmas ember munkáját semmibe vevő (egyenlősdí) kommunista rendszerrel, és hajlamos a nyugati, polgári eszméi hatás befogadására. A magyarok burzsoá nacionalisták – hangoztatták. A magyarokban állandóan ott lobog a politikai nacionalizmus – áll egy vajdasági nemzetiségi viszonyokkal foglalkozó belgrádi professzor közelmúltban megjelent könyvében. (A professzor különben kezdetben részt vett az új jugoszláviai kisebbségvédelmi törvénytervezet

előkészítésében is). A szerb politikai elit úgy ítélte meg, hogy mindenáron meg kell akadályozni, hogy az 1956-os magyar szabadságharc és forradalom eszméi beszűrődjenek a vajdasági magyarság soraiba. Üzenete nem szabad, hogy elhallatsszon a vajdasági magyarokig. A vajdasági magyaroknak nem szabad megengedni, hogy bennük is erőre kapjon a magyar nemzeti tudat. (A vajdasági autonomista szerb pártok ezzel vannak elfoglalva a mai napig: meg kell akadályozni a magyarok nemzeti öntudatosodása nyomán az etnikai alapon való önszerveződést). A magyar nemzettudat helyett rájuk kell erőszakolni és el kell velük fogadtatni a testvériség-egység nemzetek feletti jugoszláv értékeit, a regionális, minden etnikai szerveződéstől mentes vajdasági tudatot, az öngazgatású szocializmus értékeit stb. Ezek az „igazi értékek”.

Ugyanakkor az 1956-os magyar szabadságharc és forradalom leverésében a jugoszláv kommunisták tevékenyen részt vettek. Tanácsadói szerepük nem vitatható. Tito jelölte meg Hruscsovnak Kádár Jánost, mint a legmegbízhatóbb elvtársat, aki újításokra képes a kommunista eszmeiség gyakorlatában, s akiben erősebb a kommunista internacionalizmushoz, mint a magyar nemzettudathoz való ragaszkodás.

Akinek ilyen nagy szerep jutott az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc elfojtásában, természetes jogot formált arra, hogy „lecsipje” a maga politikai hasznát, a „valamit valamiért”, az „én neked, te nekem” elv alapján. S valóban: ezek után a jugoszláv és a szerb kommunista párt és állami vezetőség nemzetiségi politikája meghirdette a jugoszláviai magyarok anyanemzettől önállósult nemzetiségi-etnikai tudatának doktrínáját. A mai vajdasági magyarok nem ugyanazok, mint az anyanemzeti magyarok. A vajdasági magyaroknak van saját eredetük, történelmi múltjuk, hagyományaik és különállóságuk, kultúrájuk, amely különbözik az anyaországtól, és nem annak a része. Megmaradt ugyan még a magyar anyanyelvük, de ezzel a vajdasági regionalizmushoz kell, kötődjenek, az öngazgatású szocializmus értékeit kell, ápolják, és kizárólag a délszláv-szerb szellemi életbe kell, bekapcsolódjanak a testvériség-egység szellemében.

Az elméletet a saját árnyékától is megijedő, megfélemlített és politikailag műveletlen (mert a következményeket nem látta) Szeli István dolgozta ki, és vasszigorral Bori Imre és a jellemével a folyamatba tökéletesen beleillő Bányai János hajtotta végre a gyakorlatban. Ők, és akiknek ők megengedték, valamennyien az „én neked, te nekem” elv szerint több évtizeden át váltogat-

ták egymást a párt által rájuk bízott irodalompolitikát meghatározó tisztségeken, és a legkövetkezetesebben hajtották végre célkitűzéseit. (Ennek az írásnak a szerzője megfordult a tartományi pártbizottságban, s volt alkalma hallania, amikor telefonon keresztül szerkesztette a Hidat a főszerkesztő és a tartományi pártbizottság nemzetiségi albizottságának az elnöke.) Egy olyan vajdasági magyar irodalompolitikai zárt csoport jött létre, melyet a mai napig erősen támogatnak a határon innen és túl a régi rendszer eszmei képviselői. Régebben a csendesítő ideológiai érvek felkutatásával és a rájuk való hivatkozással voltak elfoglalva, ma nagy irodalmi műveltségükre és bibliográfiai tájékozottságukra hivatkoznak. Zárt csoportokon belül nincs más (és nem is lehet más), csak szolgálalkúság. A kommunista politikai rezsimben és az irodalompolitikát irányító zárt csoportban hasonlóak voltak a szabályok: valamennyien dicsérjük a főnököt, mert ő dicsérni fog bennünket, utána dicsérhetjük egymást is. Nem ez történik ma is? Nemrég hirdette meg Bányai János tanszékvezető tanár az eddig megalkotott vajdasági magyar irodalom újraolvasását, persze azzal az irodalomkritikával együtt, amely értékelte ezt az irodalmat. Az új politikai rendszer világnézeti, polgári követelményeinek megfelelően azok fogják „újraolvasni” a vajdasági magyar irodalmat és az önmaguk által megírt irodalomkritikát és irodalomtörténetet, akik a régi rendszer világnézeti-ideológiai követelményeinek megfelelően értékelték. Minősítse ezt helyettem valaki más.

Corruptio optimi pessima est!

A mindennapi megélhetési gondokkal terhelt, családjáért küzdő ember sohasem tud annyit ártani a közügynek, mint a *sine cura*-ban szorgalmaskodó legműveltebb emberek. A vajdasági magyar kisebbség életében és köztudatában a legnagyobb rombolást a „bűnös irodalompolitika és az irodalom bűnei” követték el. Az irodalomtörténet és irodalomkritika nagy műveltségű akademikusait, egyetemi tanárait, az általános és középiskolai tanárok oktatóit a felelősség egy része terheli abban a nagy ellenséges magatartásban, amely az elmúlt évtizedekben a szerb általános politikai és szellemi élet része volt. A titói rendszer és a szerb államhatalom a magyarok között 1956 után hihetetlenül és bámulatosan gyorsan megtalálta azokat a jellemeket, akik az önállósult magyar etnikai elméletet kidolgozták és gyakorolták. Kettőjüket (minden bizonnyal a Kádár-rezsim hallgatólagos beleegyezésével) beválasztották a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiába, többjüket pedig kiűztették. Ők hihetik, hogy hasznos munkát végeztek, de

az eredmény nem ezt mutatja. Ez az értelmiségi elit már nem tudja, kit díjazzon maga közül, és még hányszor tüntesse ki saját magát.

Tari István a vajdasági magyar irodalmi élet egyik legjelesebb képviselője írja egy írásában, amelyet ez az irodalompolitikai maffia egy évtizedig elfektetett, de az író rendelkezésemre bocsátotta: „A délvideki magyar irodalmat fennhéjázó rebellis magatartása, balkáni gátlástalansága tette keresett áruvá az anyaországban”. Ami az anyaországban tabutémának számított, azzal tömték az anyaországi olvasót, amíg nem történt meg a Kádár-rendszer mélyebb behorpadása. Tari István a tanulmányában így folytatja: „A látványos titói kirakat nem jöhetett volna létre az értelmiségiek, az alkotók, az írók hathatós támogatása, közreműködése nélkül. A titói Jugoszlávia legüzbuzgóbb, leghűségesebb népszerűsítője épp a megnyomorított kisebbségek felkapaszkodó, újszerűtű értelmiségi rétege volt, mely fokozatosan önmaga legjobb feljelentőjévé, csendőrévé vált... A délvideki magyar írók nagy többsége versben, prózában búcsúzott az 'utolsó Habsburgtól', a magyarság egykori hóhértól. A kommunizmus által évtizedeken át kiskorúsított emberek zokogva esküdöztek Tito sírjához zarándokolva a testvériség-egységre, arra, hogy folytatni fogják életművét, amelyet 1985-ben – a primitivizmusnak micsoda abszurd változata – törvény által védetté nyilvánított a hatalom... Az utódországok magyar alkotóinak szolgálalkúsága sehol sem volt olyan jól, olyan pazar bőkezűséggel megfizetve, mint a titói Jugoszláviában, melynek íróink nagykövetei miniszterei lehettek, ahol harmincegynéhány évesen tankönyvekbe kerülhettek, tananyaggá válhattak a még pályájuk kezdetén lévők” – írja Tari István.

A mókuserékben alkotó írók érvényesülését a bűnös irodalomtörténet és kritika fő irányítói, művelői akkor engedték meg, ha eszükbe sem jutottak az 1956-os magyar események; a vajdasági magyarok nem magyarkodnak – hallhattuk gyakran.

Nem volt kisebb az a mulasztásuk sem, hogy saját kisebbségi közösségük társadalmi és lelki problémáiról nem vettek tudomást. Ezeknek sem volt üzenete számukra, noha a társadalmi és lelki bajok sokasodtak. S mert ez nem érdekelte őket és az irodalomkritika hatására az írók a cselekmény színterét általában áthelyezték valamilyen tengerparti üdülőhelyre vagy más bizarr, jól megválasztott környezetbe, vajdasági Juliskák és Pisták nélkül. Íróink nagy többségét az ő gondjaik nem érdekelték, ezeket élettelen, más valóságból kiragadott problémákkal, viaszbabukkal helyettesítették.

A vajdasági magyar letűnt politikai és alkotó értelmiségi elit azzal védekezik, hogy ő őrizte meg a legnehezebb körülmények között a mai magyarság számára a magyar nyelvet. Szinte már a humorral vetekszik ez az állítás, vagyis hogy a nyelvet meg lehet őrizni nemzeti tudat, nemzeti hagyományok és értékek nélkül. A vélemény képviselői azzal védekeznek és arra hivatkoznak, hogy ők a mai magyarság számára megőrizték az olvasás, a beszéd és a belüvelés tudományát.

Mit mondhat erre az ember?

Ma ez a letűnően lévő politikai és alkotó értelmiségi elit azzal védekezik, hogy nem volt szükség az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc példaképét felkínálni a vajdasági magyarságnak, mert ez a példakép már előzőleg jelen volt a jugoszláv-szerb társadalomban. Ezt a példaképet a vajdasági magyarok megkapták már az 1948-as Tájékoztató Irodával való szakítással, a szovjet totalitárius rendszer elutasításával. Nem tagadják, hogy nálunk volt Kopár-sziget (Goli otok), de azért, hogy a fél ország népessége ne kerüljön a Gulágra, „átnevelő” munkatáborokba. A bírálóknak tudniuk kellene, a vajdasági magyar írók és alkotók a Gulágot százszor elátkozták és elutasították. Különböző is sehol sem volt olyan jó (még 1956 után sem) magyarnak lenni, mint a titói Jugoszláviában (Sinkó Ervin-féle elmélet).

Mindez a múlt tökéletes meghamisítása. A vajdasági magyar letűnt politikai és értelmiségi elit ugyanúgy agyonhallgatja a történelmi igazságot, mint a szerb. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc alapjait rázta meg és utasította el a kommunista ideológiát és politikai rendszert. Minden résztvevője követelte a többpártrendszert és a jogállamot. Az 1948-as Tájékoztató Irodával kapcsolatos események nem befolyásolták a politikai rendszer jövőjét, s a kommunista ideológián belül keletkezett nézetkülönbségekre vezethetők vissza. A Tájékoztató Irodával való szakítás nem tagadta meg magát a politikai rendszert. Tito ugyan megvédte a délszláv népek gazdasági érdekeit a szovjet kizsákmányolástól, de ezzel mégsem tudott rámutatni a jövő felé vezető útra. A már 1968-tól mély válságba került jugoszláv társadalomnak nem volt képes semmilyen távlatot nyújtani. A jugoszláv társadalom válságból válságba sodródott, és erre nem adott megoldást a Tájékoztató Irodával való szakítás. Totalitárius rendszer volt az egyik is és a másik is; az egyik kegyetlen, a másik „jóságos”, egy mindent látó, mindent tudó atyával az élén.

Amikor ennek a politikai rendszernek értelmét tagadjuk, arra gondolunk, hogy senki sem élheti meg

más életét, életet más helyett senki nem élhet. Ennek a politikai akarása az, ami embertelenséghez vezet, és ez kikerülhetetlen, mert a politika nem tehet senkit sem boldoggá, s nem az a szerepe, hogy valakit személy szerint boldoggá tegyen.

Gereben Ferenc budapesti kutató két alkalommal végzett közvélemény-kutatásának eredményei azt mutatják, hogy a vajdasági magyarok szerint minden magyar történelmi nagyságot megelőzve Josip Broz Tito van az első helyen.

Ha a vajdasági magyar közélet képviselői csak egyetlen cselekedetükkel is kiálltak volna valaha az 1956-os forradalom és szabadságharc eszmeisége mellett, a vajdasági magyar köztudatban nem keletkezett volna ilyen értékzavar. A vajdasági magyarok tudatában az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc példájának hatása, igaz nagyon megkésve, de ma már végre hozza eredményeit. A Tájékoztató Irodával való összekülönbözés félmunka volt, s ezért féleredménnyel járt, még ma sem mutat eredményt a szerb társadalomban. Az 1956-os magyar szabadságharc és forradalom nem törvényszerű következménye a Tájékoztató Irodával való szakításnak. Hasonlóképpen az 1968-as Prágai Tavasz sem törvényszerű következménye az 1956-os magyar eseményeknek. A magyar-osztrák műszaki zár felnyitása, a berlini fal lebontása nem a lengyel Szolidaritás tevékenységéből következik. Minden nép megéli a maga történelmét. A mozgósító és ösztönző példák hatását és szerepét, tanúságát és igazságtételét azonban nem tagadhatjuk le. Amíg egy népet nem pusztítanak el, egy államot nem semmisítenek meg, önállóságra-függetlenségre fog törekedni, s ha ez hiányzik, nemzeti tudattal harcol érte a természetes jog alapján. Ez vonatkozik a kisebbségi jogokért folytatott harcra is. Mi más, ha nem ez a politikai elit küldetése? Hasonlóképpen, ha hiányoznak és hiányosak az emberi-polgári jogok, ha a haladásnak és társadalmi felemelkedésnek bezárulnak a kapui, az emberek harcolni fognak megnyitásukért. E harcnak az előkészítése és tudatosítása ki másra, ha nem az alkotó értelmiségi elitre vár?

Ami fölemelt s ami lesújtott

A Magyar Nagy Október visszhangja a délvidéki kultúrában

Az 1956-os budapesti forradalmi események el-
lentmondásosan befolyásolták a vajdasági ma-
gyarok életét, közérzetét. A magyarországi
magyaroknak a szovjet rezsim elleni föllázadása akkor is
a magyar nemzet életrevalóságát tanúsította, ha a jugo-
szláv hatalom és a szolgálatában álló vajdasági magyar
sajtó ellenforradalomnak is igyekezett föltüntetni mindazt,
ami 1956 végén Magyarországon lejátszódott. A magya-
rok ugyanis ezzel a tettükkel arról tettek tanúbizonyságot,
hogy a vörös diktatúra nem irtotta ki belőlük az ellenállás
csíráját. S ez akkor is sorsfordítóan fontos volt, ha az ad-
dig elnyomott tömegek fegyveres felkelését a képmutató
titói politika reakciónak, jobb-, sőt szélsőjobbaldali célza-
túnak minősítette s annak bizonyítékát látta benne, hogy
a magyarokra még fokozottabban kell vigyázni, mivel a
múlt kísértete bármikor föltámadhat bennük.

Ennek dacára a vajdasági magyarok számára a le-
hető legjobbkor jöttek a magyarságot néhány hónapig
a világpolitika középpontjába állító budapesti esemé-
nyek. Az ötvenes évek elejétől ugyanis, amikor csök-
kent a Szovjetuniónak a Jugoszláviára gyakorolt nyo-
mása, a délvidéki magyarságnak átmenetileg nyújtott
privilegiumokat (amelyeket 1952-ben a palicsi Magyar
Ünnepi Játékok látványosan demonstrált) a hatalom vi-
szonylag gyorsan visszavonta. Hogy a területi iskolák
kialakítása mögött valójában milyen szándék rejtett, az
mindenekelőtt a nagybecskereki és a zombori színház
megszüntetéséből és a magyar könyvkiadás visszafej-
lesztéséből derül ki. Ezt az állampolitikai törekvést a
Híd folyóirat (főleg Gál László tolla segítségével) oly-
képpen alapozta meg, hogy a két világháború közötti
magyar népi törekvéseket lényegükben fasiszta jelle-
gűeknek bélyegezte. Pedig a második világháború végén
Szabó Dezső írásai mint a haladás magyar úttörői
még napvilágot láthattak Újvidéken.

Lévay Endre 1954-ben a 7 Napban ennél is tovább
megy s Rehák László politikai állásfoglalását támogat-
va általában feleslegesnek tartja a múlt századi ma-
gyar klasszikusok ismeretét az oktatásban s a „jugo-
szláv népközösség egységes államéletének tudatosí-
tása” mellett szavaz. Hasonlóan vélekedik Majtényi Mi-
hály is, aki – miután a jugoszláv kommunista politiká-
nak megfelelően a *Császár csatornája* c. regényét *Élő
víz* címen a vizsgán megbukott diák módjára újraírta –
a vajdasági magyar irodalomban a szocializmus előre-
tolt bástyáját értékeli. Ugyanebben az évben a 7 Nap
névtelen cikkírója fontosabbnak tartja a Čele kulát,
mely a szerb nép szabadságharcának emléke, mint a
kortárs magyar futball sikereit.

Az irodalomkritikán is látszik, hogy az ötvenes évek
elején az új, ellenzéki hangnemű nemzedéket a szocia-
lista rendben kifejeződő délszláv államakarat fölszip-
pantotta. Herceg Jánosra nagy nyomás nehezedik. Hi-
ába lojális a szocialista Jugoszláviához, hiába szocreal-
ista az ars poeticája, az a lény, hogy a magyar uralom
idején szerkesztette a Kalangyát, és hogy a parasztság-
nak nagyobb figyelmet szentel, mint a munkásságnak,
támadások célpontjává teszi. Herceget az ötvenes
évek közepén a Híd szerkesztőjévé nevezik ki, vagyis
fölfelé igyekeznek buktatni. Ő képtelen érvényt szerez-
ni elképzelésének, a valóságkutatás programjának.
Azért megteszi, amit tehet, s nem véletlen, hogy az
1956-os októberi-novemberi magyar eseményeket kö-
vetően néhány hónap múlva távoznia kell a Híd éléről.

1954-ben a könyvkiadás minőségileg és mennyisé-
gileg egyaránt visszaesett a jugoszláviai magyar kultú-
rában. Még 1953-ban 15 könyv jelent meg, de ezután
három éven át csak öt-öt, hogy 1957-ben csupán egy
(Csépe Imre *Tarisznyás emberek* c. elbeszéléskötete s
az is Szabadkán) lásson napvilágot. Nem véletlenül ír-
ja Bori Imre a 7 Napban 1956 január 1-jén szocrealista,
de kritikai szellemben: „Nálunk hatalmas erkölcsi és
emberi tőke halmozódott fel, amelyből mi alig próbá-
lunk forgótőkét szerezni... a Híd nagy késéssel jelenik
meg, kiadóvállalatunk tetszhalott. Az évekkel ezelőtt
beharangozott művek egy része még most sem jelent
meg. Az író a hallgatás bilincseiben él, szobája négy
fala között.” Mondanunk sem kell, hogy ehhez a hely-
zethez viszonyítva a szerb könyvek kiadása a Vajda-
ságban is virágzik.

A magyar forradalom híre átmenetileg bénítólag hat a jugoszláviai magyar művelődésre. B. Szabó György arra panaszkodik pontosan egy évvel később a Dolgozóknak, hogy míg Belgrádban, Zágrábban és az újvidéki szerb tribünön ezrek kíváncsiak az irodalmi perekre, az új törekvések önvédelmi harcára, a mi provinciánk állóvizét semmi sem zavarja meg. Nem említi, hogy megszűnt a Vajdasági Kultúrtaács, s ezzel együtt az Irodalmi Társaság is, hanem csupán ennek következményét: „A magyar irodalom művelői egyszer sem találkoztak ebben az évben, a kiadóvállalatok és az írók találkozásait és közvetlen megbeszélését senki sem kezdeményezte... a Híd iránt... fáradt közöny...”

Fehér Ferenc viszont nem csupán az elanyagiasodott társadalmi viszonyokról mondja el a véleményét, hanem a vajdasági magyar irodalom jövője iránti kétségét is ki meri fejezni: „Kérdés..., hogy mire elérkezünk a Kánaánba, vajdasági magyar lesz-e az a most még csak megálmodott aranykorszak ezen a tájon.”

Ács Károly úgyszintén totális kritikát merészel gyakorolni, amikor kijelenti: irodalmunk „jobbrol-balról gyámolított, áléltre nevelt tengő-lengő kényszerűség, ami van, mert hát lennie kell, kimutatások készítői, dotációk kezelői lelkiismeretének megnyugtatóására.”

Nos, ebben az előző években teljesen hiányzó szókimondásban visszhangzik a magyarországi forradalom. Nem egy vajdasági magyar író eretnek módon nem csupán panaszkodni mer az anyanyelvi írásos kultúra súlyos válsága miatt, hanem elvétele a jövőbeni lehetőségeket is megítéli. Olykor be merik vallani hiteltelenségüket. A maguk módján nem csupán a szocializmus létét tagadják, hanem annak egyik hirdetett eszményét, a nemzeti kultúra jövőjét is kétségbe vonják. Nagy dolog ez ahhoz képest, hogy korábban még a művészet szimbolikus nyelvén sem volt szabad kétségbevonni az új társadalom minőségi többletét és az optimizmus megalapozottságát.

Mondanom sem kell, hogy e megnyilatkozások nem válhatnak tipikusakká. Részint azért, mert az uralkodó ideológia közhelyei továbbra is kötelezőek maradtak, részint pedig amiatt, minthogy az ötvenes évek végén nagy változásokra került sor a délvidéki magyarok művelődésében. A hatalom ugyanis íróink tiltakozására, saját élettapasztalatuk, világképük kifejezési jogának követelésére kénytelen volt belátni, hogy az 1957-ben megindított könyvbehozattal nem oldhatja meg a vajdasági magyarok könyvkiadásának kérdését, s hogy a területi iskolák bevezetése által aligha asszimilálhatók rövid távon a magyarok. Vagyis ahogyan a szovjet ha-

talomnak 1956 ősze után változtatnia kellett a magyarországi politikai stratégiáján, hasonlóképpen Jugoszláviának is több mindent meg kellett adnia egyik legszámosabb kisebbségének azokból a jogokból, amelyeket a megfélemlítettek hallgatása miatt a korábbi években visszatartott.

Az 1956-os magyar szabadságharc természetesen a jugoszláv állam egészét a kisebbségi politikától függetlenül is befolyásolta. Az 1958-ban meghozott viszonylag liberális pártprogram aligha független attól a fölismeréstől, hogy a szocialista táborban az ellenzéki-ség nem csupán lappangó lehetőség, hanem olyan valószínű erő, amely alkalmazkodásra kényszeríti a belpolitikát, amennyiben az állami diktatúra helyett a békés taktikát választja. Az öngazgatás és a nemzeti-ség fogalma még az ötvenes évek elejétől, tehát a Sztálinnal való szembefordulást követően (jóllehet szemfényvesztő jelleggel) legitimitást nyert a jugoszláv társadalomban. A társadalmi csoportok s köztük a kisebbségek kisebb fokú és viszonylagos autonómiájára a szocialista világot megrengető magyar forradalmat követő években került sor. Ez akkor is így van, ha a narcisztikus jellegű totalitárius jugoszláv politika hamisan szükségszerűnek mondott belső fejlődésével, egy fölső gazdasági és társadalmi lépcsőfoknak megfelelő tudattal, a szocializmus legújabb vívmányaival, a kommunis-ták egyértelműbb térnyerésével hozta összefüggésbe a hatalom részleges decentralizálását és az égetően fontos nemzeti-ségi intézmények megalapítását.

A szellemi önállósodást szorgalmazta a maga módján már 1956-tól Újvidéken a Szép Szó vitaforum, majd ezután, közvetve, a Magyar Nagy Október hatásaként alakult meg még 1957-ben a Forum Lapkiadó és Nyomdaipari Vállalat, amely két évvel később veszi kezébe a magyar könyvek kiadását Jugoszláviában. S az Együtt, az Újvidéki Rádió irodalmi folyóirata is ekkor indul. A magyarság életerejének demonstrálásától függetlenül a szabadkai Életjel élőújságnak, valamint az újvidéki Ifjúsági Tribün magyar szerkesztőségének megalakulása 1958-ban. Majd a következő évben az addig demagóg módon halasztgatott Magyar Tan-székeknek a megnyitása. S ugyanebben az évben a Fo-rum vállalat kiadói tanácsa az irodalmi élet serkentése céljából a Híd irodalmi díjat is megalapította. Az új nemzedéknek sem kell sokáig várnia, hogy kezdetben Symposium néven melléklethez jusson az Ifjúság c. he-tilapban, majd később folyóiratként jelenjen meg. Mind-ez az előzményekhez képest akkor is káprázatosan sok, ha ezáltal egy elitjellegű szubkultúra alapozódott

meg. Annál is inkább, mert az ötvenes évek közepén kialakított területi iskolák kisebbség-sorvasztó munkája egyre erőteljesebbé vált a kétnyelvűsítés erőltetésével, s ahelyett hogy újraalapították volna a korábban megszűntetett nagybecskereki és a zombori színházakat, még a topolyait is fől számolták.

A kirakat tehát teljesen fölújult s a mögötte rejlő tartalom is gazdagodott valamelyest – a tökéletesen ellenőrzött Novi Sadon. Ez volt a Magyar Nagy Október hatása a jugoszláv belpolitikára, főleg annak nemzeti-ségi vonatkozására. Az irodalmi életbe, a műalkotásokba viszont feszültséget, kritikai szellemet lopott be. Az írókat arra bátorította, hogy ha félreérthetetlenül, tehát cikkek formájában legfeljebb csak időnként és nagyon óvatosan, akkor legalább közvetve, szimbólumok, célzások formájában mind rendszeresebben ítélkezzenek arról az életről, amely hivatalosan sokkal többre tartotta magát, mint amilyen valójában volt. Ezáltal persze néhányan közülük késelen táncoltak, hiszen az ötvenhatos budapesti események ismét föl erősítették azt a délszláv államkommunista rágalmat, amely szerint a magyarok fasiszták, akikre, miként a legújabb történelmi események tanúsítják, fokozottan kell vigyázni.

Ugyanakkor viszont egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a vajdasági magyar értelmiség gondolkodása kultúrközpontú, a szeparatizmus és irredentizmus nem tipikus tulajdonsága, tehát az anyanyelv művelését és a művészet viszonylagos autonómiáját kiélési területként, nyomáscsökkentő szelepként meg kell adni neki. Annál is inkább, mert az iskolák nyelve és szelleme az államnyelv szupremáciája jegyében működik, valamint a sajtó is a jugoszláv kommunista világlátást érvényesíti, vagyis hosszú távon biztosítva van a kisebbségek közül annak is az asszimilációja, amelynek a mi tájunkhoz fűződő történelme és kultúrája annyira jelentős, hogy – különösen az 1956-os események után – immár elrejtethetetlen.

Ez azt jelenti, hogy a jugoszláv belpolitika néhány év alatt megtalálta annak a módját, hogy a Magyar Nagy Október viharának szelét a saját vitorlájába fogja. A tények nyomása olyan vajdasági magyar „vertikális” intézmények megalapítására kötelezte, mint pl. a Forum, a Magyar Tanszék vagy az új nemzedék folyóirata, ám ezek szellemét gondosan elidegenítette azoknak a valóságos életétől, akiknek munkatöbbletéből még sok más intézmény megalkotására is futotta volna, s akiknek szolgálata a kötelességük lett volna.

Értünk halt meg

Sörös Imre '56-os temerini vértanú életútja

Sörös Imre temerini születésű fiatalembert 1958. február 5-én, Budapesten felakasztották. Emlékét a Corvin közben tábla, a mártírok temetőjében pedig kopjafa őrzi. Életrajza azonban szinte teljesen ismeretlen. A Délvidék magyarsága csupán egy, a Magyar Szóban, 1989. július 25-étől kezdve közölt, négy folytatásból álló cikksorozatból értesülhetett a sorsáról.¹ Imre két okmány szövege élete kezdetéről, illetve végétől.²

Sörös Imre

„*Temerini anyakönyvi hivatal. Születési anyakönyv 1932-ből. Sorsszám: 269. A születés napja: október 21. A bejelentés napja: október 23. Neve: Imre; neme: férfi, vallása: Római katolikus. Apja neve: Sörös András, apja foglalkozása: kőműves. Apja életkora: 28 év. Anyja neve: Elek Katalin, Anyja életkora: 23 év, Anyja foglalkozása: háziasszony. Lakcím: Temerin, házszám: 214. A bejelentő neve: Sörös András.*”

„*Budapesti X. anyakönyvi kerület. Sorozat: A, Szám: 188272.*

HALOTTI ANYAKÖNYVI KIVONAT. Ezt az okiratot a hatóságok nem tarthatják vissza. (...) Kiállítva (...) az 1953 19. Törv. (...) Folyószám: 239/1958. Sörös Imre Temerin városában 1932. év október hó 22-én született, lakatos foglalkozású, Szekszárd, Szőlőhegy 411 lakos Budapest X. városában 1958. évi febr. hó 5. Napján meghalt. Szülei: Sörös András, Elek Katalin.”

Mai foglaimaink szerint a szegényember jellegzetes életét éltek a Sörösök Temerinben a XIX. század végén és a XX. első felében. Kókai Józsefné Sörös Ilona, Imre egyik nagynénje ezt mondta erről 1989-ben:

„*A Sörösöknél szinte családi foglalkozásnak számított a kőművesség. Az volt Imre apja, meg az öregapja [Sörös Péter], meg még az egyik nagybátyja, Pali is, annak ellenére, hogy ez kitanulta a borbély szakmát. A borotválás, hajvágás nem volt neki való.*”

Sörös Pál, Imre egyik nagybátyja ezt mondta róla: „*Nagyon éles eszű gyerek volt. Mit mondjak: hét hónapra született.*”

Imre szülei a mai II. Rákóczi Ferenc utcában, a Nyugati temető főbejáratához közel laktak, de nem a bejárat, hanem a túloldalon, talán a második házban a saroktól. A kőműveskedés általában biztonságos megélhetést nyújtott, mint a nap-számoskodás, de Temerinben is az volt a nincstelenség vágya, ami mindenütt az Alföldön: legyen az embernek szakmája és földje egyaránt. A Sörös család a rokonok emlékezete szerint 1936-ban épített

magának tanyát a csurogi határban s attól kezdve ott élt. Minden esélyük megvolt, hogy egy kicsit összeszedjék magukat. A tanya messze esett Temerintől, de egészen közel, talán másfél kilométerre Boldogasszonyfalvától (Gospodinci).

Nem sokáig tudtak azonban az új tanya lakói reménykedni a gyarapodásban, mert a szegényeknek egy akkoriban gyakori baja tragédiát szakasztott rájuk. Sörösné ugyanis tüdővészben megbetegedett és 1940-ben meghalt. A megözvegyült férj a két gyerekkel – Imrével és a néhány évvel idősebb ifjabbik Andrással – azonban nem roppant össze, hanem folytatta a küzdelmet a megélhetésért. Amihez – úgy tűnt akkor – nem csekély mértékben hozott számukra könnyítést a magyar honvédség 1941-es húsvéti bevonulása. A felállítandó magyar hatóságnak ugyanis szüksége volt magyar alkalmazottakra, elsősorban a bizalmasnak minősített tisztségek betöltésénél, amilyen a rendőrség is volt. Sörös Andrásból ennek köszönhetően rendőrpáncsnok lett a szerb többségű Boldogasszonyfalván. A biztos jövedelem, a jónak tűnő állás sok reménnyel kecsegtette a családot. A fiúk a helybeli magyar általános iskolába jártak, tanítójuk Harsányi László anyaországi jövevény volt.

A reményteljes felkapaszkodásnak azonban vége szakadt az 1942-es esztendő januárjában lezajlott razia után. Nem sikerült felderíteni, milyen szerepet játszott ebben a boldogasszonyfalvi rendőrpáncsnok. Két változatban őrizte meg a szájhagyomány.

Az egyik szerint ³ András túlkapásokra ragadtatta magát, még akkor is üldözte a szerbeket, amikor már a hatóság kénytelen volt azt leállítani. Sörös András ellen a magyar hatóságok bírósági eljárást indítottak, el is ítélték tizenhat hónap börtönre, amit le is töltött.

A másik változat szerint egészen más történet. A zsabylai főszolgabíróval került szembe amiatt, hogy 1942. január 9-én a Temerinből autóbusszon Zsablyára indított, kivégzésre szánt temerini zsidók és néhány szerb közül felsőbb utasításra kimentette Kmetovits Józsefnét.

Az Újvidéken élő, 1919-es temerini születésű Firtyné Sörös Mária, az idősb Sörös András nővére a 2001. február 20-án folytatott beszélgetésben közölte, hogy ő egy alkalommal egyenesen megkérdezte Andrástól, ő vette-e ki az autóbusszból Kmetovits Ljubicát. András azt válaszolta, hogy ő csakugyan megállította a buszt, és hogy kiszólitott onnan egy asszonyt, de nem tudta már megmondani, hogy kit.

Az 1942-es eset miatt elítélt Sörös András a börtönbüntetést Kistarcsán töltötte. Onnan vette ki egy honvéd ezredes a portájára munkásnak, akinél házvezetőnői beosztásban volt alkalmazásban egy Czudar Borbála nevű palóc özvegyasszony. Mindenki csak Czudar Borisként emlegeti. A két özvegy összeismerkedett a kapcsolatuk olyannyira elmélyült, hogy amikor Sörös András szabadult, az asszony is vele tartott Temerinbe, a lányával együtt.

Mészáros Károly emlékezete szerint, a két kiskorú Sörös gyerek, apjuk raboskodása idején rendkívül sanyarú körülmények között nevelkedett a tanyán. Ha volt a háznál kenyér, akkor ettek. Eléggé természetesnek tartható, hogy az így nevelkedő Imre gyerek igen agresszív természetűvé vált. Annak ellenére, hogy a tanítójuk jó fejű gyerekeknek minősítette, nem ritkán megesezt, hogy meg kellett fenyíteni, mert a nálánál erősebb gyerekekkel is szembe fordult.

A háború után az egész család Magyarországra telepedett át. Czudar Boris 1989-ben úgy nyilatkozott, hogy nehezen, de megszerezte a kitelepedési engedélyt, ám csupán a maga számára, a férjét pedig már előtte átcsempésztte. A vakmerő asszony vasúti kocsiban vitte a berendezésüket, de rá jellemző módon mindent megpróbált, hogy olyasmit is vigyen, amit nem volt szabad, de nem nyereszkeskedési szándékkal, hanem csupán a háztartási felszerelés kiegészítése céljából. Egy ismerősét, Hugyi Péternét is átcsempésztte a határon.

A két Sörös fiú nem ekkor, és nem így ment át Magyarországra, hanem valamivel később, 1947-ben átszöktek. Szekszárdon telepedtek le.

Sörös Imre - hányatott sorsa ellenére - 1952-re, tehát húsz éves korára a gimnázium két osztályát is elvégezte, derül ki két bűnpere dokumentumaiból, bár ekörül vannak tisztázatlan kérdések. Élete ismételt rosszra fordulása összefüggésben áll az iskoláztatásával. Addigi sorsa sem volt irigylésre méltó, ami azonban ezután következett, az sűrűnvalóan tragikus.

Mostohaanyja szavából tudjuk meg, hogy Imrét kicsapták a gimnáziumból. Valószínű, hogy emiatt ment át a szekszárdiból a gyönkibe. Szintén a nevelőanyja mondja: „Az apja kezétől még akkor is tartott, amikor kicsapták a középiskolából, politikai okok miatt. Nem mert hazamenni, hanem bujkált a Szőlőhegyen. Valami rosszat mondott a Rákosiról. E miatt nem vették föl az egyetemre sem. Amit később csinált, azt bosszúból tette.”

Imre rendszeresen levelezett a nagyapjával, amíg lehetett, közölte egyik nagynénje, Sörös Ilona. „Egyszer azt írta: *A maguk Titójukat szeretném, ha a mienk volna.* Ezt a levelet olvastam én is. Apánk, az öregapja meg azt mondta rá: *Majd elverik a fenekedet, csak így beszélj!*”

Sokkal nagyobb baja származott, mint ami egy fenékreverés lett volna. Az 1879-ben született nagyapa, Sörös Péter 1965-ben halt meg. Kilenc évvel túlélte az unokáját.

A levelezés mindenképpen a Magyarországra szökecs és az első letartóztatás közé, tehát 1947. és 1952. közé esett. 1948 derekától kezdődően életveszélyes dolog volt olyan tartalmú levelet küldeni Magyarországról, amelyben Titórol jót szólnak. A temerini levelekből ugyanis ő úgy értesült, hogy van esélye Jugoszláviában tovább tanulni. És hazajött ezt megtapasztalni. Abban az időben, amikor a két állam vezetőit kölcsönösen láncoskutyának titulálta a hivatalos politika, amikor elaknásított határok állták útját a jönni-menni szándékozóknak, amikor mindennaposak voltak a jugoszláv-magyar határon a véres, sok halálos áldozattal járó provokációk.

Miután a temerini rokonok értesítették Imrét a továbbtanulás lehetőségéről, ő csakugyan átszökött Jugoszláviába, de nem tudni, járt-e Temerinben. Van a második bűnpere iratai között egy ilyen tartalmú is, amelyet a budapesti katonai ügyészség megkeresésére állított ki Szekszárd város tanácsa 1957. július 1-jén. „Sörös Imre: 1949 óta múlt év őszéig a Rajk-perrel kapcsolatban letartóztatásban volt és az ún. rehabilitációs eljárás során került vissza. Igen kevés időt töltött Szekszárdon, annak is a külterületén, így erkölcsi viszonyaira nyilatkozni nem tudunk.” Akire 1957-ben a helyi hatóság azt mondta Magyarországon, hogy bele volt keveredve a Rajk-perbe, annak súlyos gondjai vol-

tak. Nem lehet kizárni, hogy – mint frissen bevándorolt jugoszlávot – zaklatták a Rajk elleni vádkoholmány mozaikjainak szedegetése közben, s az is lehet, hogy ilyesmi miatt írta haza öregapjának, hogy „A maguk Ti-tójkát szeretném, ha a mienk volna”.

Halálra ítélve, először

Abban az időben folyt Magyarországon az erőszakos szövetkeztetés. A Sörös család feje, András éppen eleget nélkülözött ahhoz, hogy ne akarjon megválni a nem sokkal korábban, a földosztáskor kapott 14 hold földjétől. Kisebbségi fia azonban a földben a továbbtanulása akadályát látta, ezért az 1951-es iskolaszünetben, aratás közben azon vitatkozott édesapjával, hogy lépjen be a szövetkezetbe. Apa és fia között ezen annyira elfajult a vita, hogy Imrének menekülnie kellett nem csak a határból, ahol éppen dolgoztak, hanem otthonról is. Egy ideig a szekszárdi Szőlőhegyen bujkált mostoha-anya és húga segítségével; testvérbátyja távollattarta magát a vitától, ő ekkor már honvédtisztként szolgált.

A periratokban szórványosan elejtett kijelentések-ből áll össze egy homályos kép arról, mi történt ezután Imrével.

Valószínű, hogy beiratkozott a győnkői gimnáziumba apja akarata ellenére és tudta nélkül. A gimnáziumi nyilvántartóban azonban nem lehet a nevére akadni, ennek azonban az okmányok hiányossága is lehet oka. A főtárgyalási jegyzőkönyvben kijelenti, hogy „Mielőtt Jugoszláviába visszatértem, apámmal összeveszttem, mert nem akart tszcs-tag lenni.”⁴

Nem tudni, hogyan, de hamarosan munkába állt, nem sokkal azután, hogy otthonról elment. Ekkoriban épült Dunapentelén a Sztálinváros néven tervezett, a jövőbeni jólétet szimbolizáló monstrum, amelyből később Dunaújváros alakult ki. A propagandának szüksége volt az új gyárváros építésénél a romlatlan lelkű, buzgó fiatalokra, s Imre is odaállt az országépítők közé. Már júniusban itt vállalt állást, mint normás a Sztálinvárosi Gyárépítő Vállalatnál. Ismét csak nem tudni, mi okból, de csak 1952 januárjáig, azután a szomszédban fekvő Mezőfalva Állami Gazdaságban traktoros. Itt sem marad sokáig, mert áprilisban már Szegeden a Magasépítő N.V.-nél vállalt állást, mint segédmunkás. Valószínű, hogy kereste a neki megfelelő helyet, de az sincs kizárva, hogy utasításra cserélgette a munkahelyeket, ez utóbbi vállalatnál ugyanis a munkásszállás előnyeit élvezhette. Innen szökött át Jugoszláviába.

A periratok a 0049/53 ügyiratszám alatt találhatók.

A nyomozószervek kérésére Szekszárdról környe-

zettanulmányának nevezett jelentés készült. Ebben azt a hamis állítást olvashatjuk, hogy Imre édesapja tulajdonában, Temerinben negyven hold föld volt. A továbbiakban ez áll édesapjáról és a családról:

„1946 őszén menekültek át Magyarországra, s itt, Őcsény-Almápusztán telepedtek le. Itt a földosztás során kapott 15 kh földet, melyből 1 kh. szőlő és egy családi házat. Mint földműves a mai napig is dolgozik. Nincs megelégedve a jelenlegi rendszerrel és igyekszik mindig lázítani a rendszer ellen.

Ez megmutatkozott a Békekölcson jegyzésnél is, mikor a népnevelőket elutasította azzal, hogy 'Jugoszláviában nem kellett ilyen dolgokra pénzt kiadni.' A beadási kötelezettségét csak részben teljesíti, egy ízben kijelentette, hogy 'már elviszik a tehenét, lovat és utoljára megfejjik a kutyát,' és azután majd át-megy Jugoszláviába.”

Igen rossz minősítés. A Nagy Szovjetunió emberiró szerveinek tapasztalatait bőségesen alkalmazták Magyarországon. A már gyanúsított Imre rendőrségi kihallgatásának jegyzőkönyvében például így fogalmaztak: „Szociális származása: Kulák. Szociális helyzete: Kulák fia.”

1952. június harmadikán már átszökött a magyar-jugoszláv határon. Nem tudni, hogyan: szerencséivel-e, vagy valaki segítette. Nem zárható ki, hogy ez utóbbi feltételezés áll fenn, de ehhez neki az ÁVH-n kívül senki más nem szolgáltathatott segítséget. S ha így volt, akkor Imre belement egy végzetesen veszedelmes játékba: annyira át akart kelni Jugoszláviába, Temerinbe, hogy még az ÁVÖ segítségét is elfogadta. De ez pusztán feltételezés. Ha az ÁVH segítette át az aknazáron, és Imre az UDBA kezébe kerülve ezt a segítséget bevallotta, akkor az ÁVH nem engedhette meg magának, hogy egy ilyen tanút ne végeztesen ki. Imrének mint tanúnak tehát minden módon el kellett tűnie. De beszéljenek az okmányok.

A vádirat

„Budapesti katonai ügyészség 1. sz. példány
Kü VIII. 0300/1952.-6 BÜNJELES

Tárgy: Sörös Imre polgári egyén elleni bűnügy
szigorúan titkos FOGLYOS

Az 1932. évi június hó 28. napján Temerin községben született, Szeged, Kelemen utca 7. szám alatti lakos, magyar állampolgár, nőtlen, gépkezelő foglalkozású, vagyontalan, havi átlagos jövedelme: 1000 forint volt, apja: András, anyja: Elek Katalin, büntetve nem volt terhelt ellen

v á d a t e m e l e k

kémkedés büntette /1930:III. tv.60. paragrafus 1.,3.,5., pont, 61. paragrafus harmadik rendelkezés és két rendbeli tiltott határátlépés /III. Bn. 48. paragrafus /2/ bekezdés büntette miatt a következő tényállás alapján:

Terhelt 1947-ben szökött Jugoszláviából Magyarországra. Ittartózkodása alatt továbbra is kapcsolatban állt a 'Kombináltfogó' elnevezésű nacionalista ifjúsági szervezettel, amely Jugoszláviában működik, és amelynek tagja volt, mielőtt Magyarországra átszökött. A szervezet vezetőit: Elek Károlyt stb. rendszeresen tájékoztatta az EPOSZ, SZIZT, majd DISZ ifjúsági szervezetek felépítéséről, vezetőiről, valamint a magyarországi helyzetről. Írt a szovjet katonai alakulatokról is.

A jugoszláviai szervezet felszólítására, 1952. június 3-án átszökött Jugoszláviába. Ott az UDB őrizetbe vette, ahol kihallgatták. Provokációs vallomásai során azt jelentette, hogy az ÁVH megbízásából ment át Jugoszláviába kémkedni. Részletesen tájékoztatta az UDB-t a magyarországi politikai, gazdasági és általános katonai helyzetre vonatkozóan. Jelentette, hogy Szekszárdon hol van az ÁVH, milyen az épület beosztása, a fegyverzetük, mennyi a létszámuk. Ugyanezeket az adatokat ismertette a rendőrségre és a szekszárdi katonai alakulatokra vonatkozóan. Ezeken kívül beszélt az állami gazdaságról, felszereléseiről, traktorairól, jószágállományáról, területéről, termelékenységéről, a munkások létszámáról.

1952. június 23-án Dusko Béli UDB százados be-szervezte Magyarország elleni kémtevékenységre. Ki-oktatták, milyen adatokat kell Magyarországon megsze-reznie és az ÁVH félrevezetésére milyen történetet ad-jon elő. 1952. június 28-án az UDB átdobta a határon. A határ átlépése után a magyar határőrség őrizetbe vette.

Terhelt kulákcsaládból származik. Szülei 14 hold kat. szántó és 1 hold szőlő művelése mellett fuvarozás-sal foglalkoznak. Elemi iskoláit Jugoszláviában végez-te, majd 1947-ben átszökött Magyarországra. Itt Szek-szárdon végzett 2 gimnáziumot...."

Az említett szervezet elnöke – szintén a vád okmányai szerint - Elek Károly temerini lakos volt. A vád szerint az ő hívására szökött Sörös Jugoszláviába 1952 júniusában.

Elek Károly 1952-ben 19. évét töltötte. Sörös távo-zásakor, 1947-ben még csak a 14.-et. Mindezek té-nyek. A szervezet csupán a vád szerint létezett. Mit mond erről Elek Károly?

- Nincs szavam! – nyilatkozta 2001. július másodi-kán. – Teljes képtelenség ilyesmit állítani. Sohasem hallottam ilyen szervezetről, de nem voltam sem tagja, még kevésbé elnöke bármiféle egyesületnek. Sörös

Imre unokatestvéremről ugyan sok mindent tudtam, amikor még itthon éltek, de sohasem szervezkedtem, és nem is leveleztem vele. A jelzett időben meg már nem is Temerinben éltem."

Sörös Imre vádlott ügyében 1953. január 2-án kitű-zik a főtárgyalást január 15-ére.

Tragédiája hirtelen játszódott le. Amint láttuk, június 3-án szökött át Jugoszláviába, 28-án már vissza is tért, s ime, január 15-én már a főtárgyalást tartják.

A főtárgyaláson a vádlott kihallgatásának jegyző-könyve azt tartalmazza, hogy a Kombináltfogó létezé-sét elismerte, de arról is beszél, hogy Jugoszláviában is – miután megverték – elvállalta, hogy beszervezzék.

„A jugoszláv szervektől miután a kémkedést vállal-tam 67 dinárt³, néhány doboz cigarettát, valamint útra-való élelmet kaptam. Míg a kémkedést nem vállaltam a napi élelmem 40 dkg zabkenyér volt."

A bíróság ezután meghozta az ítéletet.

„Sörös Imre [...] vádlottat

b ü n ö s n e k m o n d j a k i

1/ hűtlenség büntetében

2/ kétrendbeli tiltott határátlépés büntetében

és azért őt

kötél általi halálra,

mint főbüntetésre, és teljes vagyonelkobzásra mint mellékbüntetésre

í t é l i

I N D O K L Á S [...]

A büntetés kiszabásánál a hadbíróság a cselek-mény rendkívül nagyfokú társadalomveszélyessége, valamint a vádlott személyének nagyfokú veszélyessé-ge mellett olyan enyhítő körülményt nem talált, amely indokolná vádlottal szemben a büntetés enyhítését.

A hadbíróság a vádlott személyét és cselekményé-re tekintve, csak a legsúlyosabb büntetést találta arányban állónak, vádlottal szemben alkalmazni."

Vádlott és védője kegyelmet kér.

A halálos ítélettel járó per mindössze egy órát és tíz percet vett igénybe. Lényegében ennyi idő kell ahhoz, hogy a szükséges procedurális megszakításokkal tartó tárgyalás közben a három sűrűn gépelt oldalnyi jegyző-könyvet a tanácselnök lediktálja a jegyzőkönyvet veze-tő gépírónőnek.

Ezután az elsőfokú büntetőtanács kegyelmi tanácsá minősíti át magát, s a vádlottat nem javasolják kegyelemre.

Következett a másodfokú eljárás. A hatóság nevé-ben eljáró bíróság arcátlansága mit sem változott, de közbeszólt valami felsőbb hatalom és Sörös Imre még-is kegyelmet kapott.

A másodfokú tárgyalást ugyanis 1953. március 5-ére tűzte ki a bíróság, de a per folytatására csak 21 nap múlva került sor. Miért? Mert időközben, éppen a kitűzött napon, vagyis március 5-én meghalt valaki. Olyan valaki, akinek a halála nem csak Sörös Imre, hanem az egész világ sorsát befolyásolta. Ezen a napon távozott az élők sorából Jozsif Viszárionovics Dzsugasvili. Ismertebb nevén Sztálin.

Az elsőfokú ítéletet megerősítette a bíróság. Még a kegyelmi kérelemről is szinte szó szerint ugyanazt a döntést hozta, mint az első fokon eljáró szerv.

Katonai Felsőbíróság

I_0049/1953

Kegyelmi tanácskozási jegyzőkönyv

Katonai Felsőbíróság elíteltet kegyelemre egyhangúan nem ajánlja

Megkegyelmezés esetére a Katonai Felsőbíróság halálbüntetés helyett életfogytig tartó börtönre, mint főbüntetést, továbbá 10 (tíz) évre a közügyektől való eltiltásra, teljes vagyonelkobzásra, mint mellékbüntetésre javasolja.

A jogerős ítélet jegyzőkönyvének egy új lapján az alábbi gépelés olvasható:

„A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a Honvédelmi Miniszter előterjesztésére a hűtlenség büntetése miatt kötéllal végrehajtandó halálbüntetésre ítélt Sörös Imre p.e.⁶ /1932. Elek Katalin/ vádlott büntetését kegyelemből életfogytiglani börtönre, mint főbüntetésre, továbbá 10, (tíz) évre a közügyektől eltiltásra, mint mellékbüntetésre változtatta át.

/M.M.Igü.Csf.00535/Budapest, 1953. május 23.

Az ítélet jogerős és végrehajtandó.

Budapest, 1953. május 23.”

Bővelkednek életrajzi adatokban a második büntető-eljárási okmányok. A vizsgálati anyag között található egy ilyen tartalmú levél: „A B.M. Bv. Parancsnokság 1956. VII. 12-én büntetésfélbeszakításra elbocsátotta a Csolnoki Műhelyből.⁷ Nevezett azonban az ellenforradalom ideje alatt újabb bűncselekményt követett el, ezért elrendelte a megszakított büntetés tovább folytatását. [...]”

A második per vizsgálati eljárása során természetesen maga is közöl életrajzi adatokat, amelyekkel megerősíti a más forrásokból szerzett értesüléseinket. Elmondja többek között, mi történt vele, mielőtt az első bűnper halálos ítéletét kegyelemből életfogytiglani változtatták.

Százharmincegy napon át tartják a siralomházban, ami már magában is szörnyű, de két ízben is megjártszák vele a kivégzésre való előkészületet. Kivezetik, mintha elérkezett volna a halálos ítélet végrehajtásának

pillanata, majd mielőtt csakugyan felakasztanák, közlik vele, hogy tévedés történt, még nem fogják. Ezért mondta a második per főtárgyalásán az utolsó szó jogán: „Nem először állok itt. Harmadszor vagyok bíróság előtt, saját hibámon kívül. Korábban olyanért ítélték halálra, amiért tulajdonképpen három atyai pofon járt volna. Egyszerű proletárgyerek létemre 'kulákfattyút' csináltak belőlem. 131 napig voltam a bitófa alatt halálra ítélve, kétszer vittek ki tévedésből kivégzésre. Eltörték a bordáimat, kiverték a fogaimat (...) 25 éves vagyok, de még életemben egy emberi nap nem volt.”

De térjünk vissza első büntetésének megszakításához, a szabadulás idejéhez. 1956 nyarán, nyomban a szabadulása után munkába áll a Déldunántúli Áramszolgáltató Vállalatnál, és ott dolgozik november elsejéig. Akkor haza megy Szekszárdra. A városban éppen élelmiszergyűjtés folyik, a harcoló-éhező Budapestnek. Mostohája közléséből tudjuk, hogy a szekszárdi Ternyei László tanító szervezte az élelmiszer gyűjtését és ez a tanító kérte föl Imrét, hogy teherautón, másokkal együtt ő is menjen föl a gyűjteménnyel Budapestre. November harmadikán érték föl, az élelmiszert leadták és az éjszakát Budapesten töltötték. Ez azon a napon történt, amikor a Szabad Kossuth Rádióban este nyolc órakor elhangzott a börtönéből szabadult Mindszenti József bíboros beszéde. Ezt a napot követően járt titokban Magyarországon Hruscsov, tudjuk meg Gosztynyi Péter: A magyar Golgota című könyvéből.⁸

Ilyen állapotban volt akkor a magyar felkelés. Ilyen helyzetben érkezik Budapestre a forradalmat élelmiszerrel segítő szekszárdi küldöttség tagjaként Sörös Imre. Valóságos megmagyarázhatatlan csoda lett volna, ha nem áll a forradalmárok közé.

Nem tudni, mi volt az eredeti szándék, de negyedikén, már ha gondolt is volna rá, nem indulhattak vissza Szekszárdra, mert a szovjet hadsereg bekerítette Budapestet és lezárta a kivezető utakat. Az ENSZ biztonsági tanácsa aznap – szombaton – este megszakította, és hétfőre halasztotta ülésének folytatását, amelyen a magyar helyzet szerepelt napirenden, de negyedikén hajnalban már elhangzott Nagy Imre sokat idézett, kétségbeesett rádiószózata: „Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen...”. Tökölön negyedikére virradóra: „Éjfél-tájt Szerov tábornok, a KGB vezetője a tárgyalóteremben letartóztatja a magyar katonai küldöttséget.”⁹ Kezdődött az utolsó nagy összecsapás a felkelők és a megszállók között. Kimenetele nem volt kétséges.

Imre mostohaanyjától tudjuk, hogy fegyver is volt a kezében. Ezt nyilatkozta: „Vadászta az ÁVÓ-sokat. Amikor elítélték, én is bementem a bíróságra, megengedték, hogy a folyosón beszéljek vele.”¹⁰ „Kisfiam! Talán csak nem tettél valami rosszat? Tán nem bántottál valakit?” Azt mondta, hogy nem, de aki a fegyvere csöve elé került, azt meglötte.” Tehát fegyveresen harcolt.

Imre lelki életére utalnak azok az információk, amelyeket 1989-ben szereztünk mostohaanyjától. Bevezetett a lakásukba és megmutatott néhány könyvet, amelyeket Imre, első elítéltetése, után a börtönből küldött haza apjának, a mostohatestvérének, Erzsébetnek és édes bátyjának, Andrásnak. A könyvekben ilyen ajánlások voltak olvashatók: „Bátyámnak, Öcsi.” „Apának, ajándékba. Imre.”

A vizsgálati eljárás során is és a főtárgyaláson is több ízben kijelentette, hogy mi volt a döntő tényező állásfoglalása kialakításában. Félt, hogy ismét börtönbe kerül. Többször kijelentette, nem egy forrásból értesítettek, hogy az olyan politikai, rovott múltú börtöntöltelékeket, mint amilyen ő, a szovjetek összefogdossák és viszik Szibériába. Amikor tehát kétségtelenné vált számára, hogy már nem csak a forradalom sorsa pecsételődött meg, hanem az ellenállást is letörték, elhatározta, hogy az áradattal ő is elhagyja az országot. November hetedik és nyolcadika közötti éjjel Mosonszentjánosnál lépte át a határt. A Klosterneuburgi táborba kerül, ahol nyomban a kivételezettek között találja magát. A táborban ugyanis – mint a periratok között egy helyen olvasható – parancsnoki minőségben ott találja egykori rabtársát, Bánfi Tibort és egy másik társát, Legott Tibort. Elég gyorsan a táborba látogató Nemzetközi Diákszövetség küldöttel elé kerül, és nyilatkozik szándékáról: Ausztráliába szeretne jutni, hogy ott végre beiratkozhasson az egyetemre. Bécsbe utazik, hogy sűrűsse az útlevél és a vízum megszerzését. Ott találkozik többek között Pongrácz Gergellyel, de más szervezőkkel is, akik készülődnek a felkelés újbóli felszítására s megteszik az előkészületeket a Márciusban Újra Kezdjük, ismert nevén a MUK megszervezésére.

Testestől-lelkestől bekapcsolódik a MUK mozgalomba s hamarosan veszélyes küldetést vállal. Visszamegy Magyarországra. Neki nem nagy eset okmányok nélkül átmenni a határon. A Magyar Forradalmi Tanács megbízásából, alig háromheti ausztriai tartózkodás után, december elsején már indul is haza. Azzal a vállalt feladattal, hogy felderíti, hol vannak még ellenállók, s tájékozik a szovjet erőkről, és Ausztriába való visszatérte után ezekről beszámol. És még valami. Megígéri neki, hogy segítségére lesznek az ausztráliai út lebonyolításában,

de cserébe tőle is kérnek szívességet. Sokan szeretnék, ha visszafelé jövet hozná magával mindazokat, akik futnának a már elfutottak után. Az ilyen szervezkedésnek híre megy azok között, akik érdeklődnek iránta. Tudomást szerez a szervezkedésről bizonyos Shilly nevű személy, a bécsi angol nagykövetség embere. Imre későbbi sorsában neki döntő szerep jut.

Végülis hárman térnek vissza Magyarországra illegálisan: Sörös, Széchenyi Pál és Kerekes Gyula. Hetedikén már mennek is vissza Ausztriába, de már nem hárman, hanem egy egész csapat. Tizennégy személy. A sikeres vállalkozásnak nem kis híre kelt a menekültek között. Sokan kérik Imrét, menjen újra vissza, és hozza az övéit is! De ismét találkozik a forradalom újra-szervezőivel. Noha többen intik őket – többek között Király Béla – hogy nincs értelme a szervezkedésnek, a szovjetek annyira rátelepedtek az országra, hogy minden hasonló kísérlet csak újabb magyar vérvesztéssel, újabb emberáldozatokkal fog hozni a megmozdulás sikerének reménye nélkül, ők nem tudnak még leállni. Rádió adóvevőt kellene átvinni a felkelőkhöz, hogy kapcsolatban állhassanak velük.

Mindössze egyheti ausztriai tartózkodás után Imre újra visszaindul, hátán az adóvevővel. A teljesen megszállt országban a határtól eljutott Balatonakaratyára, s a településtől mindössze száz méterre, a Csajág felé vezető úton, egy villanypózna közelében elásta, jól becsomagolva, hogy a nedvesség ne árthasson neki. (A vizsgálat során Imrét kivitték a helyszínre és megmutatta, hol van a rádió elásva.)

Azután fölment Budapestre, összeszedte mindazokat, akiket tudott. Magával vitte Ausztriába.

Második útjáról visszatérve a Promenad kávéházban találkozott ismét Shillyval, a brit nagykövetség emberével és beszámolt neki az út eredményéről, már ami a rádió adóvevő dolgát illeti. Az elásott készülék helyrajzát is átadta neki. Harmadik útja Magyarországra december 28-án kezdődött. Gyakorlatilag tehát járt-kelt át a határon. Ezúttal hosszú körutat tett annak érdekében, hogy kapcsolatba lépjen a feltételezett felkelőkkel a Bakonyban. Útközben mindenütt felkelők iránt érdeklődött, de sehol sem találkozott velük, még hírket is alig hallotta. A vádirat azt tartalmazza, hogy negyedik útja január végére esett, amikor a határőrség letartóztatta. Várták lesben, nagy csapat fegyveres lerohanta és lefogta.

Legelső intézkedésként tiltott határátlépésért háromhavi elzárásra ítélte a szekszárdi bíróság. Ez volt az az eljárás, amelynek során még módja volt anyjának is beszélnie vele. Nyilvánvaló, hogy a hatóság ezt csupán

azért tette, hogy e három hónap alatt újabb vádak igazolására adatokat gyűjtsön ellene. Nem is lehetett nehéz. Benne volt már a nyomozók hálójában, hiába hallgatta el tevékenységének nagy részét, szinte minden kiderült.

A három hónap letelte előtti napon azonban az újabb adatok ismeretében kéthavi vizsgálati fogságot rendelnek el ellene. Az eljárás előrehaladtával egyre súlyosabb vádak merülnek fel ellene. A jegyzőkönyvekből sehol nem derül ki olyasféle fordulat, hogy ő hirtelen megtört és mindent bevallott volna – azt is, amit a nyomozók nem tudnak –, a kétségtelenül bebizonyított tényeket azonban nem tagadta. A részletes beismerő vallomás elmaradását pedig így indokolta az 1957. június elsejei kihallgatásán: „... félttem a következményektől, és attól, hogy amennyit elmondok, nem hiszik el, hogy annyit csináltam.” Nem csekély lehetett, amit csinált. Itt található egy személyleírás is róla a jegyzőkönyvben, amit az egyik tanú adott róla, aki felismerte benne azt az általa Acél Ferenc néven ismert személyt, aki a felkelők iránt nála érdeklődött. Szerinte az Acél, alias Sörös nevű személy „170 cm magas, szőke, haját hátrafésűli, kissé hulámos hajú, bőbeszédű, közlékeny.”

A vizsgálat 1957 nyarán befejeződött, elkészült a vádirat. A Renner Péter, Sörös Imre és társaik peranyaga a II 0076/1957 jelzést viseli.

A vádirat a Sörös elleni vádrészt természetesen azal vezeti be, hogy büntetett előéletű. Éppen elég ez az ügyészi bevezető ahhoz, hogy erősen csökkenjen a vádlott esélye. A folytatásban az élelmiszersegély Budapestre szállítását is rosszállólag teszi szóvá az ügyész: „November 3-án a felkelők részére gyűjtött élelmiszer szállítmánnyal Budapestre jött. Budapesten a népi demokratikus rendszer ellen érzett gyűlölete miatt bekapcsolódott az ellenforradalmi tevékenységbe.” Megfigyelhető, hogyan szánkázta át az ügyész a „felkelők” támogatásától a „gyűlölettől vezérelt ellenforradalmi tevékenységbe.”

Persze nem az élelmiszerszállítmány Budapestre vitele képezte a vádirat legfontosabb részét, hanem az „ellenforradalmi, a népi demokratikus kormány elleni szervezkedés”!

Imre és védője, dr. Gál Dezső szekszárdi ügyvéd előtt az első pillanattól kezdve világos volt, hogy az ügyész és a bíró a vádnak ezekből a tételeiből fonják Imre és két vádlottársa nyaka köré az akasztókötelet, s a többi vádlottat is emiatt fogják hosszabb-rövidebb börtönbüntetésre ítélni.

A vád szerint Sörös a tizenhárom tagú vádlottcsoportban vezérelt tevékenységet folytatott az elsőrendű vádlott Renner Péterrel együtt.¹⁸ A bíróság 1957. októ-

ber 31-én 14 órakor hirdetett első fokon ítéletet. Sörös Imre II. rendű vádlottat a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntette, közhivatalnoki állás felhasználásával elkövetett hűtlenség, devizagazdálkodásra vonatkozó törvény megsértése, hatrendbeli tiltott határátlépés, valamint háromrendbeli csoportos határátlépés miatt halálra ítélte. Az ítélet indoklásának VIII. pontjából érteni meg, miért e legsúlyosabb büntetés. „Az ellenforradalmi bűncselekmények általában a legjelentékenyebb társadalmi veszélyességek valamennyi bűncselekmény között. A jelen ügyben megállapított cselekmények veszélyessége azonban ezen átlagos veszélyességen túlmenően is messze kiemelkedő. Kiemelkedő egyrészt azért, mert ezen cselekmények oly időben lettek elkövetve, amikor a hazai és a nemzetközi reakció mindent elkövetett, hogy az ellenforradalom leverése után a népi demokratikus államrend konszolidálási folyamatát megghiúsítsa, amikor a 'márciusban újrakezdjük' jelszóval készültek az ellenforradalmárok újabb fegyveres akció kirobbantására, másrészt kiemelkedő azért, mert ez a szervezkedés 1956. októberi ellenforradalom külföldre szökött hírhedt vezéralakjainak, elsősorban az imperialista körök által pénzelt Király Bélának irányítása alatt állt és belső ellenségeink fegyverekkel történő ellátását célba vette.”

Az ítélet kihirdetése után természetesen a vádlottak fellebbeztek. Az országban uralkodó hangulatból tudhatták ugyan, hogy nem sok eséllyel az enyhítésre, de nem volt más mit tenniük. A véres megtorlások folyamatban voltak. Azután, hogy a halálos ítélet jogerőre emelkedett, Imre védője – ezúttal már dr. Németh Imre (budai) ügyvéd szerepel védőként, mégpedig a budai megjegyzés a pecsétnyomóján is az itt idézett módon szerepel, zárójelben – kegyelemért folyamodott a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsához. Az ügyvéd által, Imre nevében, egyes szám első személyben írott fogalmazványban olvashatjuk, hogy: „1952.-ben, mert adatok voltak rá, hogy szüleimmel együtt Jugoszláviából kerültünk Magyarországra, vád alá helyeztek hűtlenség büntetése miatt.” Itt tehát azt állítja, hogy csupán a jugoszláviai származása miatt lett először halálra ítélve. A fellebbezés megtörtént, a fellebbezési szerv azonban nem enyhített, hanem súlyosbított az ítéleteken.

Az igazságügyi – nem írható, hogy igazságszolgáltató! – szervek következő okmánya betű szerint van idézve.

„Magyar Népköztársaság

Szigorúan titkos!

Készült: 2 példányban

Legfelsőbb Bírósága 1 pld: 1 lap

Katf. KT. 003/1958 1. sz. Bpesti Kat. Bir

2. sz. irattár Sfsz: 28

1 sz. pld

Katonai Bíróság

Budapest

Tárgy: Renner Péter és társai bűnügye.

A népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés büntette és más bűncselekmények miatt *R e n n e r P é t e r* és társai ellen indított bűnügyben a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának különtanácsa 1958. február hó 3-án hozott fenti számú másodfokú ítéletével

Renner Péter I. r.

Sörös Imre II. r. és

Zsigmond László V. r.

vádoltakat jogerősen halálra ítélte.

A legfelsőbb Bíróság Katonai kollégiumának különtanácsa fenti vádlottakat kegyelemre nem ajánlotta és ezért az 1957:34 trv. 21. paragrafusa értelmében *Renner Péter*, *Sörös Imre* és *Zsigmond László* vádlottak vonatkozásában a halálbüntetés végrehajtása iránt haladéktalanul intézkedjék.

A Legfelsőbb Bíróság ítéletének egy példányát csatoltan leadom.

A halálbüntetés végrehajtását a Legfelsőbb Bíróságnak és az Igazságügyminisztérium Katonai Főosztályának jelentse.

Melléklet: 1 db.

Budapest, 1958. február 4.

Dr. Ledényi Ferenc hb. ezds.

a különtanács elnöke"

A periratok ismeretében leszögezhető, hogy az egész eljárás során *Sörös Imre* sohasem alázkodott meg nyomorgatói előtt, nem veszítette el emberi méltóságát, nem árulkodott társaira, nem vállalt semmi tisztességtelent annak reményében, hogy megmenetheti életét. Azt hiszem, nyugodtan leírhatjuk: bátor volt mindvégig. Hős. Ezért lett belőle mártír. Volt annyira tisztafejű, hogy fel tudta mérni: szinte reménytelenül küzd a nálánál aránytalanul erősebbel, az akkori Magyarország igazságszolgáltatónak csúfolt intézményével, ennek ellenére végigküzdötte a csatát.

És veszített.

Intim jellemzésére, gyermekkori tapasztalataira utalva idézhetjük *Mészáros Károly*, *Temerinben* élő, vele egykorú anyai unokatestvére minősítését:

„Ha volt kenyér, akkor ettek. Anyjuk, ugye nem volt, az apjuk meg börtönben. Nagyon keserű volt az életük. (...) Semmilyen szeretetben nem volt része, hozzám,

mint rokonhoz erősen vonzódott. A feje jó volt, a leckét általában ott az iskolában csináltuk meg, mert a tanyára kiérve arra nem volt idő, sem alkalom. Én sem voltam rossz tanuló, de Imre talán még nálam is jobb volt.”

„Budapesti Katonai Bíróság

B. II. 0076/1957. Szám

Ítélet végrehajtási jegyzőkönyv

Készült a Budapesti Országos Börtön udvarán *Sörös Imre* polgári egyén jogerősen elítélt halálbüntetésének kötél általi végrehajtásáról Budapesten, 1958. évi február hó 5-én.

J e l e n v a n n a k:

Dr. Gáspár Gyula hb. örgy.

Sörös Imre polgári egyén

A tanács elnöke.

Elítélt.

Dr. Bácsi Imre hbj fhdgy.

Ítéletvégrehajtók.

Jegyzőkönyvvezető.

Dr. Póczik József örgy.

Katonai ügyész.

Dr. Szabó Ernő orv. örgy.

Dr. Radó Sándor orv.

Szakértők.

A tanács elnöke: az elővezetett *Sörös Imre* elítélt személyi adataira vonatkozólag kikérdezi.

Sörös Imre elítélt: 1932. október 27-én *Temerin* községben születtem, anyám: *Elek Katalin*, apám: *Sörös András*, géplakatos polgári foglalkozású vagyok, *Szekszárd*, *Szőlőhegy*, 411. szám alatt laktam.

A tanács elnöke: Közli az elítélttel a jogerős ítéletet és azt, hogy a Legfelsőbb Katonai Bíróság Kollégiumának Különytáncsa kegyelemre méltónak nem találta és az előterjesztett kegyelmi kérelmet a Népköztársaság Elnöki Tanácsához nem terjesztette fel, majd elítéltet 7 óra 42 perckor átadja az ítéletvégrehajtóknak, akik az orvosok jelenlétében az ítéletet végrehajtják.

Orvosok: 1958. február hó 5-én 7 óra 55 perckor jelentik a halál beálltát.

A tanács elnöke: megállapítja, hogy az ítéletet törvényes keretek között végrehajtották.

Kmft.

Gáspár Gyula [s.k.]

Bácsi Imre fhdgy [s.k.]

Jegyzőkönyvvezető.

A tanács elnöke"

A sok otromba, emberileg bántó okmány olvasata után végre valami emberi dolog. De ehhez már semmi köze a Magyar Népköztársaság igazságügyi szerveinek.

„FŐVÁROSI BÍRÓSÁG

Katonai Tanácsa

A Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsa kérelmező hozzátartozója Sörös András kérelmére az 1990. évi XXVI. törvény 3. paragrafusa alapján a következőket *i g a z o l j a*:

Sörös Imre (aki Temerin, 1932. október 22. született, anyja neve Elek Katalin) a Budapesti Hadbírószék az 1953. évi január hó 15. napján kelt Hb. 0401/1953 számú, illetőleg a Katonai Felsőbírószék, mint másodfokú bíróság, az 1953. év március hó 26. napján kelt jogerőre emelkedett B.I. 0049 számú ítéletével hűtlenség bűntette miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte.

Ezt az elítélést az 1990. évi XXVI. törvény 1. paragrafusában írt rendelkezése folytán *s e m m i s n e k* kell tekinteni.

Büntetését 1952. év június hónap 28. napjától 1956. év július hónap 12. napjáig töltötte.

Kelt Budapesten, 1993. január 13.

Dr. Varga Béla hb. százados, katonai bíró."

Imre testvérbátyja tehát – nem sokkal halála előtt – kérte öccsének rehabilitálását, s kérelme eredménnyel járt.

Ezt megelőzően azonban, 1992. januárjában nevelőanyja kérelmére a halálos ítéletet is megsemmisítette a bíróság.

„Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsa

KNT. V.5/1992. ügyszám

A Fővárosi Bíróság kérelmező özv. Sörös Andrásné 1989. évi XXXVI. törvény 6. §-ának (1) bekezdése alapján a következőket *i g a z o l j a*:

Sörös Imre sírjának emléktáblája a hősök temetőjében, Nagy Imre síromléke közelében

Sörös Imrét, aki Temerinben született, 1932. október 22.-én, anyja neve Elek Katalin, a Budapesti Helyőrség Katonai Bíróság az 1957. év október hó 31. napján kelt B II. 0076/1957 számú, illetőleg a Katonai Felső Bíróság, mint másodfokú bíróság az 1958. évi február hó 3. napján kelt jogerőre emelkedett Kf. 003/1958 számú ítéletével szervezkedés bűntette /BHÖ.1.p.1.bek/ miatt halálbüntetésre és teljes vagyonekzbázásra ítélte.

Ezt az elítélést az 1989. évi XXXVI. törvény 1. §-ában írt rendelkezés folytán semmisnek kell tekinteni.

A büntetést 1957. év január hó 31. napjától 1958. év február hó 5. napjáig töltötte, majd az ítéletet 1958. február 5-én végrehajtották.

Kelt Budapesten, 1992. év január hó 17-én

Dr. Rúzsás Róbert hb. százados, katonai bíró."

Élete során átélte a huszadik századi temerini magyarok sorsának sok jellegzetességét – és nem csak a temerinekét –, amit halálával még meg is pecsételt. Bármilyen sanyarú is volt a sorsa, bármilyen gyalázatos is az akasztófán bekövetkezett halála, leszögezhetjük, hogy a huszadik században élt temerini magyarok közül neki jutott az élete árán kiváltott legnagyobb dícsőség: ott van neki emléktáblája és kopjafája, ahol az '56-ban mindannyiunk szabadságáért küzdő legnevesebb felkelőknek. A Corvin közben, ahol a szabadság legáldozatkészebb katonái küzdöttek, illetve a 301-es parcellán, ahol Nagy Imre, a kivégzett miniszterelnök teleme is el lett hantolva. Ott is van a helye, hiszen, mint az egyik nagynénje közölte: „nagyon a Nagy Imre pártján volt, mint általában a diákok.” Ezért is kellett meghalnia.

Megjegyzések:

A periratokat a budapesti Történelmi Levéltárban őrzik, szíves engedelmükkel tanulmányozhattam át, amiért ezúton is köszönetet mondok. A tanúk egy része a Magyar Szóban 2000. október 22-én közzétett, a temerini rokonok keresésére vonatkozó felhívásra jelentkezett.

1 Apja testvéreinek, valamint nevelőanyjának idézett nyilatkozatai 1989-ből valók, az akkor, a Magyar Szóban megjelent cikkből idézzük.

2 Mindkét okmányt az 1989-es kutatás során bocsátotta rendelkezésre Czudar Boris. Akkoriban még Magyarországon ritkaság volt a fénymásoló, így nem készült róluk kópia, csupán a szöveg másolására került sor átirással. Az adatközlő időközben elhunyt.

3 Mészáros Károly temerini lakos nyilatkozata.

4 tszcs = termelőszövetkezeti csoport. A tűzzel-vassal erőltetett mezőgazdasági szövetkezés egyik fajtája

5 Az államkereset abban az időben egy-két ezer dinár volt

6 p.e. = polgári egyén

7 Akkori magyarországi börtön

8 Százszorszép Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 1993. 240 o. Beszélgetéseim Berecz Jánossal.

9 1956. A forradalom kronológiája és bibliográfiája. Századvég Kiadó, Atlantis kiadó, 1956-os Intézet, Budapest, 1990.

10 A periratokból tudni, hogy a szabállysértési eljárás folyt Szekszárdon, ennek tartama alatt találkozhatott Czudar Boris a fiával.

11 A periratokban nincsen semmi bizonyíték arra, hogy Sörös formálisan is vezére lett volna a csoportnak, csupán arról szerezhetünk belőle tudomást, hogy Shilly nagyon elégedett volt Imre újának eredményével, és biztatgatta, hogy buzgólkodjon tovább, mert nagy terveik vannak vele.

Dobrica a vészben avagy Egy Velika Drenova-i Budapesten 1956 októberében

Dobrica Ćosić szerb író 1956. október 23-án érkezett Budapestre a Kultúrkapcsolatok Intézetének meghívására egy nemzetközi írókonferenciára. Ködös, nedves volt a hajnal, amikor vonatja befutott a budapesti pályaudvarra. Már a jugoszláv nagykövetségen az a hír fogadja, hogy „Magyarország forrong”. Később az írószövetségben figyelemre sem méltatják, mindenki mással van elfoglalva. Veres Péter-től, az Írószövetség akkori elnökétől megtudja, hogy az írószövetség és az egyetemisták nagygyűlést szerveznek a Petőfi-szobornál. Veres Péter őt is meghívja.

Miközben a Petőfi-szobor tövében a beszédeket hallgatja, reszket, és könnyeit törölgeti. Felkéri, mondjon beszédet, de visszautasítja. Később már bánja. Amikor a menettel együtt Buda felé halad, úgy érzi, ismét partizán, s mintha puska lógna a vállán. Egészen egzaltált, s mindenkit meg szeretne csókolni maga körül. Amikor azonban megpillantja a hatalmas Kossuth-cimert, kellemtelen érzés keríti hatalmába. Nacionalista elemeket vél látni a címeren (a sávok és a hármaskör). „Itt ma esze eldőlt Magyarország sorsa” - gondolja magában.

A tömeggel visszatér Pestre, a Kossuth Lajos térre, felszorul a Parlament lépcsőire. Naplójában, melyet először a Borba című belgrádi napilapban tett közzé, majd könyv alakban is megjelent (magyarul két kiadást is megért), feljegyzí: „Meg vagyok győződve, hogy ebben a pillanatban a magyar történelem új fejezete kezdődik. Aggódom, és el vagyok keseredve. „Nincs megelégedve a magyar kommunisták és a Magyar Dolgozók. Pártjának magatartásával. „En, egy jugoszláv, jobban ragaszkodom a szocializmushoz Magyarországon, mint a magyar kommunisták?” - teszi fel magának a kérdést. Miközben új pesti ismerőseivel egy vendéglőben sörözik, azon morfondírozik, hogy a magyar kommunista vezetés nem érzi a pesti utcán tüntető tömeg forradalmi erejét, de azt sem - gondolja Ćosić, hogy ebben a tömegben „ellenforradalmi gyűlölet” is lakozik.

Elsodródik a Dózsa György útra, a Sztálin-szoborhoz. Szemtanúja a szobor ledöntésének, a tömeg ujjongásának. Ebben ő hisztériát és abszolút gyűlöletet

lát. Felteszi a kérdést: miért azonosítják Sztálint a Szovjetunióval és az orosz néppel? (Erről egyáltalán nem volt szó az '56-os forradalomban, s a „Ruszkik hazai” jelszó nem az oroszokra mint népre, hanem a szovjet katonákra mint megszállókra vonatkozott, tehát a tüntetők nem az orosz nép, hanem a megszálló szovjet katonák ellen tiltakoztak.) Ćosić a Sztálin és a szovjetek elleni tiltakozásban sovinizmust és nacionalizmust látott.

Az október 23-i áldozatokkal kapcsolatban felveti a kérdést, vajon a fiatal felkelők a szocializmusért vagy a régi, horthysta Magyarországért estek-e el. A választ a maga módján ő adja meg: „Ezért is, azért is.” Tudjuk, hogy ilyen dilemma akkoriban nem állt fenn, a felkelők semmiképpen sem harcoltak valamiféle horthysta eszméért, de biztos, hogy a sztalinista, rákosista úgynevezett szocializmusért sem. Követeléseik, melyek a felkelés első napjától kezdve ismeretesebbek voltak, egész nyíltan a többpártrendszerre vonatkoztak, de Dobrica Ćosić, aki 1956-ban még mélységesen hitt a kommunizmusban, szocializmusban, a többpártrendszert csak egy régi, konzervatív rendszerrel tudta azonosítani. A törés őbenne csak jóval később következett be, s csak a titóizmus összeomlása után ismerte fel a többpártrendszer szükségességét. A nacionalizmustól azonban - melynek néhány jelét '56-os naplójában is megtaláljuk - talán a mai napig sem szabadult meg teljesen.

Ćosić meglátását az jellemzi, hogy fél a kommunizmus bukásától - kommunizmuson ő már nem a sztálinizmust érti - és a magyar nacionalizmustól, az esetleges revíziós törekvésektől. Biztosra veszi, hogy a felkelés kezdeti, demokratikus követeléseinek után ellenforradalom, irredentizmus, fasisztabarátság, a szocializmus elleni harc következik. Ez a kommunistáknak abból a véleményéből ered, hogy mindenki, aki nem áll az ő oldalukon, az fasiszta, irredenta, ellenforradalmár stb. Ez meglátásból már az 1953-as kelet-németországi események idején, az 1968-as csehszlovákiai tavasz esetében, majd Lengyelországban is. A megtörténekmért Ćosić a magyar pártvezetést hibáztatja: „A magyar párt nem nőtt fel ehhez a helyzethez” - írja.

Egyébként annak örült, hogy a belgrádi kormány üdvözölte az akkor megalakult Nagy Imre-kormányt. Tehát ha Belgrád igent mond, Čosić megnyugszik.

Az események azonban továbbra is nyugtalanítják. Látja, hogy a magyar munkásság is a felkelők mellé állt, s ezért felteszi a kérdést: „Miért segítik a munkások azokat, akik a kapitalista Magyarorszáért harcolnak?” Tudjuk, hogy az '56-os forradalomban szó sem volt arról, hogy valaki a kapitalizmusért harcol, ez csak elvakult kommunisták agyréme volt. Mivel azonban Čosić nem látta a magyar kommunisták szerepét a felkelésben, máris a kapitalizmus visszaállításától félt. Milyen rendszer, milyen proletárdiktatúra volt az, kérdezi, amely ellen még a munkásság is felkelt? Kételyei időnként érdekes irányba fordulnak. Nem érti például, hogy milyen szocializmus volt Magyarországon, milyen forradalmi kormány állt az élén, ha nem lehetett meg szovjet csapatok nélkül. Itt persze hazabeszél, hisz a titoista Jugoszláviában fennállt az úgynevezett szocializmus szovjet csapatok nélkül is. Elegendő volt a hazai erőszakszervezet.

Október 25-én feljegyzi, hogy a jugoszláv - magyar határ kiigazításáról hallott követelést a tüntetésen, s rögtön arra gondol, hogy ez csak úgy történhet meg, ahogy Horthyék csinálták 1941-ben. Bizonyára azért vélekedik így, mert lelkiismeret-furdalást érez Trianon miatt.

Čosić ezekben a napokban a Margit-szigetről beszélt a városba, ha az utcai harcok szüneteltek. Szemtanúja volt annak, ahogy néhány pesti lány láncot alkotva megállított egy szovjet harckocsit, de állítólag egy utcai lincselést is látott. Nem tetszik neki, hogy az épületekről leszedik a vörös csillagot, de nincs ereje szembehelyezkedni ezzel. Elismeri, hogy ami Magyarországon történik, az felkelés, melynek célja a függetlenség. Ezért harcolnak a kommunisták, a horthysták (!), a jobboldaliak, de nem tudni, ki szerzi meg a hatalmat. A Margit-szigeti Nagyszállóban, ahol lakik, egy ugyancsak ott tartózkodó szovjet tanár azt mondja, hogy ami Magyarországon történik, az burzsoá nacionalizmus. Čosić nem ért egyet vele.

Nemhiába volt Čosićnak alapos marxista - leninista elméleti tudása, október 26-án ezt írja naplójába: „Ha a haladó szellemű magyarok nem szervezkednek, ha nem szűnik meg a fegyveres harc, Magyarország sorsát a szovjet kormány fogja eldönteni.” Ez a megállapítása, sajnos, igaznak bizonyult. Jól ismerte a szovjet rendszert, a kommunista érdekeket. „Ilyen drámát - írja a továbbiakban - a második világháború óta nem lá-

tott a világ. Mintha az emberek beletörődtek volna a szocializmus temetésébe. Mintha valaki szabotálna. Igen, a helyzet bonyolult - állapítja meg -, rendkívül bonyolult, Bátorinak, becsületosnak kell lenni, de kockáztatni is kell.”

Huszonhetedikén az előző napi állítását egy kissé módosítva ezt írja naplójába: „Magyarország sorsa ezekben a napokban a barikádokon dől el.” Tehát nem a szovjet kormány, hanem a két, szemben álló fél: a fegyverek.

Akkor még mint meggyőződéses kommunista jegyzi le 28-án, hogy értesülései szerint Budapesten kommunistákat végeznek ki, a párttagok illegálisba vonulnak. A már említett szovjet professzor, bizonyos Szidorov, a Nagyszálló kényelmes karosszékeiben ülve azt kérdezi: „Miért gondolták a magyarok, hogy Magyarország nem független, s nem egyenrangú a Szovjetunióval? Az események rendje be fogja bizonyítani - így a szovjet professzor -, hogy ez a felkelés a szocializmus ellen irányul. (Egy szovjet tudós mást nem is tud elképzelni: a szovjet igazság az egyetlen és végső igazság. Mindenki, aki másképp gondolkodik és cselekszik, az a szocializmus ellensége. Mint azóta tapasztaltuk, „az események rendje” egészen mást bizonyított be.)

Budapesti tartózkodásának utolsó napján a jugoszláv nagykövetségen Čosić találkozott Ivan Ivanjival, aki egy belgrádi lap tudósítójaként járt akkoriban a magyar fővárosban. Ivanji mint meggyőződéses kommunista háttorzongató történeteket mesélt a budapesti eseményekről: a lincselésekről, kommunisták üldözéséről, sőt azt is elmondta, hogy egy (szerinte) ellenforradalmi bizottságot egy horthysta (!) tiszt vezet, a felkelők az oroszok és Nagy Imre ellen (!) harcolnak, Kecs-keméten a katonaság felszámolt egy fasisztabarát fegyveres csoportot. Vidéki progromokról is regélt a későbbi jugoszláv államelnöknek Tito egykori tolmácsa, aki a kommunizmus összeomlása óta a kapitalista Nyugaton él, de értesüléseim szerint a mai napig sem változtatta meg véleményét '56-ról, s talán nem is bánja, hogy annak idején szégyenletes regényt írt a magyar forradalomról, tele ellenforradalommal, lincselésekkel, pogromokkal. Ám lelke rajta.

A naplóírónak mindenesetre van véleménye az eseményekről, habár nézetének háttérében ott van a kommunista meggyőződés, a kommunizmusért való aggodalom. Ironikusan ír Mindszentyről, a szabad sajtóról („a papírost most gépfegyverrel osztják”). Felháborodottan számol be - persze egyoldalúan, pontos információk híján - a Köztársaság téri partház elleni ostromról, a kivégzésekről, akasztásokról, az ÁVH-sok hullá-

jának elégetéséről. Az utcákon kegyetlenkedéseket, lincseléseket lát, a véres leszámolásokról, mondja, nem is akar írni.

Ezen a napon nagyon nyugtalan, nem látja, hogy fog az egész végződni. Magyarországon felszámolták a sztalinista rendszert - írja -, de sejtem, hogy felszámolták a szocialista jövőt is." Nem tud más jövőt elképzelni, csak a szocialistát, de a maga módján, titoista módon. Ezt bizonyítja egész magatartása, naplójának szinte minden megállapítása.

Budapestet „óriási, nyugtalan, borzalmas város”-nak véli, s azt vallja, hogy a magyarországi eseményeknek arra kell figyelmeztetniük a világot: ennek a drámának nem szabad többé megismétlődnie. „A szocializmus miatt, amelynek annak kell lennie, ami: szabadságnak és emberiségnek.”

Naplóját azzal zárja, hogy amit ő Budapesten átélt, azt mások talán másképp élték át, nem tartja tehát magát tévedhetetlennek. (E sorok írója is másképp látta '56 októberét, s erről már többször beszámolt.) Végkövetkeztetése azonban józan: „A történelem fogja ki mondani az utolsó, igaz szót.”

Kimondta. Azt nem tudjuk, Čosić meghallotta-e, okult-e belőle. Az utóbbi évtizedben tanúsított magatartása mintha azt bizonyítaná, hogy nem. És hogy miért

nem, azt naplójának előszavából lehet megérteni. Ugyanis hazatérése után, a napló kéziratának nyomdába adása előtt, december 19-én azt mondja, hogy ami Magyarországon történt, s ami még történni fog, az a világ lelkiismeretének vizsgálója: a forradalmi becsület, a marxista és politikai érettség, a demokrácia, a szocializmus, a haladó erők és törekvések vizsgálója. Habár azt hiszi, hogy a magyarországi eseményeknek „kommunista és írói lelkiismerete szerint” volt tanúja, jó három évtizeddel az események után - ha valóban van lelkiismerete, melynek nem kell okvetlenül kommunista lelkiismeretnek lennie - be kellett volna vallania, hogy tévedett. Hogy mégiscsak a magyar október igazsága volt az igazság, s nem az, melyet ő látni, hallani, sejteni vélt. Ez pedig, még titokzatosabbá teszi azt, amit könyvének előszavában mond: nem hozott nyilvánosságra mindent, amit tud, amit átélt, nehogy valakiknek kellemetlenséget okozzon. Most már rég elmúltak ezek a félelmek, ezek a fenyegetések, úgyhogy nagy kár, hogy Čosić ma, amikor hazájában is gyökeresen megváltoztak a viszonyok az 1956-1957-es évekhez képest, még nem írta meg, nem tette közzé azt, amit 1956/57-ben elhallgatott.

Persze lehet, hogy szerinte ezt 1956 és a magyarság meg sem érdemli.

A költő halála

Moyses Márton emlékére

Ki volt Moyses Márton? Akik ismerték, egybehangzóan vallanak kiemelkedő tehetségéről, rendkívüli igazságszeretetről. A Sepsiszentgyörgyön született székely fiatalember lelkében – 1956-ban – a magyar forradalom ültette el kitörölhetetlenül a szabadságvágyat. A tizenöt éves baróti diák október utolsó hetében negyedmagával titokban útra kelt. A zöld határon átszökve a magyar forradalom segítségére siettek. Márton a sötétben eltévedt, és nem jutott át Magyarországra. Vizsgálati fogásba került, majd osztálytársaitól elválasztva más iskolába, Marosvásárhelyre kényszerítették.

1960-ban a kolozsvári tudományegyetem első éves magyar irodalom szakos hallgatóját a szekuritáté emberei megrémült évfolyamtársai mellől, a tanteremből vitték el. Kevesen látták viszont. Az akkor 19 éves Moyses Mártonnak kommunistaellenes, forradalmi versei miatt kellett bűnhődnie. Verseit elkobozták, őt magát pedig hét év börtönre ítélték!

A börtön borzalmaiból bőven jutott a költőnek. A kínvallatások szörnyen meggyötörték, de ő – iszonyú valósággra fordítva le Dsida Jenő Psalmus Hungaricusának sorait: „Nyelvemen izzó vasszeget / üssenek át!” – inkább saját nyelvét metszette le, mintsem vallomásra bírják a verőlegények ütlegei.

Szabadulásával a megaláztatások nem értek véget. Moyses Mártont Nagyajtára kényszerítették – istállószojgának.

A költő 1970-ben, február 13-án, egy évvel Jan Palach prágai és Bauer Sándor budapesti mártírja után bement Brassóba a kommunista párt székháza elé, benzinnel leöntötte, és meggyújtotta magát. Az élő fátylára a közelben ólálkodó szekuritátésok rávetették magukat, és elhurcolták. Megtagadták tőle az orvosi ellátást. Rettenetes kínok között szenvedett hónapokon át, míg május 15-én visszaadta lelkét teremőjének.

Ha ma Erdélyben megkérdezzük tíz magyar értelmiségit, ki volt Moyses Márton, kilencen még a nevét sem hallották. Volt osztálytársai közül is sokan csak annyit tudnak, hogy 1956 miatt börtönbe került. Ha Tófalvi Zoltán, jeles erdélyi publicista és 56-kutató két hónappal ezelőtt nem hozza tudomásunkra az általa több éves munkával feltárt tragikus történetet, akkor a megátalkodottan ember- és magyarellenes romániai kommunizmus elérte célját: miután elrabolta verseit, még a hősi emlékezetet is megtagadja a mártír költőtől.

Mégsem volna helyes, ha közös amnéziánkért kizárólag másokat tennénk felelőssé. A mindenkor magyar nyilvánosságnak, végső soron a magyar nemzetnek kellene, hogy annyi ereje legyen, hogy az igazságért, a szabadságért, a tisztességért – egyszóval a hazáért – életüket áldozó mártírok emlékét megőrizze. Jan Palach tettének híre bejárta a világot, és a döbbenet erejével hatott: megtorpantott egy világbirodalmat. Moyses Márton azonos értékű tetteről még nemzettársai sem tudnak.

Jan Palach emlékét mártírjában harmincadik évében is áldják, még Budapesten is!

Moyses Márton nevét mártírja után harminc évvel sem ismerik, még Kolozsváron sem!

A magyar nemzet történetének legsötétebb százada szülte emlékezetünk csonkaságát is. Ha élni akarunk, annak jeleként, hogy meghaladtuk a huszadik századot, magunknak kell lebontanunk a magyar társadalmat elválasztó és megosztó falakat, legyőznünk beidegződött tehetetlenségünket.

Az életüket senki másét nem veszélyeztető módon feláldozó hősök tette különösen felértékelődik a tömegpusztító öngyilkos merényletek korában. A mártíroknak hála, tisztelet és örök emlékezet jár. Az új évezred első esztendeje nem múlhat el anélkül, hogy Moyses Márton mártír költő emlékét méltó helyen be ne emelnénk a magyar nemzet tudatába.

A Magyarok Világszövetsége a Honfoglalás 2000 Egyesülettel és az '56-os Magyarok Világszövetségével összefogásban november 4-én, a szovjet csapatok bevonulásának napján kívánja a mártír Moyses Márton emlékét megidézni. Helyszíneként a mártír miniszterelnök Batthyány Lajos emlékét őrző örökmécses választottuk. Hívjuk Budapest és a magyar vidék lakóit, hogy tartsanak velünk. Arra kérjük a magyar tanárokat, tanítsák meg diákjaiknak a székely-magyar mártír nevét. Arra kérjük a magyar írott és elektronikus sajtót, segítsen nekünk felemelni Moyses Márton Jan Palach és Bauer Sándor mellé.

A mártír költő nem halhat meg még akkor sem, ha üldözői megsemmisítették minden versét, utolsó fényképét is. Szeretnénk, ha november 4-én este így szólhatnánk:

Testvérünk, Moyses Márton, emléked áldott, mártól kezdve áldozatod nem volt hiábavaló. Kérünk vigasztalj meg minket: ugye nincsenek sokan a hozzád hasonlóan, elhallgatott, elfelejtett hősök?

Budapest, 2001. október 15-én

A járeki gyűjtőtábor

A dél-bácskai magyarok és németek vesszőfutásában gyászos hely illeti meg a járeki gyűjtőtábor. Ezt a halálgyárat a berendezkedő partizán hatóságok 1944 decemberében kezdték el működtetni, s 1946. április 16-án számolták fel. Kezdetben csupán a bácskai és a szerémségi németek egy részét internálták ide, 1945. január 23-a után azonban a Zsablyáról, Csurogról és Mozsorról kiutasított magyarokat is.

Ők 1945 júniusáig maradtak a járeki táborban, amikor Szépliget (Gajdobra) irányították őket, ahonnan 1945 őszén szabadultak.

Járek (szerbül: Bački Jarak) Újvidéktől 16 kilométerre északra, Temerinől hozzávetőlegesen négy kilométerre délre fekszik, az egykori Üreg (Wregh) középkori település helyén, ahol a 18. században Kistemerin néven pusztta állott. II. József 1787-ben Baden-Württembergből, Elzászból, Pfalzból, Hessenből és a Saar-vidékről telepítettett ide ágostai evangélikus (lutheránus) birodalmi németeket igen kedvező feltételek és az ausztriai állam hatékony támogatása mellett, melynek eredményeképpen a szorgalmas telepések néhány évtized leforgása alatt virágzó kisközséget hoztak létre. Járeket ugyanaz a gróf Széchen család vásárolta meg a királyi kincstártól, amely a kegyúri jogokat Temerin felett is gyakorolta, ennek ellenére a két település között mindig nagy volt a rivalitás, amit nemzetiségi, vallási és szociális motívumok is befolyásoltak. A harmincas években a járeki német közéletben a Kulturbundon keresztül egyre nagyobb befolyásra tett szert a németországi náci propaganda, s 1941-et követően nagyon sok helybeli fiatal pusztult el SS- egyenruhában Európa harcterein.

1944 őszén Románia kiugrásával új helyzet állt elő a keleti fronton. A szovjet hadsereg betört Erdélybe, s megkezdődött a lakosság pánikszerű menekülése. Csak idő kérdése volt, hogy az oroszok mikor érik el a Bánátot. A német lakosság tervszerű evakuálását a romániai Bánátból már 1944 szeptemberében megkezdték: őket október elején már a Bánátnak hivatalosan Szerbiához tartozó részén találjuk, ahonnan azonban a

felélénkülő partizánmozgalom miatt Bácskába irányítják a többségüket. Október 7-én a Volksbund vezetői, egyetértésben a budapesti német nagykövetséggel, rendeletet adnak ki a dél-bácskai német lakosság evakuálásáról. Német tiszték járák a bácskai falvakat és kisvárosokat, menekülésre buzdítva nemzettársaikat, s ecsetelve a várható veszélyeket. Nem kétséges, hogy a német vezetésnek nem voltak illúziói a várható következményekről. Erre utal Meckel német követségi referens kijelentése is, miszerint: „Minden körülmények között, minden eszközzel arra kell törekedni, hogy - ha az események azt megkövetelik - a népcsoportot ne hagyjuk hátra. Sőt, az a véleményem, hogy azokat, akik valamilyen hamis elképzelés folytán falvaikban akarnak maradni, erőszakkal kell kitelepíteni.” (ZORN, 28.) Ennek ellenére a délvidéki németek igen jelentős számban döntöttek úgy, hogy nem fognak menekülni, azon egyszerű oknál fogva, hogy nem érezték magukat bűnösnek. Ez azonban hamis stratégiának bizonyult, amiért igen nagy árat kellett fizetni. A győztesek ugyanis, hasonlóan, mint korábban a nácik, nem az egyéni felelősség és bűnhődés, hanem a kollektív bűnösség és büntetés álláspontjára helyezkedtek, s ezt az álláspontot a legkíméletlenebbül a német lakossággal szemben vitték érvényre a gyakorlatban. A második világháború előtt 343.000 német élt a Vajdaságban, az új hatalom adatai szerint közülük mintegy 180.000 fő nem tudott vagy nem akart elmenekülni. Becslések szerint több mint 30.000-en (köztük öregek, nők és gyermekek) az október végi, november eleji vérengzések áldozataivá váltak. A többieket a katonai közigazgatás által Vajdaság-szerte létrehozott táborokba deportálták. Ezt az ittmaradók közül csak azoknak sikerült elkerülniük, akiknek lehetőségük kínálkozott más nemzetiségűeknek (pl. magyaroknak, szlovákoknak) vallaniuk magukat. Hogy a gyűjtőtáborokban (amelyeket nyugodt lelkiismerettel nevezhetünk akár haláltáboroknak is) voltaképpen hány német vesztette életét, arra vonatkozóan csak következtetni tudunk: hivatalos jugoszláv adatok szerint a vajdasági táborokban 1945 májusában 62.233

németet őriztek. Vajon mi történhetett a többiekkel? Csupán két dologra gondolhatunk. Az egyik, hogy a statisztikák pontatlanok, netán szándékosan meghamisították számadataikat, a másik, hogy a hiányzó különbséget az egykori táborok azóta már jól eltüntetett tömegsírjaiban kell keresni. E két lehetőség mellett figyelembe kell vennünk egy harmadikat is, ez pedig németeknek a Szovjetunióba való szervezett deportálására vonatkozik. Azt, hogy ilyen jellegű együttműködés a szovjetek és a jugoszlávok között valóban létezett, eddig csak a szájhagyományból tudtuk. Arra is volt példa, hogy kényszermunkára hajtott német nőket jobb érzésű partizánok rejtegettek az oroszok elől. Nemrégiben azonban Mészáros Sándor történész hagyatékából előkerült egy olyan dokumentum, amely egyértelműen bizonyítja a jugoszláv és a szovjet katonai hatóságok közötti emberkereskedelmet. A Népfelszabadító Hadsereg és a Jugoszláv Partizánosztatok Főparancsnoksága 1944. december 26-án 108. iktatószámával az alábbi levelet küldte Rukavina tábornoknak, a vajdasági katonai közigazgatás parancsnokának:

„A németek mozgósításával és az SZSZSZK-ba küldésével kapcsolatban önhöz érkezik Zapevalin vezérőrnagy a III. Ukrán Fronttól.

Zapevalin vezérőrnagynak mindenben rendelkezésére állni, és kérésének eleget tenni az általa előterjesztett terv szerint.

HALÁL A FASIZMUSRA – SZABADSÁG A NÉPNEK!
(Olvashatatlan aláírás.)

Helyettes előljáró.»

Hogy hány németet kért Zapevalin, s hogy mennyien kerültek ki a Szovjetunióba, az egyelőre a levéltárak titka marad. Valamivel többet tudunk azonban az itthon történetekről.

Járeknek 1944 elején körülbelül kétezer lakosa volt. Október végén szinte valamennyien elhagyták a települést, és a menekülés útját választották, aminek során viszonylag szerencsésen, kis emberáldozattal visszajutottak őseik szülőhazájába. Voltak azonban, elsősorban magatehetetlen személyek és öregek, akik a falujukban várták be a később felszabadulásnak titulált partizánterror, mit sem sejtve arról, hogy a kommunista hatalom éppen itt fogja felállítani Jugoszlávia egyik legnagyobb és legkíméletlenebb gyűjtőtáborát.

A lágerré változtatott településen, melynek keleti felében a németeket, nyugati felében a magyarokat tartották fogva, 1945 tavaszán 16.700 személy sínylődött. Köztük az a 3.632 zsabylai, csurogi és mozsori magyar is, aki túlélte az 1944 októberétől 1945 januárjáig szin-

te folyamatosan zajló tortúrákat és kivégzéseket. A csurogiakkal együtt a járeki táborba került több temerini magyar család is. Ők a korábbi években, évtizedekben a Temerinhez közeli csurogi határterületen vásároltak maguknak némi földcskét, tanyát. Meg kell jegyezni, hogy a partizánoktól már a negyvenes években is sokat szenvedtek, hiszen azok igen szívesen tértek be a magyar tanyákra „rekvirálni”. Annak ellenére, hogy e tanyai magyarokat semmilyen felelősség nem terhelte az 1942. évi januári razziáért, osztozniuk kellett a csurogi magyarok sorsában: minden ingó és ingatlan vagyonuktól megfosztották őket, s miután a helyi magyarságot kollektív bűnösnek nyilvánították, állítólag a csurogi és zsabylai szerb lakosság követelésére, valamennyiüket a farkasordító hidegben és sűrű hóesésben a járeki lágerré toloncolták.

Mint említettük, a tábort két részre osztották. A falu keleti részébe zsúfolták az összesen negyvenöt településről idehajtott németeket, a főúttól nyugati falurészbe pedig a magyarokat. A folyamatos éhezés, a sóhiány, az őrség és a táborparancsnokok brutalitása, majd később a járványos betegségek, különösen az 1945 tavaszán jelentkező hastífusz következtében több ezeren vesztették életüket. GUSTAV MORGENTHALER az áldozatok név szerinti regisztrálása alapján 5.491 áldozatról tud. Tegyük hozzá, megcsonkult formában ugyan, de fennmaradt a haláltábor halotti anyakönyve is, mely összesen 2.376 elhunyt személy adatait tartalmazza. A Temerinben őrzött dokumentum alapján jutott MÉSZÁROS SÁNDOR arra a következtetésre, hogy 1944-45-ben 175, 1946-ban pedig 211 német kisgyermek pusztult el az embertelen bánásmód következtében. A magyarok dokumentálható vesztesége 121 fő, ebből 66 felnőtt, 55 pedig kisgyerek. Ezek az adatok azonban semmiképpen sem pontosak és véglegesek.

A visszaemlékezők – az időbeli „megszéplítő meszeség” ellenére is – iszonyattal és undorral beszélnek a lágerről eltöltött hónapokról. Német nyelvű visszaemlékezésekben a táborvezetők embertelenségét is hangsúlyozzák, különösen Jana Dragojlović, Mirko Mehadžija, Mito Botić és nővére, valamint egy Đoka nevezetű táborvezető maradt meg a túlélők rossz emlékezetében. A magyar táborlakók gyakran emlegetik a temerini származású „Róka” Varga Ilonát, aki Macedóniából került vissza partizánként, s hamarosan táborvezetővé tették. Az elbeszélések alapján módszereit tekintve nem sokban különbözött szerb elvtársaitól és elvtársnőitől.

A táborokban elpusztultak ezreit soha semmilyen, mégcsak jelképes módon sem követte meg a jugo-

szláv vagy a szerb állam. Ez a helyzet a járeki tábor áldozatainak hozzátartozóival és a még élő táborlakókkal is. A teljes erkölcsi és anyagi rehabilitációval az állam még mindig adósuk. De adósuk az önkormányzat, s különösen az a mai Járek is. Még akkor is, ha a falu mostani lakóinak semmi köze sincsen a lágerban történetekhez, hiszen őket a

tábor felszámolása után telepítették ide Boszniából. Annál is inkább furcsa az a kollektív amnézia, amivel Járek mai lakói viszonyulnak településük történetéhez. Azt hisszük, eljött az ideje szembenézni a történetekkel, s nyilvánosan megemlékezni a Járekon elpusztított ártatlan német és magyar áldozatokról.

Irodalom

ZORN ANTAL: A németiség menekülése és kitelepítése Bács-Kiskun megye mai területéről (1944-1948).

In. Bárh János szerk.: Dunatíji találkozás, Kecskemét, 1992.

MÉSZÁROS SÁNDOR: Holttá nyilvánítva. Hatodik Sip Alapítvány, Budapest, 1995.

GEORG MORGENTHAUER írásai, in. 1944-1994. 50 Jahre fern von Jarek. "Zammegetraa", Weinheim, Schifferstadt, Pfingsttal-Söllingen, é.n.

Hol tartok?

(curriculum vitae)

A magyarországi Zentán születtem 1944. július 8-án. Pontosan három hónapra rá honvéd édesapám - a harminchat éves pincér, cipész csizmadia, tánc- és illemtanár - hajnalban sebtében hagyta oda a városházi tornyot, ahol tűzoltóként ügyelt, és búcsút véve huszonnégy éves édesanyámtól, hároméves testvérbátyámtól s tőlem, csatlakozott a közelgő orosz csapatok elől kivonuló magyar katonákhoz.

Jól tette, mert a ködös novemberi hajnalokon száz árthatlan magyart vittek vesztőhelyre partizán martalóco.

A tóparti városrész szüleim tartotta kocsmája, a Hangyától a földműves- szövetkezeté lett, míg a város Jugoszlávia fennhatósága alá került, másodszor is.

Apám szerencsére hazatérhetett a kivételesen rövid orosz fogságból, s a szövetkezeti vendéglőt boldog családi otthonomnak éreztem. Noha akkor - a negyvenes évek végén - már volt saját lakunk: anyai nagyapám, a pálinkafőző parasztgazda segédelmével egy százéves vert falú, nádtetős házba költözhattünk; bátyámmal gyakorta hálunk a kocsmai konyha priccsén, ahol a szomszédos terem cigányzenéje zsongított álomba. (Mit se tudtam arról, hogy az előadandó nóták, dalok cirill betűs jegyzékét előzetesen be kellett nyújtani a hatósághoz. De nem kívántam élni a gyermeki együgyűségre való joggal; nagyon is érteni akartam a felnőttek világát, sokféle vendéget figyeltem érdeklődéssel: a kútásó Jani bácsit, egy tanyai remetét, egy rózsatermesztő embert, sofőröket, borbélyokat, kereskedősegedeket, egy izgága, verekedős hentest... Újságokat jártunk, nyeles tartóba csíptettük a lapokat, óvodás korban egyedül megtanultam olvasni és biliárdozni, tudtam, ki Ho Si Minh, Eden, Bevan, Menderes, egy csepp elszórása nélkül töltöttem pálinkát vagy színes likőröket a csöpp szájú, vékony nyakú, hasas fityókba, megjegyeztem az Őszi utazások... könyvcímét, és esténként félelem ragadt rám a padon ülő nagytól, akik aggódalmasan sandítottak a határvillongások irányába. Arra viszont senki se adott magyarázatot, miféle emberi csontok tűntek szemembe a lerombolt híd környékén, a parton és a kiserdő kubik gödreiben...)

Gyerekkorom nagy élménye volt a tenger, családuk egyetlen fiumei és abbáziai nyaralása 1950 táján. Nappal a tortakecsességű paloták bűvöltek el, este a mesébe illő, parazsaszan sziporkázó, villanyfényes hegyoldal. Gyermeki eszem valahogy nem ütközött meg azon, hogy egy-egy ismert név, a BUDAPEST és a GYŐR volt látható valamennyi kikötői bakon meg a közműcsatornák csillogó bronzfedelén.

Elsős elemistaként Farkas Géza tanítóbácsim megismertetett a magyarságnak a nemrég háborúban betöltött dicstelen szerepével, mint szemtanú ecsetelte derék kommunista hazafiak kivégzését, amit - mi, kisdíjak - mély átéléssel vésztünk tudatunkba.

Kedvelt tanítóm kezdett dicsérgetni dolgozataimért, s hitette el velem, hogy talán jól tudok fogalmazni. Egy egérfogás élményének leírása lehetett első „kiemelkedő művem”, körülbelül a második osztályban, negyedik koromban pedig már igyekeztem különöset, meg-hökkentőt mondani. Amikor bántott a lelkiismeret cím alatt pl. arról gyóntam, hogy vidéki vakációról hazajöve elcsentem vendéglátóm gyermekének ólomkatonáját, és később itthon azon keseregtem, hogy hagytam volna helyén az ólomkatonát, s helyette a játékmozdonyt hoztam volna el, vasutastól. Később mindvégig előszeretettel heccelődtem irodalomtanáraimmal - Czabafy Ágnes, Tőke István, Vajda József, Tőke Verona, Szloboda János, mind ismert személyiség ma is -, sokszor bosszantó szándékkal, tűrőképességüket próbálgatva költöttem meg házi feladataimat vagy az iskolai dolgozatot. „Petőfivel karonfogva jártam a dűlőutakon”, és számtalan tudatos kortévesztést követtem el: Mátyás király udvarában kihallgatásra várva MORAVA cigarettát szívtam, miközben az uralkodó a vízállásjelentést hallgatta a rádión. Jóhiszemű tanáraim az ilyenekre is ötöst adtak.

Romantikus kamaszbarátság folytán kerültem a szabadkai vegyészeti középiskolába. Eke Pista pajtásom - a későbbi rendőrfőnök - elvázott a felvételin, ő maradt a zentai gimiben, míg én tehetetlenül ottragadtam abban a szenvedtetőn kétnyelvű szakiskolában. A

technikumban osztálytársam volt Ágoston András, politikuscsemete, később hatalmi tisztségek viselője, ma kisebbségi pártvezér; Jung Károly költő, néprajztudós és Vajda Gábor író, kritikus, irodalomtörténész.

A palicsi ideiglenes diákotthon, az őszi fürdőváros elvarázsolt kertjei, úriás villái, a mindennapi villamosozás Szabadkára a hangulatiságra fogékony ifjú lélek finom érzelmességét váltották ki, a türelmetlen szerelmi ábrándoktól telten a számos, szép szecessziós épület között egyenes út vitt Krúdyhoz, kinek faltam regényeit. A húszperces nagyszünet elég volt ahhoz, hogy futva iramodjunk a kilométernyire lévő ócskapiacra, felfedezni és megvásárolni csodálatos könyveket. Akkoriban kezdtem el naplót írni; a nagy alakú kemény fedélre a Hegyi patak címet jegyeztem. (Jó két év alatt jelentéktelen, silány locsogással töltöttem meg három- vagy négyszáz oldalt, mégis sajnálom, hogy '76-ban a házkutatók örökre elkobozták.) Szabadkán a tanítóképzős diákoktól hallottam egy érdekes magyartanárrol, bizonyos Bori Imréről, aki aztán többször is jelessel osztályozta néhány munkámat, amit szívességből készítettem el a képzős haverok helyett.

A nyári szünidőben olvastam el az ócskapiacra vett könyvek egyikét, amely a világnézetekről szólt, és arról világosított fel, hogy „a materializmus számíthat az utókor homéroszi kacajára”. Miután tizenhat éves elmémrel úgy ítélt meg, hogy most épp a kacajra méltó materializmus van divatban, a Magyar Szó napilap olvasórovatának szegeztem azt a kérdést, hogy az iskola egyidejűleg taníthatna-e többféle világnézetet, hogy az ember teljesség szerint választhasson közülük. Erre azt írta az újság, hogy „akkor válaszolunk, ha majd benő a fejed lágya”.

1960-ban hazahozott a honvágy, és boldog elsős lettem a gimnáziumban. Hogy, hogy nem, akadt ott tanár, aki számon tartotta világnézeti töprengéseimet, és miattuk macerálgatott úgy két éven át. A Magyar Szótól Girizd László és Burány Nándor újságírók jöttek el néha védelmezni.

Csak hogy újabb bűnöket is elkövettem. A következő nyáron ifjúsági önkéntes építőtáborban vettem részt, Dél-Szerbia albánoklakta vidékén; Preševonál autótutat építettünk. Barátaimmal keményen dolgoztunk a kötőrőben és sérelmeztük, hogy folyton a könnyebb munkát végző kiváltságos naplopók részesülnek dicséretben az ugyancsak naplopó parancsnok részéről. Felmondunk. A felhördült parancsnokság valamilyen tanácsa azt a határozatot hozta, hogy megbocsát, maradhatunk. De hiszen mi nem is kértünk bocsánatot és maradni sem akartunk. Elmegettünk, de útiköltségre nem adtak

pénzt, és erőszakkal elvették egyenruhánkat is. Csupán néhány konzervvel bocsátottak a közel ezer kilométeres útra. Mészáros Józsi ácsinas barátommal vonaton szökve több napon át kalandoztunk hazafelé.

A következő iskolaévben, amikor többször is gyűlésre tereltek össze bennünket, az ifjúkommunista párttitkár, Pertics Péter nem mulasztotta el főlemlegetni áruló gaztettemet. Ezt pravoszláv karácsonykor megtetéztem azzal, hogy társaimmal alkalmatlan időpontban harangoztunk a görögkeleti templom tornyában.

Működésbe lépett ellenem az ifjúsági szervezet: büntetett, csendőrködött. Maga az ifielnök utazott Topolyára, hogy megakadályozza fellépésem az Újvidéki Rádió Aranymikrofon—rendezvényén, ami sikerült is neki, holott korábban a palicsi döntőben is bemutathtam *Kidobtak az iskolából* c. magánszámomat.

Végül csakugyan kidobtak az iskolából, meghozzá a nyári szünet idején. Amiért ábrázoló mértanból sorozatban gyártottam többek számára a házi feladatként elkészítendő rajzokat; ötöseim ellenére év végi egyest kaptam büntetésül. Az ellene benyújtott fellebbezésem hangneme miatt pedig kizártak.

Azokban a napokban lettem félárva, apám halálával.

1962 őszén megint szabadkai diák lettem, a gimnázium harmadik osztályában. Magyartanár osztályfőnököm azonnal megelőlegezte a hatáskörébe tartozó megrovást, mivelhogy a legelső tornaórán fekete helyett piros gatyában jelentem meg.

Újév táján, egy napon, amint hazaérkeztem Szabadkáról, hívtak a zentai rendőrségre. Éjfélén túl vallattak - fejem néha a falnak koccantva, meg-megrugdosva a lábamat -, anélkül hogy konkrétan számon kértek volna valamit. Hova tettem, hova rejtettem el, adjam elő..., csak éppen nem nevezték meg, hogy mit.

Másnap megtudtam barátaimtól, hogy ismeretlen betörő fegyvereket vitt el a zentai gimnázium katonai szertárából, s mint bosszúszomjas, kidobott diák, én vagyok az eset első számú gyanúsítottja.

Mészáros Jóska-t is arról faggatta egy szigorú rendőr, hogy hová tette... Mire a kétméteres ácsinas - Hoszszú Mesza - azt felelte, hogy beledobta a folyóba. - Mit?! - csaptak le rá. - Göröngyöt, kavicsot... - mire jól legorombították. (Hasonló párbeszéddel kezdődik Tolnai Ottó *Folyómérgező* c. hangjátéka...)

Megelégedvén a gyakori beidézetést, goromba ordítást, fenyegetőzést, fagyfaló folyosói várakoztatásokat, sokszor haza se utaztam Zentára, hanem az iskolában maradtam, és ott is aludtam, a fotólabor deszkapadján, Dormán László tanuló és fotóművész jóvoltából.

Márciusban szökésszerűen otthagytam az iskolát, és festőnek készülő cigány barátommal, Balázs Gáborral a tengerparti Fiuméba utaztam.

Egy hónapon át éhezünk, majd ott is elővett a rendőrség fegyverűgyben. Évekkel később lepleződött le a betörő, egy rendőr gyereke, talán épp annak a fia, aki lábfejemre ugrándozott.

Még egyszer nekiveselkedtem a gimnázium harmadik osztályának, ezúttal Zentán. Jól kezdődött. Szloboda János irodalomtanár lett az osztályfőnököm. Nem volt gond a tanulással. Működött az önképzőkör, melynek alelnöke voltam. Az *Ifjúság* hetilap *symposion* c. rovata kezdte közölni verseimet. Tavasszal az oszi a tizedik igazolatlan óramulasztás után megkérdezte, hogy akarok-e iskolába járni, amire azt feleltem, hogy „ez hülye kérdés”. „Én hülye vagyok?” „Nem, csak a kérdés” A párbeszéd valamilyen formában és áttételeken elszivárgott az illetékes testületig, amely másodszor és utolszor kirúgott a zentai gimnáziumból.

Közel hatévi kóválygás, időnyomok sora (benzinkút, zsákolás, földmérés, kubikolás, parkettázás...), csavargás, semmittevés, kalandos kitérő várt rám ezután.

'64 szeptemberében, húszévesen azonnal berántottak a hadseregbe, ahol nem akartam megfelelni, s öt hónap után mint alkalmatlant fel is mentettek a szolgálat alól. Ott katonáskodtam, ahol Petőfi Sándor, a horvát Károlyvárosban (Karlovacon), s ugyanúgy gyötört a mundér, mint nagy elődömet. (A város tragikus irodalmi emléke az is, hogy vasúti pályaudvarán, a vesztelő vonat illemhelyén követelt el pisztolyos öngyilkosságot 1899-ben Péterfy Jenő, a neves esztéta.)

Az *Új Symposion* folyóirat ötödik száma először közölt tőlem verset, s a továbbiakban meglehetősen ritkán írtam és jelentem meg a lapban. A *Symposion* nagy nemzedékének csaknem minden tagjával hamar megismerkedtem. Tolnai Ottó, Végl László egy-egy napra a vendégem is volt.

1967-ben Cs. Simon István és én *ROVÁS* címmel folyóiratot akartunk indítani Zentán, kezdetben támogatást ígért a helyi ifjúsági szervezet, be is jegyeztettük a lapot, de végül csak egy szerény, kétnyelvű újságcska jelenhetett meg, melynek *RÉS* című irodalmi mellékletét Soós József szerkesztette. Cs. Simon és én kimaradtunk az egészből. (Gombos István ifielnök nekem megsúgta, hogy Simon Pista túlságosan nacionalista ahhoz, hogy lapot csinálhasson, hiszen még temesvári magyar szerzőt is képes lett volna leközölni.)

1968 gyönyörű, „világforradalmas” évében Molnár Cs. Attila a Sever-transz kalauzaként engem is beprote-

zsált a távolsági buszjáratokra, én pedig besegítettem Hosszú Meszát. (Utóbbit hamar kirúgták, s kénytelen volt visszatérni Fiuméba kitaratójához, korosodó szertőjének jármába. Amikor pedig önállósnodni akart, tengerjáró hajón szolgált vagy embercsempésztést űzött: keleti emigránsokat vitt át az olasz határon... Attilát a 7 NAP című hetilap mentette meg a kalauzságtól, ő máig újságíró.)

A csehszlovák szabadságtörekvések augusztusi eltiprása annyira felkavart, hogy a Magyar Szó megszálással kapcsolatos különszámának ötven darabját juttattam át Szegedre a tájékoztatlannak vélt magyar polgárok felvilágosítására.

Az az év a kezdetétől életem legnagyobb szerelmét, a Veru-imádást jelentette, amely a zürös augusztus végi napokban ért véget: a lány bálvány helyett egyetemista akart lenni, és közben beleszeretett az öt felvételre előkészítő oktatójába.

Akkoriban állítólag a munkába fáradtam bele, a szabadnap nélküli, hajnaltól vakulásig tartó buszozásban, s egy jóhiszemű orvosnő rábeszélte: vegyem igénybe az idegszanatórium pihentető ágát. Azután még egy hosszú utazással is kárpótoltam magam a szerelmi veszteségért, a cudar kalauzkodásért. A szép szeptemberben Fiuméba vonatoztam (Karlovacon bizsergető melankóliával pillantottam a pirosfalú pályaudvarra), ám a kikötővárosban nem leltem meg Hosszú Mesza barátomat - épp hajóútján volt -, így hamar Budapestnek vettem az irányt. Ott Cs. Simon verseit átadtam a Kortárs főszerkesztőjének, Simon Istvánnak, aki nyilván sohasem közölt belőlük. A redakcióban megjelent Nagy László költő is. Az *Új Symposion*ról az volt a véleményük, hogy mindig ugyanaz a néhány ember írja.

Amikor '68 végén a közlekedési vállalat (szabálytalanul) felfüggesztette munkaviszonyomat, már tudtam, hogy ellensúlyoznom kell az engem ért sok kudarcot, és középiskolai diploma nélkül nekilódultam az egyetemi felvételi vizsgáknak. Kettőt februárban gyűrtem le - akkortájt dobott ki a Severtrans -, szeptemberben pedig a maradék hatot. (Pedig a nyáron megfeledeztem a tanuláshoz, ahelyett stoppal Afrikába indultam. Szerencsémre visszafordítottak a török határőrök.)

A nyár fergeteges sikert hozott annak az irodalmi és képzőművészeti kiállításnak, amelyet Soós Jóska-tól kölcsönözött, *E DÚR-VILÁG ELLEN* címmel szerveztem meg Zentán, s amelynek megnyitójára ezren jöttek el. A kiállítás ötletéből születtek a *TÉRZENE* és a *KÉP, KÖLTEMÉNY* ... antológiák.

A sikeres felvételiért fiúmei úttal jutalmaztam magamat, hölgykisérlettel, Budapest végállomással.

Soha annyi pénzem nem volt, mint bölcsészkar tanulmányaim újvidéki öt esztendeje alatt, ösztöndíj, tanulmányi kölcsön, másodállások... Jól éltem, jóformán semmit se írtam, csak szemlélődtem. A többi között az Új Symposion is foglalkoztatott terjesztőként, s én - Tari István bevonásával - hoztam kétezer új előfizetőt, amennyi még a Nyugatnak sem volt soha.

'71 nyarán az ügyészség váratlanul betiltotta a folyóirat két, egymást követő, egyidejűleg kinyomtatott számát, a 76-ost és a 77-est. (Tito államelnöknek a nacionalizmus veszélyeire figyelmeztető, sokféle ellenségre uszító, de főleg diktatórikus hullámot elindító levele alighanem annak az évnek a végén ontotta mérgeit.)

A betiltásokat követően '72 februárjában súlyos ítéleteket szabott ki a bíróság. Tolnai mint felelős szerkesztő egy év feltételes börtönbüntetést kapott, Miroslav Mandić szerző egy év szigorítottat, Rózsa Sándort pedig egy kurta humoreszkért három évi elzárással sújtották. Az utóbbi ítélet kihirdetésekor Várady Tibor, író és jogtudós oda súgta szomszédjának: „Ez fasizmus!” A síri csendet erőteljes, szapora tapssal törtem meg, mert bizonyos helyzetekben a tiltakozásnak nincs más módja, mint a tüntető helyeslés (1. FOGSÁTU). Bori Imre figyelmeztetett, hogy hagyjam abba, s felfogva tettem értelmét, a bíró is rám rivallt. (Rózsa nem vonult börtönbe, Nyugatra menekült, ma is ott él. De ültem helyette én, később.)

Miután egyik ösztöndíjazóm, az Újvidéki Televízió Gobby Fehér Gyula tiltakozására nem volt hajlandó engem foglalkoztatni, a Magyar Szó külpolitikai rovatához szegődtem. Néhány hónap múlva azonban odébbálltam; megnősülvén könnyebbnek véltem az életet odahaza, Zentán, ahol '75 januárjában általános iskolai tanár lettem.

Márciusban gyermekünk született, Laura, júniusban különváltunk.

Csak szeptemberben kezdtem el éledezni, az iskolában szilárdulóban voltak kollegiális kapcsolataim, igyekeztem belevetni magam a város művelődési életébe, új barátokra tettem szert, gondolok itt a Kikindáról Zentára költözött ismert íróra, Varga Zoltánra és a velem csaknem egyidős, svájci munkáról hazatért Gordos Jenőre. Néhány korábbi tanárommal - Benes József festőművésszel, Szloboda Jánossal, Urbán Jánossal, Vojislav Jankovićyal, az egykor latint oktató szociológussal - az ismeretség barátivá mélyült.

Ács Károly költő, főszerkesztő felajánlásával élveztem még tavasszal hozzáálltam a HÍD folyóirat zentai szá-

mának megszerkesztéséhez. A zentaiság - helyi illetőség, a városhoz kötődő életszakasz, ill. tartalom - volt a fő szerkesztési szempont. Azóta is sajnálom, hogy néhány szerző (Szeli István, Bori Imre) nem adott, nem adhatott kéziratot.

Szeptemberben már türelmetlenül vártuk a kettős, 7-8. lapszám megjelenését, s ugyanakkor Gordos és én egy modern színegyüttes megalakítását kezdeményeztük. (Gordos szerint tőle, szerintem valamelyiküinktől ered a Zentai Kisérleti Színpad elnevezés. Kíváncsi vagyok ez a tény is, nagyon érdekelte az állambiztonságiakat.)

A „színpados” összejövetelek csütörtök esténként zajlottak a Művelődési Ház irodájában. Csoportunkhoz csatlakoztak azok a tehetséges középiskolások, akik évről évre babért arattak a színjátszók vetélkedőin. A Ház igazgatónöje, Gordán Magdolna ismertette velünk a megalakulás tennivalóit; kérjük ki a pártbizottság, a Szakszervezeti Tanács, a Szocialista Szövetség és a rendőrség véleményét, és toborozunk működő színészeket a gyári munkásság soraiból, továbbá csináljunk programot és alapszabály-tervezetet. Mi szöveggyűjtőként jártunk el az utasítások szerint. Ám a színpad hónapokon át zárva maradt előttünk. Közben sokasodtak a vészfellegek: a diákoknak tanáraik megtiltották, hogy eljárjanak a lazító, felforgató gyülekezetre, Gordosról azt híresztelték, hogy nyugati kém... Amikor pedig a kultúrház ajtaját is elfelejtették kinyitni nekünk, magánlakban vagy a Sörözőben tartottuk meg a zajos, vidám összejöveteleket.

A HÍD zentai számának bemutatójára készülve az irodalmi estet meghirdető rölapot nyomattam, amelyen házigazdaként föltüntettem az ALAKULÓ KÍSÉRLETI SZÍNPADot is. Ebből botrány lett, betiltás fenyegette a rendezvényt. A Szocialista Szövetség elnöke, Vladislav Stepančev magához hívatta a Színpad képviselőit, és fejmosást gyakorolt. Gordos ott is ismertette csoportunk céljait! „...a vasúton túli városrész lakói harminc éve el vannak zárva a kultúrától, de mi a helyükbe megyünk játszani, ha kell, darabot mutatunk be a templomban, az utcán, a vásártéren és még a börtönben is. (Nemsokára csakugyan megnyitott előttünk a börtönkapu, képtelen szereposztással, önkényes rendezőkkel. A Szocialista Szövetség titkárnője, Gere Teréz - tisztelt osztályfőnököm a nyolcadik osztályból - később a vád hamis tanújaként kiforgatta Jenő szavait: „A magyarok harminc éve el vannak nyomva...”)

A HÍD-est közönségének fele kinnrekedt az utcán.

Csak jóval később láttam be, hogy a szocialista öngazgatás és az államvédelmi éberség idején nem lett

volna szabad olyan körmönfont kitartással - urambocsál - olyan ügyesen szervezni és mozgatni a kultúrára éhes tömegeket, mert minden kultúra, kiváltképp az azonnali hatású színpadi, veszélyezteteti a diktatórikus rendet.

A Kisérleti Színpaddal kapcsolatos első kihallgatásra az iskolai tanóráról vittek el. A két szabadkai „ávós” - az öreg Koloman Francišković és fiatal társa - egy órán át faggatott, de nem szólított fel a tevékenység abbahagyására. Nem is hagytuk abba, míg '76 január 13-án (a pravoszláv újévet ünneplők ajándékaként?) hármunkat le nem tartóztattak: Gordos Jenőt, Benes Józsefet és engem. Benest harmadnapon kiengedték.

A szabadkai börtön teleszart, fedéltelen hordótól bűzlő hideg cellájában éheztek, puhítottak, onnan vittek csontjaim összetörésével, felakasztással fenyegető, hosszú kihallgatásokra.

A letartóztatást ellenséges propaganda elkövetése miatt rendelték el, de akkor még fogalmuk sem volt, hogy mire alapozzák majd a vádiratot, állapítottam meg jóval később.

Lefogásom harmadik napján már elnyúló, tétova csöndök szaggatták meg a kérdéseket, mikor az egyik vallatom - Nemes János? - azt tudakolta, van-e betiltott újságom. „Hogyne, a Symposion. De hiszen járt a kutatók kezében...” Nem baj, írjam le pontosan, hol található a lakásban. Másnap a folyóiratnak a 76-os és 77-es számait tartalmazó 1971-es be kötött évfolyama ott hevert Vicai Erdudac Zsuzsanna vizsgálóbíró asztalán (később a szabadkai Népszínház igazgatója lett).

Eközben Vajdaság párttitkára, Major Nándor író Zentán a Színpaddal szembeni helyes állásfoglalásra oktatta ki a helyi bizottságot, amely a Magyar Szóban jelentetett meg egy terjedelmes közleményt A ZENTAI KÍSÉRLETI SZÍNHÁZ ÉS AMI MÖGÖTTE VAN címmel. A cikk után zúduló csahos, csatlós sajtóhadjáratban főszerkesztők, főmunkatársak (Petkovics Kálmán, Brenner János, Hatala Zoltán, Bogdánfi Sándor, Rencsár Tivadar és mások) vettek részt ellenünk. Egyedül Varga Zoltán reagált a párközleményre, de őt Sinkovits Péter szerkesztő lebeszélte levele közléséről, állítván, hogy biztos értesülése szerint a letartóztatottakat hamarosan kiengedik.

Tizenhárom hónapi vizsgálati fogság után Vukovics Klára ügyész helyettes a főtárgyaláson elmondta vádbeszédét, amit a betiltott szövegekre épített. Petar Berić (Bérci Péter?) bíró csupán azzal indokolta a két-két évi börtönítéletet, hogy Gordos szocializmust gyalázó nyugati újságokat hozott Jugoszláviába, én pedig

az egyik elmarasztalt cikk szerzőjét, Rózsa Sándort „farsza gyerek”-nek neveztem.

A bírósági szomorújátékot megelőzően pszichiátriai megfigyelésre szállítottak öreink, hogy vajon ép észszel váltunk-e bűnözővé. Az elmeorvosintézetben dr. Ungár Pál és dr. Szakács Ferenc provokált bennünket.

A két évet napnyi pontossággal leültük a csantavéri illetőségű Domány István börtönigazgató Mária Terézia idején alapított intézetében.

Az 1978-as szabadulást követő hetekben a politikai rendőrségtől visszaköveteltük a házkutatáskor elkobzott tárgyainkat. Gordos sose kapta vissza vadonatúj, értékes magnószalagjait, és én se a Hegyi patak naplót. Halász József, a kezdő „ávós” nyomatókósan felhívta figyelmünket arra, hogy időnként számoljunk be neki, ha valamilyen ellenséges elemek próbálnak meg kapcsolatot teremteni velünk, és ha bizonyos kijelentésektől akarunk elhatárolódni, ami majdhogynem nyílt felszólítás volt a besúgásra. Csalódnia kellett bennünk.

Ugyanezért kopók hada gátlástalanul szimatolt utánunk: legalább ötvenen jelezték, hogy Zentán, Szabadkán, Adán, Kanizsán, Újvidéken... felölem kérdezgette őket Halász József, Nagy Miklós, Zsiga István, Vidoje Bajić.

Tizedik hónapja voltam szabadlábon, amikor a huszadik pályázattal végre munkát kaptam Zentán, egy új konzervgyárban.

Írni és publikálni is szerettem volna. Puhatólózni kezdtem a közlési lehetőségek felől. Bányai János a HÍD főszerkesztőjeként megértő, diplomatikus készséggel biztosított jóindulatáról, és arról, hogy megfelelő helyen utána néz annak, milyenek is megjelenési esélyeim. Idevágó értesüléseiről sohasem tájékoztattott.

A Magyar Szó irodalmi szerkesztőjétől, Végel Lászlótól a Fórum sajtóház lépcsőin érdeklődtem, amitől begurulni látszott. Ideges nevetéssel ilyeneket hadart: „Ne nevettesd ki magad! Hülyének nézel?! Még hogy a te neved, politikai elitelté egy politikai napilapban...?!”

Varga Zoli barátom segíteni akart visszatérni az irodalmi életbe: felajánlotta, hogy megírandó novellámat a saját neve alatt fogja közzé tenni, s utána botrányt kavarnak, háltha az segít.

Akkor írtam meg a Sétakocsikázás című elbeszélést, mire Zoli fanyalogva visszaszívta ajánlatát. Javasolta, hogy dolgozzam át a szöveget, kaszáljam össze az idősíkokat..., megtettem, úgy se tetszett neki. Akkor a rövidített változatot Harmath Dávid álnéven elküldtem a Képes Ifjúságnak, és - meg is jelent.

Úgy emlékszem, Dudás Károly fogadta be a lapba Harmath Dávid további írásait, tudatában annak, hogy

a szerző velem azonos. A Görcsoldó és a Fogsatu is így látott napvilágot, amely írásokkal később a Magyar Szó novellapályázatán második, ill. harmadik díjat nyertem. De előbb - két pályázattal korábban - az Uránbányász c. novellám érdemesült harmadik díjra.

Ezek a kétevente meghirdetett jelíges pályázatok kapóra jöttek nekem arra, hogy végre saját nevemen kerüljek az olvasó elé. Többször is megtörtént, hogy a díjazottakon túl további írásaimat soroltak a közlendők közé, ám amikor értesültek szerzőségemről, a közlésről elálltak (*Akarok egy nőt, Csontkovács...*).

Bálint Sándor irodalmi szerkesztő ideges lett a nevem hallatán, a telefonban „remélem, nem zavarok” szavaimra nyomban rávágta: „De zavarsz!” Díjazott prózáim közreadása után pedig dühöngve letámadott, amiért átvertem azzal, hogy bizonyos Harmath Dávidtól plagizált, korábban megjelent művekkel nyertem. Kijelentette, hogy nem lesz többé módom pályázni. El nem tudtam képzelni, hogy ezt miként képes megvalósítani. Hát az történt, hogy - miattam! - megszűnt, vagy legalábbis hosszú évekig szünetelt a Magyar Szó Majtényi Mihály novellapályázata.

Egyesek azt tartják, hogy mifelénk Bori Imre üti, avatja íróvá az írókat. Úgy 1986 táján mint a HÍD főszerkesztőjét megkínáltam három novellám kéziratával, hátha őáltala is íróvá lehetek. Jó sokára telefonon érdeklődtem: „Mit csinálnak a novelláim?” „Hát ott állnak. Nem olyanok azok, Vicei, hogy le lehetne őket közzélni.” „Hát jó. Sose többet ne adjak?” „Nézzé! Maga próbálja megítélni azt, hogy az a HÍDnak való vagy sem.” (Akkoriban nem volt a HÍDnak való a *Féltárvák*, a *Kamasz nap* és a *Csontkovács*.)

Sziveri János nem merte a nevemmel leadni versikémet.

Purger Tibor, Beszédes István, Spitzer Éva és Borbély János vonakodás nélkül saját nevem alatt hozta le írásaimat lapjában, ill. a rádióban.

Szívosan küzdöttem útlevelemért: évente kérvényeztem, fellebbeztem, végül mindig bepereltem a tartományi Belügyi Titkárságot Vajdaság Legfelsőbb Bíróságánál.

1987 november elején kendergyári munkahelyemről vitt el a nyomozók és rendőrök népes különítménye. Tíz esztendőn át szimatoltak, gyűjtögettek ellenem, s elérkezettnek látták az időt, hogy letartóztatásommal művükre feltegyék a koronát. A házkutatók feldúlták otthonomat: újságokat, leveleket, feljegyzéseket és egy csomó aktívfotót vittek magukkal. Vizsgálóbíróként ugyanaz a Petar Berić fogadott, aki tíz évvel korábban semmiért elítélt. Most érdekelve volt, hogy bizonyítson,

igazolja magát, pótvizsgázzon. Mégis a vádirat olyanra sikeredett, mint a rossz diák csapnivaló dolgozata. Az ország feldarabolási szándékának bűnét rótták fel, meg azt, hogy állítólag nem kedvelem - hegyi tangónak csúfolom - a szláv népzene. A vádak nem túl gerinces, jórészt fiatalka, ingatag, megfélemlített tanúk betanított, hamis vallomásaival igyekeztek megtámogatni. A főtárgyaláson az egyetlen Hegedűs Zsuzsanna kivételével minden tanú visszavonta a rendőrségen kikényszerített vallomását, és leleplezte a belügyi módszereket.

Letartóztatásomról bő egy hónap múltán kulturális hírként értesülhetett a nyilvánosság, amikor is Varga Zoltán levélben ismertette esetemet a Vajdasági Író-egyesülettel.

Két védőm volt: a költő Koncz István és a belgrádi Srđa Popović. (Az utóbbi védenca volt Alija Izetbegović, Paraga, Vojislav Šešelj, Azem Vllasi, Fikret Abdić...)

Február derekán két és fél évi börtönre ítélték.

Két hétre rá váratlanul kiszabadultam.

Majdnem két év telt el a megismételt bírósági eljárás végéig. A hazai híreszközök ezúttal derekasan kiálltak mellettem, nem úgy, mint a „színpados per” idején. Krassó György Londonból tudósította rólam a Szabad Európa Rádiót és a BBC-t. Gordos Jenő elintézte, hogy a Nemzetközi Amnesztiaszervezet képviselőt küldjön főtárgyalásomra. Az Arthur Miller elnöksége alatt álló nemzetközi PEN Club érdekemben tiltakozó iratot küldött az államelnökségnek. Ugyanezt tették szerb író- és értelmiségi csoportok. Az aláírók között volt Matija Bećković, Kosta Čavoski, Dobrica Ćosić, Vojislav Koštunica és még sokan. Ugyanakkor több újvidéki magyar író megaláztatva, hogy aláírjon...

A „bűnügy” '89 decemberében felmentéssel végződött, és tizennégy év után nyomban útlevelemhez is jutottam. A kendergyár áztatói mázsaházából visszamehettem az irodába.

91 szeptemberében végre testhezálló munkakörbe kerültem, a Fórum könyvesboltjába. Onnan szerveztük a novemberi nagy béketüntetést. A szitáló esőtől mármár szétoszló tömegben azzal tartottam a lelket, hogy várjon Čanak megérkezéte, akit hosszas nőgatással, számos telefonhívással, benzin felajánlásával sikerült idecsalni. A tüntetés első éjszakáján az eseményekről készült videofelvételt vittem a Magyar Televízióknak. Onnan kezdve nyolc hónapon át voltam menedékes Magyarországon. Könyvesbolti állásomat elveszítettem.

Ügyeskedésből élek, főleg abból, hogy átjárható a határ.

A nagy infláció után, '94-ben és '95-ben a magas kilépődíj (váltásdíj) és az üzemanyaghiány miatt hetente biciklin jártam Zentáról Szegedre. (Amikor ellopták biciklimet, sokszorosított plakáton kértem a lopó urat, hozza vissza nekem a kenyérkereső járművet, s harmadnapon házam közelében hevert a kerékpár.)

Akkoriban a Bányai - Hol tartok? - kérdésére megfogalmazott válaszsomat se volt hajlandó közölni a Magyar Szó.

Hol tartok?

A Tisza-híd felé. Szegedről távozván épp legyőzni próbálom a hídfő meredek kaptatóját. Roskátag biciklimen elől is, hátul is fölmálházott drótkosár. Meglehet, hogy csak a kivénhedt velocipéd és a bennem fögyülemlett fél évszázadnyi idő miatt tűnik meredeknek az emelkedő, lám, könnyedén úsznak el mellettem fényes autók, és táncos imbolygással elhúznak a soksebességű kerékpárok, nyergükben ápoltt, kerge kiskamaszokkal. Lélekszaggal pedálozásban önsajnálattal elegy szemernyi irigységgel pillantok az elsuhanó kerekező után; neki nem csak extra járgánya van, de kicsattanó egészsége, duzzadó életereje, s bizonyára vannak féltő, gondoskodó, szerető szülei, sőt, minderre ráadásul van szerelme, saját nője. A „másutt és más bőrén mindig jobb” téveszméje azt sugallja, hogy az engem leköröző ifjunc a biztos jövő és a válogatott kényeztetések felé karikázik, miközben engem az országhatáron mogorva finánc faggat, van-e beje-

lenten valóm, például viszek-e nyomtatott dolgot. A kérdező magyar anyanyelvű, de nem magyar egyenruhában. „Csak a heti toalettpapírt, szalonnát s margarint szállítom” - füllentem, pedig mindez csak álca, ezek alatt lapul rettenetes súlyával a csempészár: százféle újság, könyv. A határszervi közegek ketrece előtt csak kinnal tudom állva tartani a biciklit. A cerberusokkal hetente találkozok, hóbortos sportolónak néznek, hisznek nekem, intenek, távozhatok. Már egy éve, hogy hetente sikerül megúsznom az átkelést, pedig tudok arról, hogy az állami lapterjesztő többször is följelentett, újságcsempészéssel ne zavarjam köreit s profitját.

A kerékpár két drótkosarában egy-kétszáz újsággal nyomom a pedált, mélyen az éjszakában hat órán át viharos szél veri az arcomba a havat, otthon veritéktől lucskos, átizzadt bőrbekeszet terítek a szárítózsinegre.

A hét egyetlen napján rablógazdálkodok így az élet-erővel, a másnapi piacozás már nem nehéz. Korábban az iskolák folyosóján is kiállítottam könyveimet, a szegénység ellenére is vásárolgattak a diákok - a tanárok szót se érdemelnek - míg nem egyszer minden iskolából kitiltottak az igazgatók, mondván, hogy rendetlenséget, fölfordulást okozok a könyvekkel.

Aki tud heti nagy kétkerekű túráiról, mímelt elismeréssel dicséri vélt erőnlétemet, én pedig hat napig kóválygok, reszketek, hogy a hetedikén megint nyeregbe kell szállnom.

Itt tartok. Hol a kutyám éhez, hol meg én.

Tari István versei

Kiadó a keresztút

Hordozható táj kell a hazátlanul
élőknek! Ág-bog, mely kuszaságot ad.
Ifjonti ábránd gerjedelme
festi a szürke kakukktojását.

Világra hozza honkeresőit, új
földönfutóit ontja a pusztulás.
A régi vétkek új ruhákban
illegetik magukat lakájként.

Kinyomhatóvá duzzad a gyávaság,
hóhérlégényes újra a példakép:
csak jó alattvalók akarnak
lenni a hetyke fiúk manapság.

Cserélhető fej, végteleníthető
mellébeszélés kell a tömegnek, és
nagyzási hóbort kell az önzés
sorkatonáinak: állomáshely.

Reklámok izzó fényözönébe hullt
hatásvadászat temploma épül: őrt
álló fogyasztás gyűjti lelkes
híveit, álmodozóit immár.

Véres verejték üzletel általuk,
sűrű tövisből fon koronát a kéz;
báván nyekergő másnaposság
hirdeti: van kiadó keresztút!

Szorongó fehérségben (Határok szabdalta közérzet)

Inged olvadt a télutó havával,
lassan bukkant elő lúdbőrző tested.
A csapzott szürkület szuszogva házal,
sózott utak, kátyúk tükrébe dermed.

Szelek nyüsztése, az volt a nászda:
felszította orcád tüzét, kerekded
csodálkozását. Légszomjad talán csal,
a ki nem mondhatót hörgi helyetted.

Itt élni túl nagy tévedés! E szintér
a sintéré – hallom. Régen szorongó
fehérségben látnak az őrsi ágyak.

Elkorhadt lécek szűkülése kísér
az úton: csikos végén egy sorompó
egyenruhás útonálló várak.

Naponta

Porhanyós
rögökbe markoló indulat,
ökölbe
szorult szó állja el az utat.
Naponta
Árpádként foglalod el e hont,
melyet saj-
gó túlzásaival körbefont
az önvád.
Gyengédséged elkapart fegyver.

Kicsiny vagy,
és édes! Mint a magyar tenger.

Egymást kiegészítve

Kik hadiszerencsájüknek hála
győztesként többet kapnak, mint amennyi
megilletné őket, később egész
életükben új háborúkra fognak
készülni elbizakodottan;
mindenkivel hősiességüket
dicsértetve, mindent hazafiságuk
magasztalásának rendelve alá...

Gyerekeikkel tankokat, bombázó
repülőket, lángoló házakat,
harcoló gerillákat rajzoltatnak
majd! Számukra az egyenruha a jobb
megélhetést, a fegyverforgatás
a munkát fogja jelenteni. Mennyi
gyűlöletet nevelnek föl magukban!
Hogy ellátják majd azoknak baját,
akik galádul megtámadják őket!...
Mert senki sem akar rájuk támadni,
ezért fognak ölni, egymásnak esni,
bátrak lenni a fegyvertelenekkel
szemben. Ők, kik legszenvedélyesebben
a testvériségről és egységről
tudtak, egymást kiegészítve, szólni.

Abbamaradt

Arról, hogy itt éltetek egykor,
jócskán elkoszolódott, megtört
fedelű, kis jegyzetfüzetem
is tanúskodhat – kit érdekel? –,
melybe szorgalmasan – hogy minden
egy helyen legyen! – címeteket
s telefonszámotokat írtam.
Többször cserépkályhánk vidáman
patogó tűzére akartam
vetni e túl gyorsan elévült
és kiselejtezésre váró
címjegyzékemet, jóllehet az
utolsó pillanatban mindig
visszatartott valami. Ami
a veletek való kapcsolat,
viszonyaink laza emléke?
Lehetséges bizonyítéka?
Az egyszer-valóban-éltünk-itt
széljárása. Meg-megránduló
arcizom a száj szegletében.
Elsimuló vitáink bája.
Példabeszédekben pipáló
halak ezüstpézt-sokasága.
Légvár? Abbamaradt szülőföld.

Ahol a part szakad (Tájkép csata után)

Fönn a part lengedező
fücsomója,
fanszöre, a nyerítés
takarmánya;
lenn a topogás ina-
szakadt móka:
a vágatás emléke
maradt hátra.

Csattog a zápor
kajsza ablakszárnnya,
vízzel megteltő
lábnyom csámborgásom –
oly hallgatag vagy,
mint egy agyagbánya,
melyben a férgek
váza ákombákom.

Nyolcvan év kisebbségben

Az 1919. szeptember 10-én Saint Germain-en-Layes-ban aláírt békeszerződés kijelölte az újonnan létrehozott országot, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (SHS) határait. Az egykori Magyar Királyságból - a horvát területeket figyelmen kívül hagyva, amelyek 1.102-től Magyarországhoz tartoztak - 210.031 négyzetkilométert csatoltak el egy tollvonással, figyelmen kívül hagyva az elcsatolt területeken élő népek számarányát és akaratát. Akkoron a közel húsz ezer négyzetkilométeres Délvidék nemzetiségi térképe is igen tarka képet mutatott. Az itt élő másfél millió főt közel egyenlő arányban, harminc-harminc százalékban alkották magyarok és szlávok, több mint húsz százalékban németek és kisebb hányadban más nemzetiségek. A kérdéses időpontban az 1.519.013 fő közül 546.000 fő vallotta magát szerb nemzetiségűnek, ami számukra elegendő jogcím volt, hogy igényt formáljanak erre a területre.¹ Ez az abszolút kisebbségben levő nép próbálta maga alá gyűrni, erőszakosan uralni és asszimilálni az SHS-hez csatolt népcsoportokat. Az adott számarányok mellett erre egyetlen módszer kínálkozott: a terror. Ennek a politikának lett szenvedő alanya az a közel hatszázezer fős magyarság, amely nyolc évtizedes hányattatás után gazdaságilag megtörve, politikailag széttzilálva, lélekszámát tekintve felére csökkenve lépett be a harmadik évezredbe.

A gyilkosságokkal és börtönnel fenntartott parancsuralom már a kezdet kezdetén szembeállítja a szerbekkel az erőszakosan hozzájuk csatolt más népeket. Belgrád politikájától semmit sem lehetett várni. A szerb politika, amelynek 1918-tól Jugoszlávia széthullásáig az etnikailag homogén állam megteremtése lebegett a szeme előtt, mindvégig értetlenül és ellenségesen fogadta a horvátok, szlovének, macedónok, albánok nemzeti mozgalmait, még ha azok az alkotmány keretei között maradtak is. Még az iskoláztatásra, nyelvhasználatra vonatkozó igényeket is a "hálátlanság" és az "elleneséges" érzület jelének tekintették, ennél fogva mindenféle nemzeti jellegű szerveződést, ahogyan csak lehetett, igyekeztek fékezni, letörni. A szerb politikai ve-

zetés gyakorlatilag még ma sem, a második Jugoszlávia széthullását követően sem látja be, hogy az általuk egykoron (nagyhatalmi segédlettel) legyűrt népek nem tarthatók az idők végeztéig gyarmati sorban.

Az adott helyzetben szerveződésre és politikai taktikázásra a délvidéki magyarságnak volt legkevésbé esélye. Önerejéből nem sokat tehetett, a nagyhatalmak pedig nem akartak sanyarú sorsáról tudomást venni, hiszen elvakultságukban ők maguk idézték azt elő. A szerb kormány viszont mindent megtett, hogy a délvidéki magyarságot vagyonából kiforgassa, jogaitól megfosssa, kultúráját elsovassza.

Az elcsatolást követően az SHS-ben a közel négy százalékot kitevő magyar kisebbséget a parlamentben tízenhárom mandátum illette volna meg, ehelyett egyet kapott. Az az egy sem szabad választással, a magyar választópolgárok akaratából jutott mandátumhoz, hanem kinevezés által, illetve a kormány szolgálatában álló figuraként. 1922-ben megalakult a Magyar Párt, amely névlegesen négy-öt évig fennállott, működését azonban Belgrádból gyakorlatilag lehetetlenné tették, míg nem 1927-ben véglegesen betiltották. Ezt követően a délvidéki magyarság több emberöltőn keresztül, egészen 1991-ig, meg volt fosztva az önálló politikai szerveződés lehetőségétől.

A politikai elnyomást követte a társadalmi lecsúszás, a nyelvi kultúra elsovadás. Gazdasági téren az elnyomás a magyar pénzintézetek felosztásával és a földreformmal járt, amelynek során a magyarság kezén levő földek fele szerb kézre került. A magyaroktól elkobzott földre a kormányzat Délvidék kolonizálásának első lépéseként 74.188 szerbet telepített. A magyar hivatalnokok, tisztviselők ezreit bocsátották el munkahelyükről, helyükre - és minden államilag jól fizetett hivatalba - szerbek kerültek. Ez alól nem képeztek kivételt a színmagyar települések sem. A nagy- és középbirtokokat szétosztották, az egyházi és magyar köztulajdont képező épületeket kisajátították, a magyar gazdasági életet az adópolitikával megfojtották.

Az SHS az iskolák államosításával halálos csapást mért a magyar nyelvű oktatásra is. 1918-ban a Délvi-

déken majdnem hétszáz magyar iskola működött. Két év alatt ez a szám a negyedére csökkent. A magyarok oktatása a szerb iskolákban létesített párhuzamos tagozatokon történt. A népesség számaránya szerint 1.228 párhuzamos osztályt kellett volna létrehozni, ehelyett Vajdaság területén összesen 452 működött. A magyar felekezeti iskolákat államosították, a magyar tanító és tanárképzést sokáig nem engedélyezték. Hosszú harc és küzdelem után a helyzet később változott valamelyest, az alapvető trend azonban - a magyar tannyelvű iskolák leépítése - ma is folytatódik. A legutóbbi tíz évben például több mint húsz magyar tannyelvű általános iskolát zártak be. De ott is, ahol még működnek, többnyire csak a nevükben magyar tannyelvűek, hiszen a tantárgyak jelentős részét szerbül oktatják.²

Az elmúlt nyolcvan esztendőben - a homogén szerb nemzetállam létrehozását célul tűző politikai programként - szervezeten folyt Bácska és Bánát kolonizálása. A mindenkor szerb kormány tudatosan és tervszerűen tömegesen telepítette a szerbeket Vajdaságba. A telepéseknek, hogy minél jobban meggyökeresedjenek az új helyen, nagy vagyonokat adtak és különféle előjogokat, adómentességet biztosítottak. Az állam házakat adott nekik, felszerelést, állatokat, amellelt az elhelyezkedést illetően minden közhivatalban, közintézményben, vállalatban elsőbbség illette őket. A bevándorlás ma is tart, az elmúlt tíz év alatt a szerbek újabb százezrei érkeztek Vajdaságba. Koncentrációjuk egyes településeken oly mértékben megnőtt, hogy azt semmiféle kisebbségvédelmi politikával sem lehet többé semlegesíteni. Az elszerbesített közösségekben a magyar tannyelvű oktatás megszűnt, a magyarság megélhetési lehetőség nélkül maradt, s két lehetőség közül választhat: vagy asszimilálódik, vagy kivándorlásra kényszerül.

A szerbek betelepítésével párhuzamosan folyt a magyarság kiszorítása, elszegényítése, megfélemlítése. Az elcsatolást követően közel 40.000 magyart utasítottak ki az országból, főként a kisebbség vezetésére hivatott középosztálybelieket. Emellett a magyar földműves réteg elszegényedése, az iparos és kereskedőréteg letörése, az értelmiség megfélemlítése és meghurcolása nagyon sok szerencsétlen embernek adott vándorbotot a kezébe. Senki sem tudja pontosan megmondani, hogy az elcsatolt területekről 1918-tól 2001-ig hányan települtek át Magyarországra vagy vándoroltak ki Nyugatra. Tény, hogy a délvideki magyarok száma felére csökkent ez alatt az idő alatt, miközben a szerbek és más délszláv népek létszáma megduplázódott.

A két világháború között jelentős volt a Jugoszláviából Magyarországra és Nyugatra irányuló migráció, a második világháború végén a magyar lakosság ellen irányuló deportálást és népirtást követően ismét drasztikus mértéket öltött a kivándorlás³. A szülőföld ilyen tömeges elhagyására ezután az elmúlt években került sor a Jugoszlávia széthullását kísérő háborúk és az erőszakos mozgósítások folytán.

A II. világháborút lezáró párizsi békeszerződés megerősítette korábbi igazságtalan döntését. Ennek következményeként a legsúlyosabb megpróbáltatást a délvideki magyarság számára kétségtől az 1944-es véres események jelentették, amelynek során egyes becslések szerint tízezer, más források szerint több mint negyvenezer magyart mészároltak le Tito partizánjai. A témával foglalkozó publikációk többnyire mint megtorlásról beszélnek a vérengzésekről, a megszállt területek visszavétele utáni "hideg napokra" utalva. Ezzel voltaképpen tompítani igyekezzenek a bűncselekmény súlyát és jelentőségét. A népirtásnak, mint az emberiség elleni bűncselekménynek a megállapítása helyett arról próbálnak meggyőzni bennünket, hogy a védtelen magyarság affektív reakcióknak esett áldozatul, amelyben voltaképpen maga is véttes. Tünet értékű, hogy a megtorlás szót nem a szerbek találták ki a maguk mentésére, hanem az oktan bűntudattal terhelt magyarok, talán attól a naiv elképzeléstől vezérelve, hátha némi bűnrészesség átvállalásával a szerbeket is belátóbbá lehet tenni bűneik vonatkozásában. Minő tévedés! A szerbek egyáltalán nem akarnak tudomást venni a történelekről. Amellett azért is hamis és félrevezető megtorlásról beszélni, mert az nem felel meg a tényeknek. Tito partizánjait nem bosszú vezérelte, hanem ugyanaz a szándék, ami miatt a közelmúltban a muzulmánokra és albánokra is kezet emeltek. Etnikai tisztogatás történt '44-ben is, meg az elmúlt években is, azzal a különbséggel, hogy közben megváltozott a világ, és nem hajlandó szemet hunyni felette.

Persze vannak történészek, akik tisztán látják, hogy a magyarság '44-ben politikai megfontolásból vált a szerbek áldozatává.⁴ Azt hogy tudatos és tervszerű népirtásról volt szó, egyértelművé teszi Ivan Rakovina vezérőrnagynak, a katonai közigazgatás parancsnoka 1944. október 22-i felhívása, amelyben "a nemzeti jövő és e területek délszláv jellegének megőrzésére" hivatkozva indokolta a katonai közigazgatás bevezetésének szükségességét.⁵ A cél Délvidék nemzeti összetételének megváltoztatása volt, ezt szolgálták az ún. tisztogató akciók, amelyeknek több tízezer ártatlan magyar esett áldozatul.

Ezt a célt szolgálta a németek és magyarok kitelepítése és munkatáborokba való elhurcolása, majd később a katonai alakulatokba és munkaszázadokba való besorolása.

1945 elején még a magyarok teljes kitelepítésének a terve foglalkoztatta a jugoszláv vezetőket. 1945 őszén Sreten Vukosavljević településügyi miniszter már „csak” a magyarok korlátozott mértékű kitelepítésére tett javaslatot. Elegendőnek látta volna nyolcvanezer magyar kitelepítését. 1946 szeptemberében a Gyöngyösi János magyar külügyminiszter és Edvard Kardelj között létrejött megállapodás ennek a felére csökkentette volna a kitelepítendő magyarok számát, negyvenezer magyarnak kellett volna „önkéntes és kölcsönös” lakosságcsere keretében elhagynia szülőföldjét. A lakosságcserenek 1947-ben kellett volna megkezdődnie, erre azonban a szovjet-jugoszláv viszony megromlása miatt már nem került sor. A jugoszláv vezetés a likvidálás helyett végül a magyarok új államba és új rendszerbe történő „beintegrálása” mellett döntött, amit tűzzel-vassal keresztül is vitt. A németeknek, mint tudjuk, nem volt ilyen „szerencsájuk”.

A szerb hatalom a délvidéki magyarságtól teljes politikai azonosulást és maximális lojalitást várt el. Az együttműködési készség az előzmények után nem is hiányzott a magyarok részéről. Annál is inkább, mivel 1945 végétől a Magyarország és Jugoszlávia közötti feszült viszony fokozatosan normalizálódott, és - egykori szóhasználatával élve - baráttá vált. 1947-ben aláírták a magyar-jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási egyezményt, de már 1948-ban, a Tájékoztató Iroda konferenciája után, amelyen Tito szembe került Sztálinnal, a kapcsolatok valamennyi szocialista országgal, így Magyarországgal is ellenségesé váltak és megszakadtak. Végül 1957 után a két ország kapcsolata hivatalosan normalizálódott, a gyakorlatban azonban Jugoszlávia nyugati kapcsolatai és el nem kötelezett politikája miatt továbbra is feszült maradt.

A titói korszak valamelyest engedett a szorításon, amelynek ellenében illet ódákat zengeni az állam kisebbségekről való gondoskodásáról. Az ügyes kirakatpolitikának köszönhetően sikerült elhíttetni a külvilággal, hogy Jugoszláviában példa értékű a nemzeti kérdés megoldása, ahol a kisebbségek nagyobb jogokat élveznek, mint bárhol másutt Európában. Eközben tilos volt bármilyen jellegű érdekvédelem és kulturális szerveződés, és a hatalommal lojális rétegtől eltekintve, amely a nemzettudat feladása ellenében viszonylagos jólétre tett szert, a magyar népesség többségének hihetetlen mértékű szenvedésben és sérelemben volt része.

Az elmúlt tíz esztendő megpróbáltatásairól, az ese-

mények közelsége miatt, aligha szükséges szólnunk. A nagyszerb nacionalizmus fellángolásával kegyvesztetté vált a jugoszlávság ideológiáját felvállaló korábbi privilegizált réteg is, így aztán a délvidéki magyarság egy emberként vesztette el lába alól a talajt. A helyzet ma sem jobb, csak éppen más nóta járja.

*

Dióhéjban ennyi a hányattatás története. Arról, hogy a mindennapok valóságában mit jelentett ez a nyolcvan esztendő, az idegen államba való hosszú és fájdalmas beilleszkedési folyamat mit takar, milyen árat követelt és milyen áldozatokkal járt, gyakorlatilag semmit sem tud a nyilvánosság. Ezekre az élettapasztalatokra, életélményekre, családi és egyéni drámákra nem volt kíváncsi sem a politika, sem az irodalom, sem a tudomány. A nemzeti hovatartozással kapcsolatos minden érzés és gondolat szigorúan tabu tárgyát képezte egészen a közelmúltig. Jugoszlávia felbomlásáig. Ez a kollektív amnézia súlyos nyomokat hagyott a magyarság lelki- és gondolatvilágában, jellemében, magatartásában.

Sokan leírták, elmondták, hogy Trianont követően a magyar élni akarás megroppant. Az az élni akarás, amely korábban állítólag ellenállt minden viharak, s amelynek köszönhetően a magyarság minden balsors ellenére talpra állt. Talpra állt, mert szíve és lelke tele volt hittel, hazája és nemzete iránti hűséggel. Így látja ezt a költői képzelet, amelynél az élet minden bizonnyal sokkal összetettebb.

Más népek nehezen értik meg, hogy mit jelent Trianon a magyar népnek, a magyar léleknek. Talán a szerbek fognak legelőbb erre az érzésre ráismerni, ha néhány év múlva beléjük hasít az iszonyú fájdalom a Triglav havas csúcsainak, a kék Adriának, az ohridi tónak, a bölcsőjüknek tekintett Rigómezőnek az elvesztése miatt. Ilyen iszonyú megélni a magyarságnak Erdély elvesztését, a Felvidék, Délvidék és Kárpátalja idegen kezekbe kerülését.

Az elvesztett területek nemcsak földet jelentenek, területvesztést, hanem a lélek sérülését is. Vennék el Angliától Wellst, Skóciát, Franciaországtól Bretagne-t, a németektől Bajorországot, az olaszoktól Lombardiát, s kanyarítsanak le mellé az országok testéből akkora karéjokat, mint az egykori Magyarország testéből, meglátnák hogyan törik meg vele az az életerő, amely ezeket a népeket magasba emelte. A csonka Magyarország nemcsak a térképen, a lelkekben is ott hordja csonkaságát, hiszen húsz lakosából hetet idegen uralom alá kényszerítettek, és nincsen család, amely valamely családtagját, rokonát, barátját ne vesztette volna

el.⁶ Vannak emberek, akik ha csődbe jutnak, elkeseredésükben képesek saját életük kioltására is. A népek lelkén ugyanilyen nehezen gyógyuló, az önpusztítás jegeit mutató sebet tud ütni, ha méltánytalanul érzi azt a helyzetet, amelybe kerül.

Vannak, akik szerint nem Szent István ezer éves államának feldarabolása okozta a magyar lélek megroppanását, hanem fordítva: a magyar lélek elbizonytalanodása, a nemzet szellemi tévelygése, a téves politika vezetett a történelmi szerencsétlenséghez. Lehetséges. Kéznél a szerbek példája, hogyan vált a jobb sorsra érdemes nép nyolcvan évre visszanyúló rossz politikájával saját balsorsának a kovácsává. Nehéz elhessegetni magunktól azt a gondolatot, hogy miként a lélek betegsége sokszor előtte jár az egyes szervek sorvadásának, a népek szellemi hanyatlása is előtte jár balsorsuknak, pusztulásuknak. Ez is olyasmi, mint a tyúk vagy a tojás dilemmája: nehéz megmondani, hogy mi volt előbb. Kétségtelen viszont, hogy a komor és nehéz idők megtörik a szolgasorba kényszerült népek lelkét. Meglehet-e úszni lelki sérülések nélkül a kisebbségi létet? Az emberi természet sokféle, így a tünetek is mások és mások, de a félelem, a függőség, a kiszolgáltatott helyzet ilyen vagy olyan formában, de sebet üt az ember lelkén. Ez az, amit a lélektan morbus minoritatis néven szokott emlegetni.

Az első nemzedéket még nem lehetett megtörni. Őket még egybeforrasztotta a sorsközösség tudata, a közös érdek, az ellenállás, a dac. A jogtiprókkal keményen szembenézve állták a súlyos megpróbáltatásokat. Az idő azonban megtette a magáét. A nagyszülők szívóssága a múlté, az utánuk jövő generációk lélekben megroppantak, erőt vett rajtuk a puhaság, beletörődés, fásultság. A közösség szellemi ereje megtört, az élet az egyéni érdekek mentén szerveződik, ennek megfelelő a tudatzavar, az erkölcs fellazulása, a politikai viszonyok kuszáltsága. A délvideki magyarság nem egy nagy család többé, nem összeszokott testvéri közösség, amely a közös célok megvalósulására törekedne.

A nyolcvan esztendő alatt a magyar szellemet részben megfojtották, részben felőrölte magát. A magyar iskolarendszer és művelődési intézmények felszámolása a nemzeti kultúra és szellemiség szempontjából szörnyű következményekkel járt. Az anyanyelvi analfabétizmus, a műveletlenség, a szellemi igénytelenség széles néprétegeket tett bizonytalaná nemzeti múltjában és erkölcsi magatartásában. Az elemi és középiskola diákjai között ma fehér hollónak számít az, aki a helyesírással tisztában van, a folyékony olvasás és fogal-

mazás pedig az érettségizett diákok számára is nagy megpróbáltatás.

Az egyszerű emberek rémisztően közömbösek lettek nemzeti létük vonatkozásában. Sérült nemzet- és identitástudatuk miatt könnyű prédáivá váltak mindenféle propagandának: a kommunizmus eszméjének, a jugoszlávság ideológiájának, az internacionalizmusnak, mint ahogyan ma is együgyűen felülnek különféle hamis és hazug szólamoknak. Stabil magyarságtudattal rendelkező, a nemzettel sorsközösséget vállaló, annak felemelkedésén fáradozó értelmiség híján ez nem is alakulhatott másként.

A délvideki magyarság többször is vezető réteg nélkül maradt. Az értelmiséget mindig megtizedelték, meghurcolták, szétszórták, elűzték, vagy addig taposták, míg kezes báránnyá nem vált. A régiók helyére felkapaszkodó, paraszt és iparoscsaládból származó első generációs értelmiségiek, mire diplomához jutottak, magyarságuk vonatkozásában többnyire komplexusos-sá váltak. Részben a magyar nyelvű és szellemiségű iskolák hiánya miatt, részben a más nyelvi és kulturális környezetbe történő beilleszkedés során elszenvedett sérelmek következtében. A pozicionált értelmiség politikai-ideológiai szerepvállalása miatt még inkább meghasonlott önmagával: lojalitását bizonyítandó igyekezett a magyarságot elriasztani múltjától, hagyományaitól, legfőképpen a nemzetben való gondolkodástól, így aztán a külső ellenségnél is jobban hozzájárult a délvideki magyarság felmorzsolódásához és asszimilálódásához.

Létszámához viszonyítva elképesztően sok költővel és íróval dicsekedhet ez a maroknyira zsugorodott népesség, írónk azonban (kevés kivételtől eltekintve) sok mindenről írnak, csak egy dologról nem, és arról sohasem, nevezetesen annak a szerencsétlen kisebbségnek a hányattatott sorsáról, amelynek maguk is részei. Ellentétben az erdélyi, felvidéki írókkal, nálunk nem születtek írói művek arról, hogyan forgatták ki apáinkat jogaikból és javaikból. Nem téma, hogy a testvérek, rokonok, ismerősök közül hányan és hogyan estek áldozatul az erőszaknak. Az sem, hogy milyen veszélyeket, buktatókat rejtett a kisebbségi sors magában. Mint ahogyan nem ihlették meg írónkat a nehéz helytállás szív- és torokszorongató ritka kivételes példái sem. De nem szóltak a passzív ellenállásról, arról a fölöslegesnek látszó viaskodásról sem, amelynek a nemzetükhöz ragaszkodó emberek igen sok anyagi és erkölcsi kárát látták. Arról sem akartak tudomást venni írástudóink, hogy milyen mély letargiába esett az egész Délvidék

magyarsága, milyen drasztikusan csökken a népesség száma, miként romlik szellemi és fizikai állapota, az értékrendszerében, szemléletében okozott torzulások miatt hogyan válik káros szenvedélyek rabjává, s hogyan pusztul, vesz és széled szét a nagyvilágban.

Miféle politikai kábulatnak volt rabja - és rabja ma is - értelmiségünk, amely egy képzeletbeli, virtuális világ miatt nem hajlandó tudomást venni sem a kisebbségi sorsban töltött nyolcvan esztendőről, sem a bennünket körülvevő kökemény valóságról? Márpedig, ha a valóságos élmény kimarad a kollektív és nemzeti emlékezetből, ez olyan, mintha annak a pusztá tényét is tagadnánk, hogy egy bizonyos történelmi helyzet szereplői: szenvedő alanyai és cselekvő részesei voltunk.

Pedig jelen voltunk és jelen vagyunk. A nyolcvan éves elnyomatás ellenére a kisebbségbe taszított ma-

gyarság nemcsak pusztá létét tudta biztosítani, hanem a rá nehezedő politikai nyomás, a gazdasági háttérbe szorítás, a társadalmi felemelkedést szolgáló iskolák, intézmények, politikai érdekképviselő hiányában is meg tudott maradni, itt-ott szerezni is valamit. Igaz, csak hihetetlen szívóssággal, munkabírással, takarékos-sággal, önmegtagadással. És hallgatással. Az elszenvedett sérelmekről, bántalmakról, az ültegekről, megaláztatás-ról, a félelemben és kiszolgáltatottságban eltöltött élet-ről még a végső tiszteletadás során sem esett szó.

Am hiába a makacs hallgatás Trianonról, az első és második világháborút követő időszakról, az elmúlt nyolcvan esztendőben kialakult tabuk és mítoszok fölött eljárt az idő. Sok minden, amiről eddig csak szűk családi körben lehetett suttogva beszélni, mára már része a kollektív emlékezetnek és közgondolkodásnak.

¹ Dr. Tóth Pál Péter: Jugoszláviából Magyarországra. In: Fészekhagyó vajdaságiak. MTT, Szabadka 2001.

² E sorok írója annak idején a nagybecskereki Második Vegyes Főgimnáziumban végezte tanulmányait.

A magyar tannyelvű osztályokban számos tantárgyat szerb nyelven tanítottak, többek között a biológiát, fizikát, filozófiát...

³ Id. mű.

⁴ Igaza van Sajti Enikőnek, amikor azt állítja, hogy a 44-es vérengzésekre nem a szerbekbe kódolt valamiféle zsigeri ösztön miatt került sor, ahogyan azt Cseres Tibor sugallja a Vérbosszú a Bácskában című könyvében, hanem politikai megfontolásból.

⁵ Lásd Sajti, id. mű.

⁶ Raffay Ernő Trianon titkai, Budapest, Püski

Irány és irányvesztés

A mikor a Délvidék kultúráját kívánjuk görcső alá venni, akkor arra kellene először feleletet adni, azt kellene meghatározni, hogy merre tart ma ennek az elszakított terület magyarságának a művelődési élete.

A XXI. század küszöbén az az általános vélemény alakult ki, hogy ebben a században a tudás lesz a legnagyobb érték, és csak azok a közösségek juthatnak vezető szerephez, amelyek a tudományos élet legmagasabb fokán állnak. Sajnálattal kell megállapítani azt a szomorú tény, hogy a Szerbiában élő magyarság mind erőteljesebben balkanizálódik. Az lenne a kíváncsi, hogy minél gyorsabban felzárkózzon az anyaország mind határozottabban felfelé ívelő oktatási és művelődési rendszeréhez és ezen át az európai kulturális értékekhez, mégis az tapasztalható, hogy mind jobban eluralkodik rajtunk az igénytelenség, a tradicionális polgári értékek lebecsülése, az általánosan elfogadott viselkedési kultúra semmibevétele és a tudás, egyáltalán az oktatás mind határozottabb mellőzése. Az ötvenéves kommunista hatalom lerombolta a polgári társadalom értékrendszerét. A délvidéki magyar polgári réteget megsemmisítették vagy menekülésre kényszerítették. Így megszűnt az a felhúzó erő, amely e társadalmi réteg kulturális és civilizációs feltörési vágyából fakad, és amely a polgárság legpozitívabb jellemzője. A falusi élet lezüllesztése pedig megszüntette e kis közösségek évszázados hagyományait, és a városokba áramló falusi lakosság, mivel hitét feladva és gyökerét veszítve a szocializmus hazug eszméiből új értékrendszert nem tudott magának kialakítani, ezért erkölcsi normáit az ideletpült idegeneknek és a város lumpen elemeinek viselkedésmódjából építette ki. Ezt még súlyosította az a szemléletmód, amely az 1960-as–1980-as évek relatív jómódjának a következményeként alakult ki, amely abban nyilvánult meg, hogy a gyorsan civilizálódóak pökhendi magatartását nem követte a műveltség gyarapodása és emiatt szórakozásuk, nyelvhasználati és tudásigényük nem a kulturáltabb anyaországhoz,

hanem a betelepültek szokásaihoz alakult. Ezt tetézte be a kilencvenes évek nyomora. Az erkölcsi értékek devalválódásával a tudás elértéktelenedett, és ez a primitív életstílus átszötte egész életünket, az oktatástól a nyelvi igénytelenségen át a viselkedési szokásainkig, megfosztva ezzel azokat a kulturális kapaszkodóktól, amelyek segítséget nyújthatnának a mind veszélyeztetettebb magyarságunk megtartásában.

A délvidéki magyarság oktatási helyzetét egy a sorsunkat a szíven viselő tanár, a közelmúltban megtartott pedagógustanácskozásra reagálva, a következőképpen ábrázolja: „Az eddigi oktatási rendszer a ténnyel egyetemben csak arra szolgál, hogy a diák minél jobban megutálja az iskolát, a tanárt és azokat a tudományágakat, amelyek megismerésére igényt kellene éreznie, és eleve megtorpan a továbbtanulástól. Ez egy romlott szellemiségű iskolarendszer, és ezen belül a magyar oktatás sem válhat eredményessé. ... Banda-szellem uralkodik az osztályokban, a fiatal közösségekben, sőt az egész iskolában, nem pedig a jó irányba törekvő – netán tanulásra ösztönző – összetartás. ... Az iskolát (főleg az általános iskolát) a neveletlenség uralja, s ennek fő okát – sok más mellett – abban látom, hogy pedagógusaink szinte semmilyen nevelést nem kapnak a nevelői pozíció betöltésére. Legtöbb tanár képtelen kommunikálni a gyermekekkel, érzéketlen a szociális és lelki problémáik iránt, nincs empátiakészsége, valamint sem az önfegyelem, sem a munkafegyelem terén nem példamutató. És mindaddig, amíg ilyen negatív szelekcióval történik a pedagógusi pálya betöltése, semmi javulás nem várható, mert a jelenleg működő tanítói, tanári társadalom legalább nyolcvan százaléka, élet- és munkaévektől függetlenül, nem képes sem befogadni, sem megvalósítani célkitűzéseinket. És erre nem az anyagi háttér a magyarázat, mert az, aki nem képes, az háromszoros fizetésért sem képes.” Íme ez a véleménye iskolarendszerünkéről egy tapasztalt, gyakorló pedagógusnőnek. És ekkor még nem szóltunk azokról a megkülönböztető és jogfosztó törvényekről, ame-

lyeknek az egyedüli céljuk a kisebbségi oktatás elsorvasztása. Ide kíváncsnak Csokonai verssorai: „Dudva lenne a dudvák / Közt az ananász, / Kanász marad, akinnek / A nevelője kanász.” Ennek ismeretében nem lehet kétséges, hogy mely irányba halad a délvidéki magyar oktatás és ezzel együtt kultúránk.

Sajnos nem csak az oktatás hiányossága az egyetlen oka szellemi romlásunknak. Persze ez is, de nagyobb gondot jelent egy olyan önálló, hivatalos magyar intézmény hiánya, valójában egy délvidéki magyar oktatási és művelődési minisztériumi feladatokat ellátó szerv, amely megfelelő módon szerveznék és irányítaná a művelődési életet, valamint kidolgozná és a kormányhoz beterjesztené mindazokat a követeléseket, amelyek elengedhetetlen feltételei minőséges oktatásunknak és szellemi gyarapodásunknak. Az itteni magyar politikai pártok mindegyike programjába iktatta a magyar művelődési és oktatási rendszert a hatalomtól független működtetését, de eddig minden eredmény nélkül. Az állami intézmények ugyanis nem viselik szívükön gondjainkat, sőt boldogok lehetünk, ha nem gördítene akadályt munkánk elé, annak ellenére, hogy feladatuk lenne az itt élő magyarság kulturális örökségének és tevékenységének megőrzése, tanulmányozása. Azok az intézmények, amelyek nem önálló magyar irányítás alatt állnak, mint például a múzeumok, levéltárak, könyvtárak, műemlékvédelem, stb. enyhén szólva mellőzik a magyar vonatkozású anyagok mentését vagy kutatását. Az a néhány, egy kézen megszámolható, csak a magyarsággal foglalkozó intézmény pedig, mivel mindegyikének a vezetését a szerbiai hatalom nevezte ki, gondosan ügyelve, hogy ne hogy magyar érzelmű egyének kerüljenek oda, általában csak látszattervekenységet folytat vagy kozmopolita eszméktől vezérelve minden nemzeti jelleget eltípor. Ennek az írásnak hely- és időbeli lehetőségei, bár erre nagy szükség lenne, sajnos nem teszik lehetővé, hogy a magyarsággal kapcsolatos minden kulturális intézmény tevékenységét értékeljük, elsősorban a délvidéki magyarság érdekeinek megvalósulása szempontjából. Azért lenne erre szükség, mivel már több mint ötven éve senki sem mérte föl ezeknek az intézményeknek a munkaeredményeit és főleg mulasztásait, természetesen nem a hatalom, hanem az itteni magyarság érdekei szemszögéből. Nem vázolhatjuk fel azonban a délvidéki magyar kultúra fejlődésének irányvonalát, ha legalább néhány szóval nem mutatunk rá elsősorban azokra a hiányosságokra, amelyek nem a hatalom nyomására, hanem sok-

kal inkább az ott dolgozók hanyagsága vagy gyakrabban a túlzott lojalitása miatt alakultak ki.

Nem vitás, hogy az elektronikus médiumoknak, azok közül pedig a tévének van a leghatásosabb közvéleményt formáló ereje. Azt sem kell külön kihangsúlyozni, mert mindenki számára ismeretes, hogy milyen az Újvidéki Televízió magyar műsorainak a színvonala és főleg, milyen volt a milosevići időszakban a háborúra uszító, magyarellenes szerkesztéspolitikája. Sajnos ez a hatalomváltás után sem javult, igaz, ma már nem a „mennyei nép” jogfosztását szajkózzák, de rólunk, sorsunkról, életünkéről még kevesebbet hallani, mint régebben. Szólni kell azokról a nemzetünkre káros, rejtett machinációkról is, amelyekre az átlagos néző fel sem figyel. Már azért is, mivel ezek egy beteges, túllihegett lojalitás következményei, amelyeket a riporter tudatosan vállal és épít be a műsorába. Ennek illusztrálására csak két példát szeretnék említeni. Az észak-bácskai pedagógus egyesület szervezésében a délvidéki tanulóifjúság körében egy igen jelentős szavalóversenyt tartottak, amelyen minden versmondónak a Himnusz és a Szózatot kellett megtanulnia. Erről az Újvidéki Televízió művelődési stábjában is készített csaknem tízperces felvételt. És amíg a díjnyertesek szavalták a két verset (legalábbis a képernyőn ez volt látható, ám hallani nem adatott meg a tévénezőnek), addig a riporter a szervezővel csevegett a szervezési körülményekről, csupán azért — ez a módszer a parlamenti tudósítások idején már megszokott dolog volt — hogy a műsorban véletlenül se, egyetlenegyszer se hangozhasson el a: „Hazádnak rendületlenül légy híve, ó magyar.” Hasonlóan tudósított a tévé az oromhegyesi Gazdag Ág nevű rendezvényről is. A helyszíni tudósításban a háttéri hangfoszlányokból hallani lehetett, hogy az asszonykórus a „Boldogasszony anyánk”... kezdetű éneket adja elő, de azt már a riporter beszédétől nem lehetett hallani, hogy „Magyarországról, édes hazánkról, ne feledkezzél meg szegény magyarokról.” Minden más „semleges” ének elhangozhatott, csupán a magyarságunk megnyilatkozása volt tabu, még háttérhangfoszlányként sem kerülhetett be.

A napokban azt olvastam az újságban, hogy a szabadkai Népszínház a „Vajdasági Magyar Nemzeti Színház” nevet szeretné felvenni. Ez mindenképp kíváncsatos lenne, de azt is tudni kell, hogy nem a név, a külsőségek határozzák meg az intézmény magyar nemzeti jellegét. Mert amíg a színház a „Van, aki forrón

szereti..." jellegű darabokat játszik, és még elvétve sem a magyar nemzet kiváló drámaíróinak műveit, mint amilyen például A balkáni gerle, az Advent a Hargitán, a Szuzai mennyegző, Az a szép fényes nap, A két Bolyai, Az áruló, a Bánk bán, a Mózes stb., addig, bár jó színház lehet, de magyar nemzeti nem.

A magyar nyelvű rádiózással is nagy gondok vannak. Ez azért is sajnálatos, mert nem csak a hatalom által pénzelt rádióállomások mellőzik a nemzettudatot erősítő és népnevelő műsorok sugárzását, hanem például a magyar önkormányzatok által működtetett Szabadkai Rádió is. A zenei szerkesztés a zenei analfabetizmus színvonalán működik, nem a jó zenei ízlést szolgálja, hanem a népbutítást és az ízlésficamot. Az a magyarázat, miszerint a nép ezt szereti hallgatni, csupán olcsó demagógia, mert gondos neveléssel a közízlésre is lehet hatni, felébreszteni az emberekben az igényességet, ami egy közszolgálati médium esetében fontos feladat. Az sem érthető, hogy a drága műsoridőt, ha már lehetőségünk nyílt magyar nyelvű műsorok sugárzására, miért nem használjuk ki maximálisan? Miért nincsenek irodalmi, hagyományörző, tudomány-nép-szerkesztő, vallási, egyszóval népnevelő műsorok? Mindezek helyett vég nélkül megy a legsilányabb diszkózene és reklám. És ha már szóba került a reklám, felfoghatatlan az is, ami már a rádiózás alapkövetelményeit sérti, hogy miért szükséges például a népzenei műsort megszakítva, a zeneszámok kellős közepén, minden bejelentés nélkül beiktatni egy más stílusú zenével színezett reklámot. Viselkedéskultúránk hiányát jelzi az is, hogy néhány bemondó összetéveszti a hírek olvasását a jópofáskodó vásári kikiáltó szerepével. A tévétel és a rádiózás viselkedési kultúrájáról még sokat lehetne szólni, de ez eltértené ezt az értekezést a témájától. Ezért visszatérve hivatalos intézményeink munkájának a hiányosságaihoz, mindenképpen szólni kell azokról a tevékenységekről, amelyek ezt az űrt pótolni igyekeznek. Népünk élni akarását, erkölcsi tartását jelzi az a törekvés is, hogy azt a munkát, amit az intézmények szándékosan vagy csupán hanyagságból elmulasztanak, azt a mind jobban erősödő amatőr és civil egyesületek megkísérik helyettesíteni. Bár léteznek kiemelkedő eredmények is, mégis meg kell állapítani, hogy ezek nem képesek ezt a munkát kellőképpen elvégezni. Az az amatőr tevékenység, amely csak a múlt hagyományainak és a népi kultúrának a megőrzését öleli fel, és művelődési egyesületeink majd mind-egyike csak ezzel foglalkozik, nem képes olyan népmű-

velő munkát kifejtetni, mindazokat az igényeket kielégíteni, amelyek bennünket a XXI. század európai és az egyetemes magyar kulturális értékek befogadásához és birtoklásához felemelnének. Pedig a délvidéki magyarságnak is joga lenne erre, mert mi is részesei és alkotói vagyunk annak a kultúrának, amit ez a nép 1100 év alatt Európában alkotott. Sajnos mindebből nemigen részesülhettünk, hisz tankönyveink tízedrangú írókkal akarják vagy nem akarják megszerettetni irodalmunkat, a történelmünkről csak a bűneinket hallhatjuk, és a Kodály-módszer zenetanítása is tiltott iskoláinkban. Így nem is csoda, ha nem az európai, hanem a balkáni jelzővel illetett kultúra irányába menetelünk.

Az elmondottak sajnós szellemi nyomorunknak csak egy kis töredéke, csupán a jéghegy csúcsa, hisz még nem is szóltunk arról a nagyméretű nyelvi igénytelenségről, amely talán egyetlen magyarlakta régiót sem jellemez ennyire. Nálunk nincs semmi értéke az anyanyelvismeret színvonalának. Általában ugyanúgy dadog, makog, -suk, -süközik az orvos, a mérnök, az egyetemi tanár, néha még a rádióbemondó is, mint a nyolc elemével rendelkező segédmunkás. Sokan még nem is érznek lelkiismeret-furdalást gyatra nyelvismeretük miatt, vagy legalább is azzal hárítják el a kritikát (ha erre egyáltalán sor kerül), hogy mi jógó-magyarok vagyunk, ezért mindenki nézze el hibáinkat. Egyes nyelvi vétségek már-már délvidéki nyelvjárásnak mondhatók, hisz lépten-nyomon találkozhatunk velük. Ilyen például a „köszönve” és a „köszönhetően” összetévesztése. A Magyar Szóban nap mint nap találkozhat ezzel a hibával az olvasó, a Hét Nap Bánáti mellékletében pedig ez már általános jelenség. A legelszomorítóbb, hogy neves íróink is olykor-olykor elkövetik ezt a hibát, pedig erre számtalanszor felhívták a figyelmet. De ki olvassa dr. Ágoston Mihály nyelvművelő írásait, ha a tévéműsor, a többszöri figyelmeztetés ellenére is, kitarotán Bolgáriát mond. A nyelvi szűrőhiány, a szókinccs hiánya, de legfőképp a fogalomtévesztés már-már olyan méreteket ölt, hogy a közérthetőséget és a kommunikációt veszélyezteti. Lassan nem leszünk képesek anyanyelvünkön a gondolataink pontos kifejtésére, a szegényes beszédkészségnek a visszahatása pedig gondolatszegénységet szül. Ez viszont megfoszt bennünket az egyenrangúságtól, hisz az, aki szólni nem tud, a jogait sem képes követelni, még kevésbé érvényre juttatni. Lehet, hogy jobb lenne a helyzet, ha a hetvenes évek elején a hatalom nem rombolta volna szét a nyelvművelő mozgalmat. Akkor talán közérdekű-

vé lehetett volna tenni az anyanyelv szeretetét és a helyes beszéd fontosságát. Azóta ez az Újvidékre helyezett szervezet csak látszattervekenységet folytat, és a vezetést jogtalanul bitorló egyén, akinek a megbízatása már több éve lejárt, csak azzal törődik, hogy a Magyarországról kapott pénz elköltését valamilyen módon igazolni tudja. Az adai Szarvas Gábor Napok, mivel főleg tudományos tanácskozásokra szorítkozik, nem képes szélesebb tömegeket megmozgatni.

Újabban mégis felcsillant némi remény, ami talán meg tudná változtatni kultúránk egészét. Magyarországi támogatással ugyanis felvetődött egy önálló magyar hivatásos intézmény megalapításának a lehetősége, amely összefogná és koordinálná a velünk kapcsolatos összes művelődési és oktatási tevékenységet, begyűjtené szellemi és tárgyi emlékeinket, egyszóval magas színvonalon, profi módon irányítaná a délvidéki magyar oktatást és a kulturális életet. A legutóbbi hírek azonban másról szólnak sajnos, mert minden szép, hasznos magyar álmot, rendszerint mi magunk rombolunk szét. Mivel a politika nagyobb hatalommal, de talán helyesebben szólva jobb összeköttetésekkel rendelkezik, mint a kultúra, ezért valószínűleg a magyarországi pénzekből értesüléseink szerint nem magyar hivatásos kulturális intézet, hanem pártház épül majd. A kulturális

életünk pedig foszlik és süllyed, maga után a mélybe rántva az itteni magyarság gazdasági lehetőségeit is.

Ha sorsunkon rövidesen nem leszünk képesek változtatni, akkor pár éven belül, a shengeni határ létrejöttével számunkra nem csak a gazdaság és a politika képez majd áthidalhatatlan nehézségeket az európai felzárkózáshoz, hanem sokkal inkább iskolázatlanságunk és hiányos műveltségünk. Mi nem leszünk képesek ugyanis megfelelni mindazoknak a tudás- és szakmai kihívásoknak, amelyeket a XXI. század gyors tudományos és műszaki fejlődése majd elénk tár. Magyarország, de a fejlett nyugati államok is mindent megtesznek a felnövő nemzedék iskolázottságának és művelődésének az érdekében, s ha mi délvidéki magyarok az ellenkező irányba haladunk, ha az oktatásunkat mindinkább lezüllesztjük, akkor a politikai és gazdasági shengeni vasfüggőnyt, egy műveltségbeli is áthatolhatatlanabbá szilárdítja. Igaz, léteznek lelkes népnevelők, bátor és kitartó „virrasztók,” akik megpróbálják menteni a még menthetőt, de

„Szempillánk is csuklik immár ...

S ha az álom elnyomott,

S mi is alszunk, boldog Isten!

Akkor aztán késő minden –

Mozdulhat a tetszhalott! ...

(Vajda János: A virrasztók)

Aranytartalékaink csodája

Nekem egyáltalán nem fontos az, hogy melyik nyelven írok! - jelentette ki jeles költőnk a '60-as évek végén vagy a hetvenes évek legelején az egyik délvidéki kisvárosban megtartott irodalmi esten, melynek közönsége főleg középiskolásokból állt. Abban a kifejezetten magyar többségű városkában akár rebellisnek is tűnhetett akkor ez a kamaszokkal összekacsintó, önmagát roppant korszerűnek érző magatartás, mely „csupán” a nemzeti hovatartozását rühellte, ki tudja milyen megfontolásból, mely csupán jugoszláv akart lenni. Igen, jugoszláv...

„Ezek jugoszlávok” - állapítja meg Kosztolányi 1930-as ludasi látogatásán. „Tanyai gyerekek ülnek a padokban, csupa magyarok. Fölkérnek dalolva köszöntének. »Fajem Isus, ljubim ruke« - jegyzi le naplójába. - Várady, a tanyai tanító, hihetetlen piszkos, kopott ruhában a dobogón. Ő is színmagyar, de reszket az életéért. (Most bocsátottak el 120 magyar tanítót.) Csak szerbet tanít, a többi tárgyat elhanyagolja. Alig dadog szerbül, de folyton a szerbet nyaggatja. Vizsgálják a tanfelügyelő előtt, a gyerekek által.”

„Még emlékszünk abból a régi szép időből, amikor mi, jugoszlávok még utaztunk” - írja az egyik délvidéki közíró 2001 tavaszán. Mi jugoszlávok - mormolom magam elé, pedig szóban forgó írásából kellene idéznem: „alig tíz éve, hogy Magyarország számára mi voltunk Európa, az árubőség, a jólét, sőt a szabadság jelképe. Mert mi a Kanári szigeteken nyaraltunk, amikor nekik az álom netovábbja a jugoszláv tengerpart volt. Az az ország voltunk, ahova még kéziratot is érdemes volt csempészni, európai levegőt szívni lehetett járni.”

- Istenem, mennyi hamisság, mellébeszélés! Jugoszláviában, abban az európai levegőjű országban, 1988 közepéig folyamatosan politikai kirakatpereket rendeztek, az anyaország szó használatáért, például, bíróság elé állították az embert. Istenem, mekkora szellemi zűrzavar! Csak az eltetvesedés, a szétesés, a pusztulás vehet neki véget?

Az ezredvég utolsó évtizedében kiásott tömegsírok, a hullákkal telezsúfolt hűtőkocsik elég érzékletesen

szólnak arról, hogy Közép-Európában, hogy a Balkánon mennyire nyomorúságos dolog kisebbséginek lenni. A XX. század elején nagyhatalmi támogatást élvező terrorizmus utódállami terrorizmusba torkolt, s a kisebbségi sorsba jutott magyarság a zsákmányától megtáltosodó szabad rablás állandósult célpontjává vált.

Felénk még a fák levelei sem lehettek zöldek - erről szól az a két világháború közötti nyugat-bácskai történet, melyben a magyar amatőr színjátszók díszletein át kellett festeni a fák zöld leveleit kékre.

A délvidéki magyarság a 2. világháború végén nem temethette el, nem sirathatta el nyilvánosan halottait. Az etnikai tisztogatásnak, az ártatlan lakosság lemészárlásának nálunk hagyományai vannak. - Ne nyírjátok ki minden magyart, nem lesz elég napszámosunk! - ezzel a felkiáltással kezdődött meg 1944 végén az újabb felszabadításunk, melyet majdnem fél évszázados hallgatás, elnémitottság, mellébeszélés követett. A győztes partizánok gaztetteire nem volt kíváncsi a világ. A győztes partizánok még az anyaországban is szabadon vadászhattak egy ideig a délvidéki magyarokra. A vérveszteségünk, az árvaságunk, a kifosztottságunk, a megszegyenítetttségünk, a kiszolgáltatottságunk volt akkor a hegy. A roppant méretű, főként magasodó hegy. Melynek meghódítása elmaradt. Melynek csúcsáról sokkal többet láthattunk volna. Tudhattunk volna meg magunkról.

A 2. világháború után a délvidéki magyarság szinte értelmiség nélkül maradt. A magyar értelmiség elűzése, a janicsárok magyar rétegének kialakítása, szélesítése, a magyarság szolgáskorba taszítása Trianon óta kiemelt fontosságú feladatnak számított - és számít még ma is a Délvidéken. 1945 után az írástudatlanság felszámolásában verbuválódó első generációs értelmiségiek igazi példaképek, életművel és tartással rendelkező pályatársak nélkül, a helyzet kényszerébe kapaszkodva, tették meg első lépéseiket. Az '56-os magyar forradalom leverését követő időszakban - „nálunk jobb magyarnak lenni, mint Magyarországon!” - nőtt meg a különutas, jugoszláv tudat ázsiója. Újvidék is azokban az években - a magyar irodalom 1959-ben kapott tanszéket az 1954-

ben alapított Újvidéki Egyetemen - vált a vajdasági magyarság új, mesterségesen kialakított és állambiztonsági szempontból jól ellenőrizhető központjává. A Magyar Tanszék körüli pezsgésben, a délszláv közvetítéssel termékenyítően ható, és a szomszédos szocialista országokban akkoriban még tabunak számító, kísérletező, avantgárd irányzatok másságában az Újvidéken tanuló, az oda kerülő tehetséges fiatal alkotók új folyóiratot indíthattak a hatvanas évek elején, kik a jugoszláv szellemi életbe való bekapcsolódást tekintették fő céljuknak. Az önállóságától akkor kezdett egyre inkább fölfuvalkodni a jugoszláviai magyar tudat.

A nagy félreértések és önbecsapások ideje volt az. Ami, mondjuk, Magyarországról bátor ellenzékiségnek tűnt - például a Szovjetunió politikájának kemény bírálata, stb. - az lényegében a legkevesebb bátorságot igénylő, az akkori jugoszláviai hatalomhoz dörgölődő magatartás volt. Fiatal íróink az írók írói szerettek volna lenni. Modernnek a végtelenségig. Úgy tagadták a hagyományokat, hogy nem is ismerték azokat. Formabontónak tartották magukat, holott a formát sem ismerték meg igazán. Remek, jobbára balkáni gátlástalansággal fűszerezett irodalmi játszadozások, a szomszédoknál - de csak ott! - tabunak számító témák jelentették akkoriban a jugoszláviai magyar irodalmat, mely mintha csak az anyaországi és a Nyugaton élő ínyencek számára készült volna. Annak a közegnek a tudatára, melyből alkotói származtak, a délvidéki magyar olvasók tudatára, néhány kisebb kivételtől eltekintve, meg sem próbált ráhangolódni.

Hamis kép alakult ki rólunk a hatvanas és hetvenes években a helyzetünket jónak tartó anyaországi megítéléssel együtt. A látványos jugoszláv kirakat nem jöhetett volna létre az értelmiségiek, az írók hathatós támogatása nélkül. A titói Jugoszlávia legügybuzgóbb, leghűségesebb népszerűsítője épp a megnyomorított kisebbségiek fölkapaszkodó, újsütetű értelmiségi rétege volt, mely fokozatosan önmaga legjobb följelentőjévé vált. A délvidéki magyarság szellemi élete pedig válhatott irodalomcentrikussá, mert az irodalom volt az antisztálinista sztálinizmust, a szabadság kirakatát kiigazító hintapolitikából jól megélő rendszer fő reklámhordozója.

Tito 1980-ban halt meg, s a délvidéki magyar írók nagy többsége versben, prózában búcsúzott az „utolsó Habsburgtól”, a magyarság egykori hóhértól. A kommunizmus által évtizedeken át kiskorúsított emberek zokogva esküdöztek Tito sírjához zarándokolva a testvériség-egységre, melyet 1985-ben - a primitivizmusnak micsoda abszurd változata! - törvény által védetté

nyilvánított a hatalom. Ugyanebben az évben Újvidéken tartotta meg 9. kongresszusát a jugoszláviai írószövetség, melyen már látszottak az ország szétesésének jelei. Érdekességként itt elmondható: a jugoszláviai írószövetség utolsó elnöke egy délvidéki magyar író volt - mintha a magyarok ragaszkodtak volna a leginkább Jugoszláviához.

1991 nagy fordulópontra volt a délvidéki magyarság életében, hisz a magyarság szándékosan túlméretezett mozgósítása, a magyar alkotók harcterek poklaiba kényszerítése, kizorítása, elűzése lerántotta a leplet az állnokságról, teljes valóságában mutatta be a velünk szemben megnyilatkozó, már nem is titkolt „testvérin” szándékot. - Inkább a javainkat, mint az életünket akarják - mondogattuk, noha a háborúnak magyar áldozatai is voltak.

A délvidéki magyarság éppen a mozgósítások hatására gyógyult ki megtévesztettségéből, kezdett közösséggé formálódni az utolsó pillanatban, hisz a szolidaritásérzet, a nemzeti önbecsülés évtizedekig elhúzódó hiánya a létezés peremére sodorta. Igényeit is, irodalmi és egyéb igényeit is az fogja meghatározni, hogy képes-e és mennyire képes igazi közösségként működni.

Szinte mindent előről kell kezdenünk azokkal akik vállalták a szülőföldjükön való maradást, nem mondván természetesen, azokról, azoknak a segítségéről sem, akik szülőföldjük elhagyására kényszerültek.

Az elmúlt évezred utolsó évtizedében a délvidéki magyarság szűnni nem akaró betelepítésekől tartva, fölfokozott idegengyűlöletben, állami szintre emelt fosztogatástól veszélyeztetetten, állandó létbizonytalanságban, szegénységben és nyomorban élt. Kész csoda, talán aranytartalékaink csodája, hogy ezek között a körülmények között még születhettek színvonalas szépirodalmi alkotások, és könyvek is jelenhettek meg, jobbára anyaországi támogatással.

A délvidéki magyarság a háborús uszítások közepette is megőrizte józan ítélőképességét. Átéltte a majd három hónapig tartó NATO-légicsapásokat - és nem indult meg a számára előkészített menekülttáborok felé. Tudomásul veszi a lényegében a szolgálatteljesítést és kiskorúságot nagyhangú büszkeséggel leplező magatartás balkáni mesterkedéseit, cselszövéseit, s nem szűnik meg abban reménykedni, hogy leigázói is hamarosan az értékeket teremtő, nem csupán az anyagi javakat, (jobbára másokét) fölélő életvitelre kényszerülnek.

Az, hogy időnként csalódunk az anyaország magyarellenes intézkedéseket is hozó kormányában, hogy időnként leimnak bennünket, nem számít újdonságnak.

Megszoktuk már.

Van még mit feltárnunk

Mi történt velünk 1918 után?

Immár nyolc évtizednél hosszabb időt hallgattunk át, mert mindenki, még saját véreink is ezt várták tőlünk. Nyolcvanegy éve nem mertük azt ki-ejteni a számon, hogy 1920-ban, a francia királyok kéjlakában kegyetlenül elbántak nemzetünkkel, mert-hogy nem csak Magyarországot szabdalták szét, hanem a magyar nemzetet is. Hordoztuk magunkban a fájdalmát, még mi, a sok évtizeddel később születettek is, de erről „nem illet” beszélni. Ha pedig valamelyikünk szabadabban célozgatott a Trianon-kastélyban történetekre, mindjárt lepisszentették, mondván „Ne magyarkodj”, vagy „Más sem hiányozna, mint hogy meghallják!”.

Tanáraink megtanulták, hogy erről hallgatni kell a diák előtt, színészeink hozzászórtak a mind divatosabbá váló francia vigjátékok szerepeihez, újságíróink tollukkal építgették a szociális egyenlőséget hirdető édenkertet, műkedvelőink orrvérzésig ropták az államilag is bőségesen támogatott népies műtáncot, íróink inkább elemezték a vemhes mosómedve lélektanát, mintsem hogy a testileg és lelkileg meggyötört nemzet dolgaival foglalkoztak volna. Miért is foglalkozott volna bárki kényes témákkal, hiszen a szolgálalkúságnek gazdag jutalma volt: szociális lakás, tisztas megélhetést biztosító munkahely, évente két hét tengerparti nyaralás a vállalati üdülőben, a Júdás-pénzből leg többjének még kocsi, hétvégi üdülőre is tellett, sőt, néhány hold földre, traktorra és az ahhoz tartozókra is. Ez volt a legyőzöttek sorsa, amit egész jól viseltek. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy nemcsak a távolabbi, azaz az első világháború utáni borzalmakat, hanem a második világháború végén történeteket is gyorsan feledték, pedig akkor a délvidéki magyarságnak csaknem a tíz százalékát gyilkolták meg az utódállam henteslegényei.

Könyvek tanúskodnak arról, hogy a két világháború közötti időszakban gerincesebb, vagyis nehezebben megvásárolható magyarság öröködött a szittya láng felett. Az akkori tanítók, lelkészek titkon taníttatták a magyar betűk vetésére, majd irodalomra, történelemre a

gyermeket, pedig akkor még csak szólni sem volt szabad magyarul Bácsország utcáin... De hol vannak már azok a tanítók, azok a lelkészek?

De változtak az idők és mégis akadt ember, író, újságíró, akiknek volt bátorságuk, hogy hozzányúljanak 1944 őszének és 1945 tavaszának titkaihoz, majd napvilágra kerültek a padlástakarító és körömtépő időszak feltűrt rejtelmei is. Megkínzóttak, legyilkoltak hosszú névlistákat könnyezték ki magukból a túlélő megszólalók. És nem lett különösebb következménye a leleplezésnek.

Annyi mindenről szóltunk már. Ahhoz is volt bennünk mersz, hogy együtt sírjunk baranyai magyarjainkkal a horvátországi háború idején.

Most már talán csak az maradt hátra, hogy tisztázzuk a trianoni békediktátum aláírását követő időszakban történeteket. Vagy talán mégsem? Talán a honfoglalásig kelene visszanéznünk és nem csak úgy, vita nélkül elfogadnunk a legrégebb elődeinkről máig köztudatban élő elképzelést, miszerint a Kárpát-medencét félvad, nyereg alatt puhított nyers húst faló, öldöklő, gyújtogató, fosztogató haramia népség lakta be. Kezdetben talán az is megtenné, ha csak a török hódoltság előtti időkhöz nyúlva visszatekintésünk, hiszen az azt követő időszakról szívesen és kimerítően szólnak a törökök utáni betelepülők is.

Nemzettársaim között is sokan vélekednek úgy a mai nap is, hogy ennek a kérdésnek a feszegetése olyan, mintha azon vitatkoznánk, hogy mi volt előbb, a tojás-e vagy a tyúk. Olyannal is összehozott a balszerencse, aki pénzért kínálta fel e téren „tudományos munkáját”, merthogy „ezt őrá kell bízni, hiszen ő az értelmiségi”. Kedvem lett volna felvilágosítani, hogy a magyar nyelv értelmezése szerint az értelmiségi szó arra a személyre értendő, aki módszeresen figyel, kérdez, keres, rendszerez, értékkel, az igazságot kutatja, s ha kell, azért szenvedést is vállal. Még olyannal is találkozottam, aki fenyegetőzött, hogy feljelent. Nem is várom az ekként vélekedőktől, hogy részt vegyenek egy ilyen tényfeltáró munkában, hiszen ők már az elmúlt évtizedekben megmutatták, mit tudnak, mihez értenek, mire képesek.

Akadnak azonban szép számban, akik velem együtt fontosnak tartanak, hogy végre tisztázzuk: hogyan rendelkezett a békediktátum az utódállamokban rekedt nemzetrészekhez való viszonyulásról és mit tartottak be a rendelkezésekből az új világ új urai. Nem siránkozó fájdalom-lajstromot kellene felállítani, vagy legalábbis nem azzal kellene elkezdni, hanem a tényekkel.

Bármikor külföldi vendégeim érkeznek, igyekszem őket körbevezetni szülővárosomon, Zomboron, amelyhez az idő múlásával mindjobban ragaszkodom. Elhanyagoltságában, gazdátlanságában is szépnek, megújulni képesnek látom, csak lelkiismeretes vezetőkre lenne szüksége. Lepusztuló épületei hajdan volt gazdagságról, fényes megyebálakról tanúskodnak. A konflisok koptatta macskakövek, no meg a konflisok is eltűntek, de a XIX. század romantikája még nem tűnt el teljesen. Mig a hatalomtartók minden ide látogatónak igyekeznek a város ősi szerb jellegét bizonygatni, én a saját vendégeimnek azt is elmondom, hogy a néhai megyeszékhely egy-egy intézményét kik, mikor és milyen céllal alapították, és közben nem hallgatom el, hogy voltak itt nemes és szép közös kezdeményezések, mint amilyen például a városi színház építése, amely a valamikori Délvidék egyik legszebb színházaként volt számon tartva. Zombor magyar, német, szerb és bunyevác polgárai közadakozásból építtették. Sajnos, csak múlt időben szólhatok a Megyeház előtt a múlt század elején állított Schweidel József-szoborról vagy a művészileg is méltatott II. Rákóczi Ferenc-állósoborról. Mindkettőt Trianon után rombolták le, illetve öntötték be az önkéntes szerb katonák emlékére emelt emlékmű anyagába. Úgyisintén múlt időben szólhatok arról az emléklapról, amelyet a valamikori Schweidel-ház helyén álló épület (ma Testvériség-egység Általános Iskola) faláról két ízben is eltávolítottak. Hasonló emléktáblával először 1906-ban, majd 1941-ben tisztelegtek az aradi golgotán hősi halált halt vértanú emléke előtt. Nincsenek már meg a Nimród-szobrok sem a néhai Vadász-kürt, a mai Szabadság szálló bejáratánál és három Flórián-szoborral is szegényebb a város. Tönkrementek a napozók a Ferenc-csatorna partján csaknem kétszáz évvel ezelőtt létesített strandon, pedig ez volt a város egyik legattraktívabb kirándulólhelye, és a Sikaraként emlegetett kiserdő sem hasonlít régi önmagára. Vajon ki tud róla, hogy valaha ez az Ambrozovitsok birtoka volt, ahová gyakran ellátogattak Kossuth Lajos hozzátartozói, hiszen Ambrozovits Béla unokaveje volt a nagy forradalmárnak. Nem tudnak róla, akárcsak arról sem, hogy a Szemző-család adománya alapozta meg a zombori kórház építését és az első be-

rendezést és felszerelést is a Kamjonkai Szemzők pénzelték. Ma Dr. Radivoj Simonović emlékét őrzi nevében és a bejáratí emléktáblán is a kórház. S arról sem tudnak, hogy a környék kastélyai hogyan néztek ki teljes pompájukban, hiszen a valamikori gazdag társasági élet szemtanúi, a pazar kúriák teljesen tönkrementek. Szemtanúk elmondásai alapján tudjuk, hogy a bűrtört részben az utódállam déli részeire hurcolták el, részben feltűztették, de arra is volt példa, hogy a falakat díszítő, óriási olajfestményeket disznóólak fedésére használták, mint-hogy azok nem engedték át az esővizet, sőt, volt, aki látta, hogy porcelántáblából falatozott a jószág. A Megyeházán ma féltve őrzött Eisenhuth-festmény, amely a zentai csata egyik jelenetét örökíti meg, csak azért maradhatott itt, mert méretei miatt másutt nem találtak számára megfelelő helyiséget.

Nem csak a szobrokról, de jó néhány csodálatos épületről is ma már csak múlt időben beszélhetünk, amelyekről fényképek tanúsítják, hogy nem kellett volna őket lerombolni, mert nem voltak annyira rossz állapotban, hogy ne lehetett volna tatarozással megmenteni valamennyit, de stílusukban vitathatatlanul más ízlést elégitettek ki, mint amilyen a bizánci.

Gazdag megye lehetett ez, nem is csoda, hiszen a legnagyobb volt és a Szent István királyunk által alapítottak között az első egyike.

A mai városi könyvtárat Bijeliczy Károly alapozta meg, a múzeumot pedig Frey Imre. No és a bogyfák, a gyönyörű, terebélyes, minden megpróbáltatásnak ellenálló celtiszek... Csihás Benő, néhai polgármester telepítette őket és évtizedekig gondjukat is viselte. E kiváló személyiségek neve is a homályba veszne, ha néhány lelkes és fáradhatatlan műemlékvédő nem gondozná a sírjukat.

A Megyeházára még vissza kell térnem, hiszen ott őrizték a legfontosabb iratokat, egyebek között a Történelmi Társulat iratait és könyvtárát is... 1918-ban az emeletről az ablakokon át hajigálták le a könyveket és az iratkötegeket, majd felgyújtották. A maradékot pedig kilóra adták el a piaci kofáknak, akik árujukat csomagolták a kortörténeti dokumentumokba.

A Megyeháza Sztapári úti oldaláról jól átláthatunk arra az épületre, amelynek falában három ágyúgolyó őrzi az 1848/49-es magyar szabadságharc emlékét.

Ennél azonban sokkal érdekesebb és lelkiekben is jótékonyabb élményt ígér a Szent István templom, amelyet Fejér Gyula apátplébános és állítólag a kalocsai érsekség is székesegyháznak képzelte el, de a történelem szárnyát szegte az elképzelés megvalósításának. A csodálatos kéttornyú templom tornyai közül Szent Ist-

ván királyunk köszön le, vagy talán csak lehajtja fejét és azon búslakodik, amin mi is el-elkeseredünk. Az oltárképen úgyszintén őt látjuk, amint felajánlja a Szűzanyának a Szent Koronát. Szent Imre és Szent László mint ha őrt állnának az oltár két oldalán. Árpád-házi szentek néznek le ránk a kupolából is. A szájhagyomány szerint amikor Major Ilic Bajka a szerb sereggel 1918-ban bevonult a városba, első útja ebbe a templomba vezetett, lóháton gondolt bejutni, ám egy verébcsontó és óriási bátorságú karmelita szerzetes, Gellért atya útját állta, mondván, hogy a nagy szerb vezér csak az ő testén át juthat a templomba és ronthat rá az oltárképre és szobrokra. Bajka nem tette ezt meg, Gellért atyát, aki egyébként horvát származású volt, ezért és sok másért szívébe zárta a katolikus hívők sokasága és a más felekezetűek is, halálakor több kilométer hosszan hömpölygött a tömeg koporsója mögött, a gyászmenet egyik vége már a temetőben volt, amikor a másik vége még mindig a templomnál várta a továbbjutást.

Gellért atyákból azonban kevés van, nagyon kevés, szenvedést is vállaló értelmiségi szinte alig akad. A templomtól vendégeimmel a temető felé vesszük az irányt. Útközben, a néhai Zsinagóga utcában megmutatom azt a helyet, ahol jeles nyelvészünk, Bárczi Géza szülőháza állt, no meg a valamikori Zsinagógát is, melybe a köztisztasági vállalat költözött be évtizedekkel ezelőtt, ami 1918 nem terméke, hanem érdekes mód az antifaszizmus időszaké.

A Szent Rókus temetőben megannyi elhanyagolt sír, amelyeket lehetőség szerint műemlékvédők gondolnak, a hozzátartozók vagy már nem élnek, vagy innen nagyon messze kerestek és leltek boldogulást 1918, majd 1944 után. Lemegyünk a temető melletti Szent Kereszt templom alagsorába is, ahol jeles közéleti személyek kriptái találhatók, köztük Húsvéth Lajos festőművésze. Látjuk, néhányakat „kilakoltatnak”, de az sem kétséges, hogy a korábban „kiköltöztetettek” helyébe már új „lakók” érkeztek.

Néhány címeres sír minden évben eltűnik, azaz-hogy megmarad, de a neveket az új tulajdonosok leciszoltatják, saját nevüket vésetik a helyükre, ám a családi címer érintetlen marad. Itt aztán bőven akad mesélő Mály Józsefről, Húsvéth Lajosról, Csávossy Sándorról, Sándor Béláról aki a Habsburgokkal is retyerutyaságban állt a Késmárkyakról, mindaddig, amíg az Asbóthok sírjához nem érünk... és vendégeimnek végre egy pozitív példát is mutathatok. Szakmabeli, egy újságíró, a neve sem titok, Kovács József és családja vásárolta meg az Asbóth-sírt azzal a szándékkal,

hogy a keszthelyi Georgikon egyik alapítója hozzátartozóinak végső nyughelyét megóvja a sírgyalázástól. A Kovács család a sírkövet megfordította, neve is felkerült rá és lám: az Asbóthok és Kovácsok jól megférnek együtt a mennyország bejáratánál.

Nem mulasztom el megmutatni a valamikori katonai temetőből megmaradt 17 honvédsírt, ennyi maradt a több százból, ezek is csak azért, mert a józan paraszti ésszel bíró, bátor asszonyok - igaz lopva, nem egyszer éjszaka - gondot viseltek róluk az elcsatolás után. Találgatták is az újdonsült városatyák, vajon kik azok, akik mindig virágot és gyertyát visznek ezekre a sírokra, de fáradságot nem vettek, hogy meglessék az „elkövetőket”, akik közül nem egy a doni kanyarban eltűnt fia emlékére ápolgatta hosszú évtizedeken át az itt elhunyt honvédek síremlékeit.

A honvédsírokhoz közel található az 1848/49-es emlékmű, amelyet érdekes módon, zavartalanul emeltetett fel Rüll István és családja a hatvanas években, annak bizonyítékául, hogy aki igazán elszánt, az csodákra képes.

A több órás körséta után, hazatérve még hosszan beszélgetünk, nézegetjük a megsárgult fotókat, előke-rül néhány muzeális értéknek számító irat is, sőt, elkalandozunk Bodrog várához, amelynek mind kevésbé látszó rom-maradványai a monostorszegi erdőbe nyúlnak. Hihetetlen, hogy senki nem tartotta fontosnak az állítólag lápba süllyedt földvár feltárását, pedig ha a máladó falak maradványai megszólalnának, nem akár-milyen történeteket mesélnék. Szent László királyunk ugyanis nem egy húsvétot töltött ebben a várban, itt fogadta a pápai követeket is, ám elutasította a szentatya azon javaslatát, hogy fogadja el a magyar keresztes hadak vezetését... A vendégek közül valaki megjegyzi: jó, hogy vannak, akik ezeket a dolgokat őrzik a feledés-től. Bizony vannak. Itt és másutt egyaránt.

Más népek eposzokban őrzik saját történetüket, nem csak a diadalait, hanem a vereségeiket, kudarcikat is. Nekünk eddig erre nem futotta sem erőből, sem bátorságból, sem akaratból, sem pénzből.

Talán a jövőben lesz egy közös összefogás, amely végre felkelti népünkben azt az igényt, hogy egy nagy, átfogó, akár több kötetes műben örökössük meg a Kárpát-medence XX. századi történelmének ezen pillanatait is. Egy helyen kellene olvashatónak lenni annak, hogy Törökbecsén és Zomborban bivalyokkal döntö-ték le szobrainkat, hogy volt, ahol dinamitot használtak az emlékművek lerombolására, hogy 1919-ben örök időkre megsemmisítették a verseci honvédelelművet, a drávahídfői Mária Terézia-oszlopot, a zimonyi

millenniumi emlékművet. De ahogy minderről tudnia kell erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és másutt élő nemzetársainknak, legfőképp pedig más népek irántuk érdeklődő történészeinek, akárcsak az utódállamok tárgyilagossá politikusainak és történészeinek, úgy valamennyiünknek tudnunk kell a többi elszakított területen történt rombolásról és erkölcsi kártétéményről: a dévényi, munkácsi, nyitrai emlék-oszlopokról (valamennyit 1919-ben döntöttek le), a rozsnyói, losonci Kossuth-szobrokról, a selmecbányai, körmöcbányai, kassai, lőcsei, héthársoni honvéd-emlékekről, a brassói millenniumi emlékműről, a németbogdáni, fehéregyházi, sepsiszentgyörgyi, máramarosszegi honvédemlékekről... és még hosszan sorolhatnám, anélkül, hogy egy szót is szoltam volna a felperzselt levéltárakról, kifosztott múzeumokról, koldusbotra juttatott magyar nagygazdák-ról, elűldözött és kivégzett köztisztviselőkről, felosztott egyesületekről, intézményekről. Úgy érzem, vitathatatlannul tartozunk egy alapos munka elvégzésével, elsősorban önmagunknak, a megpróbáltatásokat elvi-

selők emlékének és nem utolsósorban az utánunk jövő nemzedékeknek.

Nem lenne kívánatos, hogy e nagyszabású „Trianon-antológia” üzleti fogásként jelenjen meg. Az lenne mindannyiunk érdeke, hogy minél többek számára elérhetővé váljon, megtalálható legyen a magyar családok könyvespolcain, közkönyvtárakban, művelődési egyesületek könyvgyűjteményeiben, levéltárakban és természetesen azoknak a könyvespolcán is, akik képesek megérteni, mit jelent egy népnek és leszármazottainak az a nemzetcsapás, amely a magyarokat a trianoni békediktátum következtében érte és amelynek következtében - ha korábban nem, de ekkor mindenképp - minden logika szerint el kellett volna tűnnie e nemzetnek.

Arra pedig, akit ez a tényfeltárás zavar (merthogy ilyenek minden bizonnyal bőven akadnának, magyarok és nem magyarok egyaránt) csak úgy tekinthetünk, mint szálnalmas percmemberkére, aki nem érdemli meg, hogy időt és türelmet fecséreljünk rá.

Illyés Gyula időszerűsége

Illyés Gyula könyvét a Szellem és erőszak című tíz év késéssel adták közre, azaz a könyv 1978-ban elkészült, de csak 1988-ban jelenhetett meg.

Magas színről származó tilalom volt a várakozás oka — derül ki a rövidke előszóból, amelyet egy papirocskára nyomtatva csatoltak a tanulmánykötethez. Azóta újabb évtized telt el, de Illyés Gyula gondolatainak aktualitása több mint húsz év múltán sem csökkent, mi több, talán azt mondhatjuk most értünk el oda, hogy a kárpát-medencei magyarság nyolcvan éves szétszakíttatása után újra felcsillanhat az egységesülés reménye, az a remény, ami Illyés tanulmányaiból is kiolvasható.

„A marxista pártok, elől az akkor még élő Lenin pártjával, történelmi bűnnek nevezték azt a békediktátumot, amely a magyar anyanyelvűek közül minden harmadikat — összesen több mint hárommillió lelket — más államokba helyezett... A magyar anyanyelvű közösség darabokra tört. Ilyen megrázkódtatás történelme során egyszer érte ezt a népet, Mohács után, amikor éppily módon szakadt három részre.

...Ismerjük a számítgatásokat, mennyivel lett volna több magyar Mohács nélkül.

Lehet reális becslés, hogy a természetes szaporodás közös átlaga szerint a századunkban levált hárommillió ötven év folyamán mennyire nő természetes viszonyok között, a saját közösségében. Hozzávéve azok seregét, akik a rázkódtatások következményei miatt innen „tántorogtak” világgá, a katasztrófa világméretben párját ritkítja...” (Válasz Herdernek és Adynak)

A kommunisták egyik nagy bűne, hogy később, amikor ők kerültek hatalomra, nem hogy tudomást sem akartak venni egyik fő ideológusuk Trianonnal kapcsolatos, számunkra pozitív véleményéről, hanem mindent megtettek annak érdekében, hogy a felnövő nemzedékek tudatából kitöröljék az elszakított nemzetszereknek még az emlékét is. Szinte minden határon túli magyarnak vannak olyan fájó emlékei (akár a közelmúltból is), amikor magyarországi nemzettársai lero-mánozták, -ukránozták, -szerbezték, és az is többünk-

kel megesett, hogy Magyarországon járva nemzettársaink elcsodálkoztak azon, milyen jól tudunk magyarul. Vajon hol tanulhattunk meg ilyen jól?

A Trianon-tiltás ellentétes irányba is hatott (természetesen, hiszen az utódállamokban is a kommunisták voltak hatalmon): még napjainkban is sokan „átmennek a magyarokhoz”, március 15-e a „magyaroknak” valamilyen ünnepe, s olyankor munkaszüneti nap meg felvonulás van a „magyaroknál”.

A kommunisták másik nagy bűne a természetes szaporodás gátlása. Még belegondolni is rossz, hány millió megszületendő életet akadályozott meg a szocializmus liberális, abortuszbarát „gyermekvédelmi” törvénye, az egykezés mekkora pusztítást végzett a nemzetben.

„A számokkal mérhető meggyengülésnél szinte katasztrofálisabb lett, ami a nemzeti tudatot érte. Szellemi összetartó erő — a közérzés kohéziója — nélkül nincs nemzet...”

„...a Horthy-rendszerrel szemben szinte a szomszédos országok szellemével érzett közösséget. Masaryktól és Benestől több jót várt a nép a nemzet javára, mint a magyar állam irányítóitól.” (Válasz...)

Most, amikor a haza immár több mint egy évtizede letépte magáról az elnyomás béklyóit vajon most az ország nemzeti tudata jobb állapotban van-e, mint volt Trianon után? Igen, azt kell mondanunk, igen, s hinnünk, biznunk kell benne még akkor is, ha a média baloldali liberális hangadói ennek ellenkezőjéről szeretnének meggyőzni bennünket. Hinnünk kell benne, mert az elszakított nemzetszerek egyetlen megmaradási esélye a haza szeretete, vele való törődése, a közérzés kohéziója.

Hinnünk kell a nemzeti tudat ébredésében és lángolásában még akkor is, ha neves közéleti személyek Magyarországon napról napra annak a hazának a lejáratásán fáradoznak, amely közülük jónéhányat magába fogadott. Hinnünk kell és hiszünk még akkor is, ha ugyanezek a személyek akkor nem hallatták szavukat, amikor a román diktátor falvakat rombolt, embereket meghurcoltatott csak azért, mert magyarok; nem emel-

ték fel szavukat a szerb diktátor ellen, aki emberek százait tette földönfutóvá, mi több, a NATO-t szidta azért, mert bombázni merete Szerbiát.

Új Masarykok és új Benesek mindig is voltak és lesznek is. Vannak most is, és vannak olyanok is, akik tőlük több jót várnak a nemzet javára, mint a magyar kormány irányítóitól.

„...a XX. század derekán eszelősségének szabad utat engedve felelős államférfi — Benes — olyan kommentálással (a szavak súlyának olyan semmibe vevésével) foglaltatta kormányprogramba, majd törvénybe egy országrész magyarságának teljes jogfosztását, vagyis egy nép maradéktalan kiűzését, hogy a felelőtlen kórus rá évtizedekig az lett: vissza valamennyivel Ázsiába, ott a helyük, ahonnan éknek idefurakodtak.” (Válasz...)

A kórus ma is hallatja hangját. Az ukránok a Tisza már-már menetrendszerű áradásakor azzal vádolták meg Magyarországot, hogy szándékosan árasztott el ukrán területeket. A szlovákok gyalázkodó falfeliratait, Petőfi szobrának meggyalázása nem újkeletű dolog, csupán folytatás. A románok oktatási törvénye ismét meggátolja a magyar egyetem létrehozását (még magyarországi pénzen is), az újvidéki Forum magyar kiadóház falán pedig állandó jelleggel ott virít a fölrít: Szerbia a szerbeké, magyarok kifelé!

Ebbe a sorba szépen illeszkedik a strasbourg-i románok körüli fölhajtás, de ide sorolhatjuk az Amnesty International jószándékának nem éppen nevezhető reklámhúzásait Hollandiában, majd a szomszédos Szlovéniában. Schröder kancellár se éppen mondható a jóindulat bajnokának a leendő EU-tagországok munkavállalóit illetően.

Illyés ezt is megírta még 1966-ban:

„Először is egy csődöt kell bevallanunk egymásnak és olvasóinknak; egy kudarcot kell tudatosítanunk.

Szellemi és irodalmi életünk nem is egy, hanem három — ha ugyan nem négy — nemzedékének egy vállalkozása szenvedett székértörést.

...Semmiere úgy elő nem készítettük az utánunk következő nemzedékeket, mint erre. Elhitettük velük, testvérei kezek fogadják majd a kinyújtott kezüket. Meleg pillantás gyúl pillantásukra, ha vigyázó szemüket immár nem Párizsra, hanem Pozsonyra, Bukarestre, Belgrádra vetik.

Mi erre más választ érdemeltünk volna, így kompromittálódunk áttételesen író voltunkban is. Emlékszem a pillanatra, midőn megtudtam, hogy a szlovákiai magyarok deportálásának kormánybiztosa az egyik neves szlovák költő; miniszteri felelőse pedig egy másik, nála

is jelentősebb költő. Költőként is kisebbnek éreztem magam.” (Három levél)

„Nem először írom le a fájdalmas élményt. Nem kapunk viszonzó pillantást. Nálunk folyóiratok, mozgalmak alakultak nem kis részben azért, hogy a testvérei kéznyújtást kifejezzék. Ezúttal mi magyarok voltunk a rosszabb helyzetben, alul. Lehetett tehát úgy is látni: a kéz fölfelé nyúl. Vártuk, hogy odaát jelenik meg egy Ady, egy Bartók. Illetve, ha már megvan, lesz ide is szava.

Azt ígértem: a valóság talaján maradok, s most azt kérdelem, nem volt-e délibábos ábránd ez a remény is.” (Elpuskázott tartomány) Hiú, délibábos ábránd volt a múlt század közepén és naiv ma is az, aki ilyen ábrándokat kerget. A benesi dekrétumok mind a mai napig érvényben vannak, még annak ellenére is, hogy a Magyar Koalíció Pártja jelenleg kormányzó koalíciós párt Szlovákiában, mi több, nélküle nem lehetett volna kormányt alakítani.

A Romániai Magyarok Demokratikus Szövetsége ugyancsak kormányzó koalíciós partner a román kormányban, ennek ellenére a románok hallani sem akarnak az egyházi (katolikus, református) vagyon visszaszármaztatásáról és a magyar tannyelvű egyetem megnyitásáról. S akkor még csak meg sem említettük az ellenzékinek számító Corneliu Vadim Tudor vagy a kolozsvári polgármester Gheorge Funar nyílt magyarellenességét.

Magyarország a 2000. október 5-ei fordulat előtt maximális támogatásban részesítette az ekkor ellenzéki szerb erőket, élükön a jelenlegi jugoszláv és szerb elnökökkel. Koštunica szövetségi elnöknek annak ellenére, hogy rövid uralkodása alatt sikerült a fél világot bejárnia, sokáig arra nem futotta az idejéből, hogy Magyarországon köszönő látogatást tegyen, pedig a Milošević-ellenes plakátokat ragasztgató fiatalokat ott készítették föl és többek között Budapestről sugározta adását a B-92 nevű belgrádi ellenzéki rádióadó, hogy más egyebet most ne említsünk.

Mivel köszönte meg az új szerbiai hatalom a magyarok szavazatait? Azzal, hogy első intézkedéseinek egyike a helységnévhasználati törvény életbeléptetése volt, azé a törvényé, amelyet a Szerbiai Alkotmánybíróság a miloševići érában nem hozott meg. Nevezetesen ez év eleje óta hivatalosan nem lehet Szabadkát, Zentát, Kanizsát magyarul megnevezni, hanem az összes helységnevet csupán szerb elnevezésükkel használhatja a hivatal, azaz példának okáért a jámbor délvidéki magyar továbbra is Szuboticán, Szentán vagy Kanyizsán születhet, járhat iskolába és szenderülhet jobblétre.

Irodalmi példánál maradva: nincs tudomásunk se szerb, se horvát, de még szlovén Cseres Tiborról sem, aki megírta volna a délvidéki magyarság hideg napjait. (És lehet, hogy tévedek, de hiányoznak a román, az ukrán és a szlovák Cseresek is!)

„A világon mintegy tizenöt-tizenhat millió magyar él. Ebből azonban csak tízmillió az ország területén, határain belül; a többi kívül, jelentékeny részben úgy tapadva a térképbeli országokra, mint kenyérre a héja. Jól oda kell néznünk, hogy a valóság és vele egy eltakarhatatlan kérdés határait lássuk.

A magyarok anyanyelve se nem germán, se nem szláv, se nem latin eredetű, rokonságban Európában csak a távoli finnkel és észtekkel van. A magyarok közül tehát minden harmadik nem ismervén vagy csak igen nehezen sajátíthatván el az övétől merőben más szerkezetű államnyelvet, számos — de számba mindmáig kellően nem vett — nehézséggel küzd.

...A nemzeti kisebbségek jogait semmiféle nemzetközi megállapodás nem védi. A békeszerződések ezeket, mint maguktól értetődőket, az egyéni jogok közé iktatták.

...Hiteles adatok, ellenőrizhető panaszok szerint több százezer, sőt millió lelket számláló kisebbségi lakosságnak nincs saját nyelvi egyeteme, illetve, ha volt, azt megszüntették.

...Gyakori — illetve mind számosabb a felsorolható — pedagógiai balfogás, hogy már elemi iskolás gyermekek saját nyelvű tankönyveikben is saját őseikről mint barbár betolakodókról, alacsonyabb rendű pusztítókról tanulnak leckét — a valósággal ellentétet —, még az eleik által létrehozott építészeti remekekről is mint megannyi bűnjelről. Még élesebb pedagógiai eltévelyedés, ha a gyermekek már az ábécével nem a saját nyelvükön ismerkedhetnek meg. Európa legnagyobb számú nemzeti kisebbségének gyermekei közül több mint húsz százalék van ebben a helyzetben. Részben már a szülők „akaratából”: ki ne vonná ki gyermekét, ha csak egy rá a mód, már-már apartheid sorsból? Hatalmas tájegységeken tűnik el a kisebbségi értelmiség: eladdig nemzetiségi városok hosszú sorában szűnik meg a kisebbségi műveltség minden működése.

Ez még nemcsak a kisebbségi és nemzeti, hanem elemi emberi jogok sérelmével jár. Nemegyszer torz helyzeteket teremtve. Egyanyanyelvű orvos és beteg csak tolmáccsal, mert csak a hivatalos nyelven beszélhet.

...Egy-egy nemzeti kisebbség — ahogy nemzet is —, azzal veszíthet napjainkban versenyt, ha népszaporulatával végzetesen lemarad. Vagyis ha népe közös-

ségétől az egyén nem kap olyan tudatot, hogy utódai számára védelmet is kap: olyan közösséget, melyért egyenként is áldozatot hoz, aggódás nélkül: hittel a jövőben.” (Válasz...)

Az albánok mintha ismerték volna Illyést! Persze nem kellett nekik ahhoz ismerniük egy távoli, magyar gondolkodót, hogy ösztönösen ráérezzenek: jövője csak annak a népnek lehet, amelynek tagjai képesek és mernek gyermekeket vállalni. Többek között ezért is beteg a nyugati világ: az egyik mint marcona katonák is gyámoltalanok — a holland békefenntartók bárgyún végignézték, ahogy a szerbek Srebrenicánál a boszniai háborúban a szemük láttára muzulmánok ezreit gyilkolták le. Egy sem akadt közülük, aki élete kockáztatásával próbálta volna megakadályozni a vérengzést, mert ha netalán életét veszti, kihal a család, nincs folytonosság. Az albánok pedig de facto függetlenítették magukat Szerbiától, s minden bizonnyal belátható időn belül sikerül nekik egyesíteniük a most még szétszabdalt albán területeket.

„Sok bajt látott parasztjaink hagytak ránk egy szép szót és szokást: kaláka. Szomszédi összefogással ingyen megsegíteni valakit a szüretben, az aratásban, a házépítésben. Béke tartósan ma már csak az állhat, ami ilyen szomszédi kalákában rakódik föl, hozatik tető alá.” (Válasz...)

Ez a kaláka kell most a kenyérszelet-Magyarországnak, hogy ismét összetartozzon az, aminek össze kell tartoznia, mert hazug ígéret az utódállamok embersége és megtévesztő a hatalom gyakorlásából részt vállaló magyar pártok tevékenysége. Kérdés, hogy mennyi igazság van abban, amit Kasza József, a VMSZ elnöke szerbiai kormány-alelnökként Orbán Viktor-nak mondott, amióta az új szerb kormány van hatalmon, a vajdasági magyarok helyzete jelentős mértékben javult. Vajon mit sikerült elérni Szlovákiában, mit Romániában? Vajon a határon túli magyar politikai elit valóban az elszakított nemzetrészek érdekeit képviseli-e még, vagy már egészen más viszonylatokban gondolkodik és főképp érdekelt?

Bogdán József versei

Rábéi vers

Rábén az utolsó háznál állok
És dőlyfösen arcul üt Trianon.
Három falura feszült a hálóg.
Szívem szerelmét, Rábét siratom.

Vajon Óbébán tudnak-e rólunk,
Beba Veche gondol-e néha ránk?
Tudják-e azt, hogy mi itt halódunk,
Mert mostoha lett az édesanyánk?

Kübekházáról látnak-e minket?
Itt már nincs templom és nincs iskola.
Burján női be bús kertjeinket,
s a krizantémok hideg mosolya.

Rábén az utolsó háznál állok,
hol tolvaját szüli az alkalom.
Amerre nézek törmelék, vályog.
Trianon néz be minden ablakon.

Rábé, 2001 szeptembere

A Kérdezőnek

Dr. Gubás Jenőnek

Kérded, mi újság Egyházaskéren.
Kicsiny falum mint egy érdemérem
Bánát behorpadt, ziháló mellén.
Bartók kószál az Aranka mentén.
Ott Kálmány Lajos lila stólában,
a fővegén muhar és bogáncs van.

Kérded, mi újság Egyházaskéren,
ezüstmisémet vajon megérem?
Mintha az ősz vett volna szemügyre,
párnámon marad hajam ezüstje.
Lehalkult bennem az ének és beszéd.
Kis falu, miért botlottam beléd?

Kezem csúsztatom kabátzsebembe,
rozsdás szentelő mocorog benne.
Add a bibliát, a viharvertet,
– egy özvegyasszony mérget keverget.
Kérded, mi újság Egyházaskéren.
Egyházaskéren... egy ház, majd egy sem.

Szent Margit

Vizet merít, lobog a tűz,
beteget füröszt a gyenge szűz.
Veszprém mosolya, tiszta szó,
mindenkit hűségre biztató.

Dalmát tengerpart csillaga,
tékozló fiakat hív haza.
Zámolyra görbed, énekel,
dalával téged is felemel.

Domonkos rendi büszkeség,
jövendőnk ezer év lesz-e még?
Segíts, hogy mindig jók legyünk,
óvjad és vígasztald nemzetünk.

2001 szeptembere, Feketető

Nem létező irodalom?

Ha jól emlékszem, a múlt század /de furcsa is leírni/ nyolcvanas éveiben történt. A Dolgozók, a Jugoszláv Szakszervezetek Szövetségének lapja, amelynek még szépirodalmi rovata is volt, sőt egy rövid ideig még nyelvészeti is /amelyet csekélységem ügyeskedett ki, miután a Nyelvművelőt kigyomlázták a Magyar Szóból/, egy körkérdést tett fel az irodalom körül bábáskodó hozzáértőknek: Van-e helye a jugoszláviai magyar irodalomnak az egyetemes magyar irodalomban? címmel.

Volt is fogamatja a felhívásnak: sokan hozzászóltak a vitatott kérdéshez, ha jól tudom, irodalomtörténészek és kritikusaink mindegyike, a legjobb szakemberek Bori Imrétől Szeli tanár úron át Tomán Lászlóig, aztán a kevésbé hozzáértők is, főleg a politikusok közül, akik úgy gondolták, hogy már csak presztízsük miatt is illik letenniük a garast. Mi, irodalomkedvelők pedig nagy élvezettel böngészünk hétről hétre az érdekes írásokat, melyek szerzői rendre kifejtették és érveikkel megtámogatták az általuk egyedül helyénvalónak tekintett véleményt, mely szerint a jugoszláviai magyar irodalomnak van, illetőleg nincs helye az egyetemes magyar irodalomban /egyébként ez utóbbi nézetet vallók maradtak kisebbségben/.

A vita heve már-már lankadni látszott, amikor - mint derült égből a villámcsapás - megjelent Bogdánfi Sándor jeles zurnalistánk, humoristánk és Josip Broz összes művei szakavatott magyar tolmácsolójának az orákulum erejével ható „szakvéleménye”, mely szerint, „a jugoszláviai magyar irodalomnak Jugoszláviában van a helye, annál is inkább, mert egyetemes magyar irodalom nem volt, nincs és nem is lesz, hiszen az nem szerepel sem az Új magyar lexikonban, sem a magyar nyelv (hatkötetes) értelmező szótárában”.

Nos, a gordiuszi csomónak ilyen radikális kettévágása alaposan ledöbbsentett, s úgy éreztem, ezt nem hagyhatom megtorlatlanul. Különösen az egyetemes magyar irodalom nemlétét „bizonyító érv”, tudniillik az, hogy az értelmező szótárban nem szerepel, holott egy újságírónak /hát még egy szerkesztőnek!/ szintén ille-

nék tudnia, hogy az értelmező szótárak több szóból álló szó szerkezeteket nem vesznek fel kötelezően. No, ezt aztán ki is fejtettem, mondókámat azzal fejeztem be, hogy Bogdánfi „elvtárs” logikája szerint ő maga sem létezik, hiszen nem szerepel sem az Új magyar lexikonban, sem az Értelmező szótárban, de még a magyar irodalom történetében sem. S mit tesz Isten? A kaján rovatszerkesztő arcátlan cikkekcskémét szóról szóra leköszölte! Úgy látszik, Sándor bátyánk tízéves főszerkesztősködése alatt azért nem vitta ki hajdani munkatársai osztatlan szeretetét.

A hatás - mint a lapnál dolgozó ismerőseimtől megtudtam - frenetikus volt, Bogdánfi Sándor elkékült arccal rohant be a szerkesztőségbe, s ott vagy fél órán át lángot okádott és tajtékot fröcskölt, míg végül friss vízzel kellett életre hozni, mert szívrohamot kapott szegény.

Hogy megbántam-e? Hát valószínűleg, hogy ma, húsz év múltán, némileg tapintatosabban és ironiamentesebben fogalmaznék. Csakhogy még a „de mortuis nil nisi bene” (a halottakról vagy jót vagy semmit) szabálya sem kötelezhet, hiszen a nyilvánosan kimondott vagy publikált ostobaság, a közéleti személyiség elhunytá után is ostobaság marad.

Már csak ezért is óvatosabb lehetett volna az általam igen nagyra becsült Tomán László, aki az Aracs első számában publikált bírálatában /Egy nem létező irodalom lexikona/ valami hasonló hibába esett. Ne essék félreértés: messzemenően egyetértek azzal, hogy egy tudományos (vagy szépirodalmi) mű bírálatának nem nagyobbrészt a kérdéses munkamagasztalásából kell állnia, /mint ahogy az évtizedeken át a jugoszláviai magyar irodalomkritika gyakorlata volt/, sokkal inkább szükség van az esetleges fogyatékok, netalán tévedések, pontatlanságok feltárására, s ezért ép elméjű szerző nem orrolhat meg, tudományos mű szerzőjének pedig egyenesen hálásnak kellene lennie. Persze, azért emberi hiúság is van a világon, és senkinek sem kellemes, ha tévedéseire, mulasztásaira felhívják a közfigyelmet. Bízunk azonban benne, hogy Gerold László a szakíróknak abba a kategóriájába tartozik,

akinek a mű a fontos, s ezért elsősorban segítőkészséget lát a bíráló kritikai észrevételeiben, amelyeket könyvének majdani újabb kiadásában hasznosítani is fog. Egyébként erre utal a kérdéses bírálat két megállapítása is. „El kell persze ismerni, hogy bármilyen egy lexikon, jobb, ha van, mintha nincs” - továbbá: „Ez a 303 oldalas lexikon minden hibája ellenére hasznos kézikönyv. Ez utóbbit magam is tanúsíthatom, hiszen már csak ennek a rövid eszmefuttatásnak az összeállítása közben is többször belepillantottam /még hozzá haszonnal”.

De visszatérve Tomán Lászlónak a néhai Bogdánfiával nagyon is összerímelő - bár pontosan ellenkező előjelű - állítására, miszerint nemhogy jugoszláviai, de talán már vajdasági irodalom sem létezik, hiszen „több mint húsz itteni magyar író hagyta el addigi szűkebb hazáját, mégpedig szerintem a legtehetségesebbek, akkor hol van ez az irodalom?” Erre az állításra, illetőleg tagadásra a legegyszerűbb volna azzal válaszolni, hogy hiszen nem egy nemzet és ország tűnt el a történelem süllyesztőjében, ám az általa létrehozott, illetve területén létrejött irodalom azért fennmaradt, bárki tanulmányozhatja, akár egyetemi katedrán is foglalkozhat vele. Másrészt jugoszláviai/ vajdasági magyar íróknak tekinthető az az író is, aki életének csupán egy részét töltötte ezen a területen Csuka Zoltántól Gion Nándorig, és akkor még nem is említettük a „kétlakiakat”, mint amilyen Tolnai Ottó. Ami pedig a Tomán László említette horvátországi és szlovéniai tollforgatókat illeti, ők valamennyien Jugoszláviában születtek, s így talán nem érezhetik sértőnek a jugoszláv jelzőt.

Az eddigi szóhasználatot megvizsgálva, azt tapasztalhatjuk, hogy a tárggyal legátfogóbban és leg részletesebben foglalkozó irodalomtörténészünk, dr. Bori Imre következetesen a jugoszláviai magyar irodalom szókapcsolatot használta irodalmunk megjelölésére: az 1960-ban megjelent A vajdasági ég alatt, A jugoszláviai magyar költészet antológiája c. gyűjteményében „A jugoszláviai magyar irodalom rövid története 1918-1945” (1968, majd az évszám megjelölés nélküli címen az előző mű nyilvánvaló kibővítésével 1975-ben, 1982-ben, azaz hozzávetőleg tízévenként újabb kiadást megért, majd a címből a „rövid” jelzőt is elhagyó, 1998. évi kiadásban is. Jugoszláviai magyar költők antológiája címen jelent meg 1976-ban a Bori Imre, Szeli István és Tomán László // által készített remek válogatás. S végül, de nem utolsósorban ezen a néven emlékezik meg irodalmunkról mind az

Akadémiai Kiadó gondozásában 1966-ban megjelent hatkötetes, mind az egy évvel később a Gondolatnál kiadott, három kötetből álló, de azonos címet viselő A magyar irodalom története. Pontosabban szólva: a vonatkozó fejezetcím mindkét esetben: „Magyar irodalom Jugoszláviában” (VI. 897-921, ill. III/728-734), ám a szövegben többször is előfordul, a „jugoszláviai magyar irodalom” szókapcsolat. Pl. „A jugoszláviai magyar irodalomnak nincs még fél évszázados története sem, hiszen csak 1918 óta beszélhetünk róla, amikor a Jugoszláviában élő magyarság önálló életet kezdett” - hangzik a Béládi Miklós és Bodnár György által szerkesztett háromkötetes irodalomtörténet vonatkozó fejezetének első mondata. Egyébként megjegyezhetjük, hogy 1918-ban még nem létezett Jugoszlávia, csakhogy ez szemléltatást nem zavarta a szöveget létrehozó vajdasági irodalomtudósokat.

A megfelelő terminust alighanem dr. Vajda Gábor lelte meg művének címében: A magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig. (Bp., év) nélkül, bár nem előzmények nélkül, hiszen a fentebb említett Csuka Zoltán 1942-ben kiadott egy válogatást Délvidéki elbeszélők címen. Persze ezt akkor lehetett, az elmúlt 80 év tetemes részében viszont ezt a szót jugoszláviai magyar értelmiségi részéről leírni kész szellemi öngyilkosságnak számított volna. Feltehető tehát hogy az általam egyébként igen nagyra becsült Tomán László tollát is ennek a tabunak a lidérce nyugtázi, s ezért javasolja Gerold művének címéül „A jugoszláviai /vajdasági/, szlovéniai és horvátországi magyar irodalom lexikona barokkos szövszerkezet csinálmányt az egyszerűbb A délvidéki magyar irodalom lexikona helyett, amikor valószínűleg ugyanolyan jól tudja, mint jómagam, hogy a „délvidéki” jelzőnek nem csupán területi jelentése van, tehát nem csak az /elszakított/ országrészre, hanem a magyar entitás földrajzi elhelyezkedésére is vonatkozik, tehát kézenfekvő, hogy mi, az anyaország déli határai mentén élő magyarok valamennyien délvidéki magyarok vagyunk, s így irodalmunk is délvidéki magyar irodalom. S ha ez egyes fülek számára kellemetlenül hangzik, ott nem a tényekben, hanem a fülben van a hiba.

Napról napra

Habár folyóiratunk a körülmények miatt csak negyedévenként jelenik meg, mégsem nélkülözheti a napi eseményekről szóló jegyzeteket, fejtegetéseket, elmefuttatásokat. Ezért látok szükségesnek egy olyan rovatot, amellyel ennek a követelménynek teszünk eleget.

Csúcs és elit

Szeptember elsején tartották meg Újvidéken a Láthatatlan Kollégium alakuló ülését. (Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium lett belőle.) Már az ülés előkészítésekor összeállított programban szembetűnő a címben feltüntetett két szó használata („A cél kinevelni (!) a csúcsertelmiségi elitet...”, „A Láthatatlan Kollégium a jugoszláv felsőoktatási intézményrendszer keretein belül működő, értelmiségi elitképző tájékozódási stratégiát érvényesítő képzési rendszer...”). Szó sincs róla, nagy szükségünk van a magyar reál- és humán értelmiség képzésére, magyar egyetemi tanárookra, tudósokra, kutatókra, de ha mi őket valamiféle csúcsnak, elitnek képzeljük, akkor túllövünk a célon: olyan értelmiségi réteget kaphatunk, amely elszakad népétől, csak a maga céljainak él, bezárkózik laboratóriumába, irodájába, s vajmi keveset törődik közösségünkkel, amelynek pedig nagy szüksége van rá. El kell kerülnünk ezt az elzárkózást, az új vajdasági magyar értelmiségnek nemcsak, hogy itt van a helye közöttünk, hanem annak a közösségnek kell részévé válnia, amelyből ered.

Akadémikusok, tömörüljetek!

A Magyar Professzorok Világtanácsa júniusban megtartott tanácskozásának ajánlásaiban, az utolsó, 6. pontban olyan ötlettel találkozunk, amely bizonyíthatja az MFV tájékoztatlanságát, de akár azt is, hogy nekik minden jó, csak magyar legyen. Mert azt mondják a nagyrabecsült professzorok, hogy „Lehetőséget látunk arra, hogy az MTA vajdasági köztestületi tagjai létrehozzák az MTA Vajdasági Akadémiai Bizottságát... amely önmagában (?) megteremthetné azokat a működési kereteket, amelyeket a korábbi önálló Vajdasági

Akadémia nyújtott.” Persze semmi kifogása sem lehet senkinek az ellen, hogy egy ilyen testület létrejöjjön, ha megtalálja működésének értelmét és lehetőségét, de hogy épp az MTA köztestületének vajdasági tagjai alkítsák meg ezt a bizottságot, az már egy kissé furcsa.

Úgy látszik az MPV ajánlásának megszövegezői nem tudják, kik kerültek be abba a köztestületbe a Vajdaságból. Olyanok például, akik vezető tagjai voltak az egykori JKSZ-nek; olyanok, akik a miloševići korszakban az SZSZP és a JUL (JB) lelkes tagjai voltak; olyanok, akik megszerezték ugyan a doktori címet, de vajmi kevés közülük van a vajdasági magyarság mindennapjaihoz, s éjjel-nappal intertextuális metanarrációjukba burkolóznak; s olyan is, aki Kádár János véres kezéből kitüntetést vett át. Hogy azokat, akik a VTMA megalakításakor szó nélkül áteveztek vagy átültek az SZTMA-ba, amelyről közismert, hogy a nagyszerb nacionalizmus fészke volt, ne is említsük! Mi keresnivalójuk van nekik az MTA köztestületében vagy valamilyen kihelyezett bizottságában?

Üzenetek Hágából

A volt jugoszláv elnök, aki jelenleg a hágai bíróság börtönében várja perének tárgyalását, üzeneteket küldözget az SZSZP-nek, melynek még mindig elnöke. Utasításokat ad a pártmunkára, politizálásra, káderekédek megoldására vonatkozóan. Micsoda börtön lehet az Hollandiában, ahonnan pártot lehet távirányítani? Micsoda párt az, melynek elnöke börtönben ül (még ha az csak vizsgálati fogság is)? Vajon kinek és mit üzennek azok, akiket a részben volt, részben jelenlegi elnök nem Hágába, hanem a másvilágra küldött?

Még egyszer a Gerold-féle lexikonról

Miután folyóiratunk első számában megjelent Gerold László irodalmi lexikonáról szóló írásom, tovább kutattam, s a könyv még néhány hiányosságára bukkantam. Nem találjuk ugyanis a lexikonban az Ék című, a két világháború között megjelent folyóiratot, Gerold nem vette fel dr. Páll Sándor egyetemi tanárt, több

könyv szerzőjét, hiába keressük a lexikonban a Porond című, 1918 nyarán Újvidéken megjelent hetilapot és a Testvériség című, két háború közötti hetilapot.

A lexikonról szóló cikkem - mint a Magyar Szóból értesülök - felháborodást váltott ki, egy személy azon botrányozott meg, hogy - szerinte - azt állítom: nincs vajdasági (jugoszláviai) magyar irodalom, melyre pedig ő „az életét tette fel” - miként a lap munkatársa tudósít. Sajnos, az illető dühében, elvakultságában nem értette meg, hogy én a jelenlegi helyzetről beszélek, a múltat persze nem tagadom, hisz a lexikon hiányosságára főleg a múltra vonatkozóan mutattam rá. Azt viszont meg kell mondanom, hogy az illető, akit ünnepeltek, s akit feldühítettem, azt úgy látszik, elfeledte, hogy még valamire felterítette az életét: a JKSZ-re, melynek XII. kongresszusán szónokolt, s pártmegbizásból nagy tanulmányt is írt, melyben a JKSZ politikáját igyekezett igazolni (az MSZMP kiadója, a Kossuth is megjelentette azt az írást magyar nyelven, a szerző lányának fordításában).

A vajdasági magyar kultúrának a jugoszlávba való beolvadását is hirdette, majd Tito halála után az elhunyt államfői, politikusi nagyságát dicsőítette. Úgyhogy kíváncsiabb lenne, ha az említett személy a nyugdíjas napjait élvezné, és unokáiban lelné örömét. Az irodalmat, melyben lejárt az ő és a hozzá hasonló ideje, hagyja békén.

A NATO a Bácskában

Milorad Mirčić, a Szerb Radikális Párt dél-bácskai körzeti szervezetének az elnöke, akinek parlamenti felszólalásából csak úgy dőlt a magyarellenesség, olyan előrelátó (vagy zseniális stratégia?), hogy Temerin községnek az észak-bácskai és Tisza menti községek együttműködési megegyezéséhez való csatlakozását a NATO csapatok Jugoszlávián való áthaladásával hozza kapcsolatba. Mirčić már azt is tudja, hogy Óbecse és Temerin között NATO-támaszpontot fognak létesíteni, ennek feladata pedig az lenne, hogy biztosítsa a magyar kisebbségi autonómia határait a magyar autonóm terület és Bácska (!) között. A radikális politikus azt is közölte a nyilvánossággal, hogy a magyar területi autonómia - melyet szerinte Kasza József hirdet és követel - nem új keletű ötlet, hanem már a két világháború közötti időszakban is létezett. Kár, hogy nem nevezte meg értesülésének forrását. Érdemes volna utánanézni. Mirčić azonban nemcsak a kisebbségi autonómia ellen tiltakozik, nem tetszik neki az autonóm Vajdaság eszméje sem. Anélkül, hogy jóslásokba bocsátkoznék, feltételezem, hogy Mirčić és radikálisai

kénytelenek lesznek előbb-utóbb a (részükre) két rossz között választani: kisebbségi vagy vajdasági autonómiát. A NATO-támaszpontokról szóló meséje pedig persze hogy kísérleti léggömb volt. A nemzeti demagógia tárházából. Remélhetőleg ez nem ijesztette meg a lakosságot, mint ahogy egy magyarországi CD se riassza meg az embereket: a történelmet nem lehet meg nem történné tenni, akár tetszik az valakinek, akár nem. De föl sem lehet támasztani.

A sajtó szavahihetősége avagy mit kell tudnia egy újságírónak

Hogy még egy kicsit a történelemnél időzzünk, megkérdezem az olvasókat: tudják-e, ki volt gróf Teleki Pál? Ez már csak azért is időszerű kérdés, mert Újvidéken kerekasztal-konferenciát tartottak az egykori magyar miniszterelnökről. Napilapunk tudósítója azonban nem ismeri a választ a fenti kérdésre. Azt írja ugyanis, hogy Teleki „két ízben volt államfő”. Habár cikkének elején helyesen jelzi Teleki tisztségét („magyar miniszterelnök”), néhány sorral lejjebb államfővé kiáltja ki. Nem tudja megkülönböztetni e két tisztséget, vagy elfelejtette, hogy mit írt le néhány sorral feljebb. De nemcsak egy halott miniszterelnöknek nincs szerencséje napilapunkkal. Szeptember 21-én egy újságíró Zorán Đinđićet köztársasági elnökké lépteti elő. Ez még csak azzal sem igazolható, hogy az újságírók a történelemben nem tanultak Teleki Pálról. Mert Đinđić egyelőre nem történelmi alakja a szerb népnek, hanem nagyon is mai. Ha meg már itt tartunk, mondjuk meg azt is, hogy egy újságírónak illene tudnia, mi lehet időszerű, és mi nem. Mert például ugyanaznap azt olvasuk egy cikkben, hogy „a köztársasági kormány módosítsa az aktuális büntetőtörvényt”, holott egy törvény - akár aktuális, azaz időszerű, akár nem - hatályos szokott lenni. Szeptember 20-án a parlamenti tudósításnak ezt a címet adták: Küzdelem a kvórummal. Ez a régmúlt időkre emlékeztet, amikor ez ellen a szó ellen kellett küzdeni, mert a magyar jogi nyelv nem használja. Már-már azt hittük, hogy ezt mindenki tudja, de úgy látszik, a nyelvhelyességet mindig újra kell tanulni, hisz 21-én feltámadt régi ismerősünk is, és ezt találtuk napilapunkban: „Egyezünk a regionalizálódás folyamatának beindításával...” Ha kezdő is az újságíró, bizonyos ismeretek nélkül még kezdő sem lehet!

Márvány és nyomor

Márvánnyal borították a Novi Sad Biztosító Kft. újvidéki székházát, bejárata elé márványoszlopokon nyug-

vó baldachint állítottak, legfelső emeletét pedig - bizonytalan rendeltetésű - márványoszlopok díszítik. S míg a biztosítóvállalat épülete holmi neo-pszeudo-poszt-modern benyomást akar kelteni, Újvidék utcáin - de más városokban is - egyre növekedik a guberálók hada, iskoláink roskadoznak, nincs elegendő gyógyszer, a kórházakban, rendelőkben hiányzik a kötszer, hiányzanak az orvosi műszerek, az orvosi beavatkozásokért - még a fogtömésért is - nem kis összegeket kell fizetni.

Persze villák, kastélyok, paloták is épülnek szerte az országban, de az építetők aligha kerülnek ki azok közül, akik a kukákban turkálnak. Bizonyos erkölcsi nézeteken változtatni kellene már.

Ide nem kisebbségi törvény kell!

Sokan elégedetlenek a most készülő kisebbségi törvénnyel. A társadalmi és a parlamenti vitában majd csak kialakul az a változat, amely a lehetőségekhez és a körülményekhez képest minden felet kielégít majd. Hiába lesz azonban többé-kevésbé elfogadható kisebbségi törvény, amikor az emberek fejében nem változik semmi, amikor megmaradnak a régi, maradi felfogások, amikor mindennél erősebb a nemzetek közötti gyűlölet, a más népek lebecsülése, saját népünk felmagasztalása.

Itt van például Dušan Mikavica, a szerbiai Demokrata Párt újvidéki (ha nekik így jobban tetszik: Novi Sad-i) szervezetének elnöke, aki a készülő szerbiai alkotmány tervezetéről nyilatkozva elégedetlenségének adott hangot. Nem tetszik neki Szerbia tervezett regionalizációja, decentralizációja, mert ez szerinte az ország föderalizálását eredményezheti. Még kevésbé tetszik neki az, hogy az alkotmánytervezet kiegyenlíti az ún. többségi népet az ún. kisebbségekkel. Szerinte ugyanis ezzel a megoldással megfosztják a szerb népet államalkotó szerepétől saját (!) országában.

Igen, ez a nézet - melyet most már a Szerbiai Demokrata Párt is vall, nemcsak a radikálisok meg a szerb egységpártiak - a legkifejezettebb sovinizmust jelenti, az idegengyűlöletet, amely már több mint tíz éve pusztít az egykori JSZSZK területén, a más népek lebecsülését, kisemmizését, saját népük felsőbbrendűségének hirdetését. Mert az, hogy ebben az országban csak a szerb nép államalkotó, azt is jelentheti, hogy a többiek nem egyenjogúak vele, tehát se polgári, se politikai, se kulturális, se gazdasági jogaik nem lehetnek egyenlők a szerb nép jogaival, előbb-utóbb állampolgárságuktól is megfoszthatják őket. (A magyarok menjenek Magyarországra). Hol is áll tehát Szerbia? Euró-

pa küszöbén? Aligha. Ilyen nézetekkel, ilyen elvekkkel nem lehet belépni a civilizált világba. Hiába volna tehát kisebbségi törvény, még ha a leghaladóbb, legerősebb lenne is, ha az emberek fejében nem változik meg valami. Ha nem tudják felfogni, mit jelent polgárnak lenni, mit jelent az emberek (az emberek!) egyenjogúsága, mit jelent a népek, a nemzetek egyenlősége, egyenlő értéke. Ide nem kisebbségi törvény kell. Még nem kell. Ide gyökeres változások kellene: a gyökerekben és a fejekben.

Én, a kutya

A Magyar Szó című újvidéki napilapnak azt a cikkét, melyet már említettem, azzal fejezi be az újságíró, hogy „a kutya ugat, a karaván halad”. Igen, hölgyem, ugatok, hátha meghallják. Ha kell, harapok. De a karaván megrekedt. Másra már nem is futja az erejéből, minthogy tagjai egymást ünnepeljék 50., 60., 70., 80. születésnapjukon. A többit majd megmutatja a jövő.

Magyar–szerb viszony a XIX. század közepén

Pál Tibor könyvéről

A húsvéti ünnepekre az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Történelmi Tanszékének monográfia-sorozatában napvilágot látott Pál Tibor fiatal történészünk szerb nyelven írt monográfiája, A magyar politikai nyilvánosság és a balkáni szerb kérdés 1860-1878. (Madjarska politička javnost i srpsko pitanje na Balkanu 1860-1878.)

A könyv az úgynevezett októberi diplomától a Bosznia-Hercegovina okkupációjáig terjedő időszakban mutatja be a magyar közvéleményformáló intézmények, mindenekelőtt az országgyűlés, a politikai pártok és a magyarországi politikai sajtó viszonyulását a balkáni eseményekhez, és azon belül a szerb kérdéshez. A Balkán és Magyarország kapcsolataiban sorsdöntő tizenhét esztendő a szerző három szakaszra bontja. Az 1860-tól 1867-ig terjedő időszak bemutatásánál természetesen a magyar-osztrák viszony kerül a középpontba, összefüggésben azzal a szívós politikai küzdelemmel, amit a magyar politikai elit vívott az ország politikai függetlenségéért és stabilitásáért, s amelynek végkifejletként 1867-ben létrejött a kompromisszum, s a kiegyezés eredményeként az Osztrák-Magyar Monarchia mint dualista, perszonálunió alapuló állam. A kiegyezés megítélése körül máig nem ültek el a viták, Németh László, majd nyomában Bibó István „történelmi zsákutcának”, „két védekezésre kényszerült, félelemben merevedett politikai erő” rossz kompromisszumának tartotta, amelynek alapja az volt, hogy mindkét fél túlbecsülte a másik erejét. Ma már a történészek többsége árnyaltabban fogalmaz, előtérbe helyezve a gyors gazdasági fejlődést és a polgári intézmények kiépülését s a dualista állam stabilizáló szerepét a közép-európai térségben.

1860 azonban nemcsak az októberi diploma miatt határkö. Ekkor szüntetik meg császári rendelettel, a Szerb Vajdaságot és Temesi Bánságot, azt a mesterseges területi konstrukciót, amelyet a bukott magyar szabadságharc után Ferenc József jutalomból a délvidéki szerbeknek adott. Az ún. „vajdaság”, élén a császárral mint nagyvajdával kétszeresen is téves politikai

lépésnek bizonyult: valójában igen távol állt a szerbek által óhajtott önrendelkezéstől, s a szerbeknek még a hivatali nyelvhasználati jogot sem biztosította (a hivatalos nyelv a német volt), másrészt olyan területen adott látszólagos szerb autonómiát, ahol a szerb lakosság lélekszáma meg sem közelítette az abszolút többséget.

Az osztrák katonai vereségek hatására az ötvenes években közeledés indul meg a magyarok és a szerbek között, itthon éppúgy, mint külföldön, ott a Kossuth-emigráció kezdeményezésére.

1860 fordulatot hoz a Szerb Fejedelemségben is: ismét hatalomra kerül Mihailo Obrenović, aki száműzetése éveiben megismerkedett Kossuth Lajossal és körével. Kossuth, Teleki László és Klapka arra számítottak, hogy Mihály fejedelem kellő pillanatban segítségükre lesz egy Ausztria elleni forradalom kirombolásában. Kossuth egyébként ekkoriban fejezi be a még 1851-ben elkezdett kútahtyái alkotmánytervezetét, amelyben – felülvizsgálva 1848-as nézeteit – kollektív kisebbségi jogok megadását irányozza elő a magyarországi nemzetiségeknek. Elképzelését több szerb és román politikus is támogatta. Két évvel később Kossuth papírra veti dunai konföderációs tervezetét is, amit szinte azon nyomban eljuttat Belgrádba. Nagyvonalú ambícióiban a tervezet túlmutat Magyarország és a Magyarországon élő kisebbségek lakterületének határain. Kossuth a Duna menti kisállamoknak olyan laza államszövetséget javasolt, amellyel egyszerre tudtak volna védekezni mind az orosz, mind pedig a német hegemonista törekvések ellen. A magyar politikus ugyanis meg volt róla győződve, hogy az Osztrák Birodalom széthullása csak idő kérdése. De azt is pontosan látta, hogy a térség stabilitása csak akkor biztosítható, ha Ausztria bukása után nem marad betöltetlen hatalmi vákuum a Duna-medencében. Erre a szerepre Magyarország egymaga képtelen lett volna, Kossuth ezért kívánt nyitni a szomszédos államok felé. Amikor a konföderációs tervet az egyik milánói lap kiszivárogtatta, Európa-szerte nagy volt a meghökkenés, s többnyire vegyes érzelmekkel fogadták. A Nyugat – mindenekelőtt Anglia – a

hatalmi egyensúly szempontjából megőrzendőnek tartotta Ferenc József birodalmát, Szerbia és Románia viszont mindenekelőtt saját nemzetállama megteremtésén fáradoztak. Kossuth nagyvonalú közép-európai utópiája tehát megbukott, de mint megrágtatlan, félig lenyelt falat, azóta is ott van valamennyi közép-európai kis nemzet torkában, különösen a miénkben, magyarokéban, akik az Osztrák-Magyar Monarchia Kossuth által megjósolt bukása következtében a legtöbbet veszítettük.

A kiegyezéstől a nagy keleti válságig címet viseli az a fejezet, amely az 1867-től 1875-ig terjedő időszakot tárgyalja. Ez egyfelől a Monarchia külső és belső megszilárdulását hozza magával, másfelől az európai hatalmi viszonyokban jelent változásokat. Ugyanakkor a Balkánról is riasztó hírek érkeznek arról, hogy Szerbia - Montenegró és Románia támogatásával - háborút kíván indítani Törökország ellen Bosznia-Hercegovina birtoklásáért. A Pesti Napló kommentátora megjegyzi: a háborús előkészületek szálai az orosz fővárosba vezetnek, és sajnálatos, hogy a balkáni szerb keresztények Törökország jármát az oroszokéval kívánják felcserélni. Az osztrák-magyar diplomácia az orosz befolyás ellensúlyozására a korábbinál szorosabb együttműködést kezdeményez a Szerb Fejedelemséggel, s a balkáni kérdés kiváló ismerőjét, Kállay Bényt bizza meg a belgrádi főkonzulátus vezetésével. Kállay alatt még szinte meg sem melegedett a főkonzuli szék, amikor 1868 júniusában megölték Mihály fejedelmet, s hatalomra ültették Milan Obrenovićot. A korabeli magyar sajtó nagy teret szentelt a belgrádi eseményeknek, rámutatva, hogy a gyilkosság megszervezésében komoly szerephez jutott a Karadjordjević család, vagyis a rivális dinasztia.

Kállay nagy ambíciókkal lát hozzá diplomáciai tevékenységéhez, amellyel egyfelől a szerbek és a törökök közötti vitát kívánja elsimítani, másrészt pedig Szerbiát kívánja szorosabban a Monarchia hosszú távú érdekeihez kötni. Ezeket az elképzeléseket azonban Milan fejedelem oroszországi útja 1871-ben keresztülhúzza, s a magyar-szerb kapcsolatok elhidegülnek. Ekkoriban veszi át a Monarchia külügyeinek irányítását gróf Andrassy Gyula, a korszak egyik államférfiúi kvalitásokkal bíró politikusa, aki átmenetileg megteremti a status quót a Balkánon, amely azonban az 1875. évi hercegovinai felkeléssel semmivé válik. Egy évvel később Szerbia háborút indít Törökország ellen, de totális vereséget szenved, másfél év múlva, immár orosz támogatással, újra hadba száll, melynek eredménye-

ként 1878. július 13-án a berlini szerződés biztosítja Szerbia teljes függetlenségét, a törökök kivonulásra kényszerülnek Boszniából, azonban Bosznia-Hercegovina nem kerül Szerbia fennhatósága alá, hanem osztrák-magyar katonaság vonul be ez addigi török tartományba, némileg hasonló céllal, mint napjainkban a nemzetközi erők, nemzetiségi és felekezeti békét teremtve a véráztatott földön. A „helytartó” néhány év múlva az a Kállay Béni lesz, aki belgrádi éveit során igen nagy diplomáciai jártasságra tett szert az összetett balkáni viszonyokban. Bölcs politikai és közigazgatási reformjainak és gazdasági intézkedéseinek hatására Bosznia-Hercegovina hamarosan felvirágzásnak indul, másik kitűzött célját, az egységes boszniai nemzet megteremtését viszont nem sikerült megvalósítania. Történelmi szerepét a kései utókor ellentmondásosan ítéli meg, az egyik fél az osztrák-magyar imperializmus képviselőjét, míg a másik inkább a nagy reformátort látja a kiváló államférfiban és történészben. Annyi azonban bizonyos, hogy Bosznia-Hercegovina az ő intézkedéseinek nyomán lépett a polgári fejlődés útjára, még ha ez az út egészen napjainkig igen göröngyösnek is bizonyult. Csupán érdekességképpen említem meg azt az anekdotát, amelyet a Huszadik század címmel megjelenő liberális folyóirat egyik szociológusa jegyzett fel. Eszerint sok gondja volt a korszerű mezőgazdasági technológia meghonosításával, így például a Bosznia-Hercegovinai parasztoknak sehogy sem akaróztott áttérni a középkori faekérről a korszerűbb vasekére. Ekkor Kállay rendeletet adott ki, hogy a kisebb vétségekért ne pénz- vagy börtönbüntetést rójanak ki a bíróságok, hanem a delikvensek kényszerítsék a vaseke használatára. Így azután néhány év alatt sikerült letörnie a korszerűbb mezőgazdasági eszközzel szembeni babonás bizalmatlanságot.

Bosznia okkupációja egészében véve azonban nem tett jót a szerb-magyar kapcsolatoknak, s különösen nem a déli vármegyékben, ahol a szerb lakosság nyíltan szolidáris volt anyaországával és szervezkedett Szerbia támogatására. Az előrelátóbb magyar politikusok és a közvéleményformáló sajtó egy része azt is világosan látta, hogy Bosznia elfoglalása után az Osztrák-Magyar Monarchián belül túlságosan megnő a szláv lakosság aránya, és ez hátrányos helyzetbe hozhatja Magyarországot. Nem véletlen, hogy Bosznia okkupációját, majd jóval későbbi annexióját (1908) a Habsburg-ház legreakciósabb körei (többek között a magyarellenes érzelmeiről hírhedt Ferenc Ferdinánd trónörökös) szorgalmazták, egyebek között a magyar befolyás hát-

térbe szorítása végett. Erről a sorsfordító időszakról írt fontos szakkönyvet Pál Tibor, áttanulmányozva a korabeli magyar sajtót, az országgyűlési iratokat és a vonatkozó szakirodalmat. A magyar közvéleményt természetesen nemcsak a magyar-szerb viszony változásai alakították, de a nemzetközi helyzet is, különösen a Monarchiának, Oroszországnak és Törökországnak az érdekeazonosságai és érdekellentétei. Hogy a magyar közvélemény rokonszenve fokozatosan a törökökkel jogos függetlenségi küzdelmet folytató szerbek irányába for-

dult (noha természetesen voltak jelentős kivételek is), annak mindenekelőtt az orosz diplomácia pánszláv mozgalmakat támogató hegemon magatartása volt az oka, valamint a szerbek azon titkos törekvése, hogy ne csak a török igtától szabaduljanak meg, hanem célul tűzték ki az általuk Vojvodinának nevezett magyarországi vármegyék bekebelezését is.

E törekvések végkifejlete azonban már egy későbbi korszakban bontakozott ki, s feldolgozása újabb könyvet, könyveket kíván.

Ünnepi hajlandóság hozott össze bennünket

Az Aracs Társadalmi Szervezet díjkiosztó ünnepsége

Tisztelt Ünneplő Közönség, kedves Barátaim! Különleges alkalomra gyűltünk ma össze az Aracs Társadalmi Szervezet bensőséges díjkiosztó ünnepén. Az a számunkra nagyon kedves kötelesség, sőt talán jobb, ha azt mondom: örömteli, ünnepi hajlandóság hozott össze bennünket, hogy az Aracs-díj és -érem átadásának alkalmából köszöntsük kitüntetetteinket, a délvidéki közélet kimagasló jeleseit:

VARNYÓ ILONA

óbecsei magyartanárnőt,

a Középiskolások Művészeti Vetélkedőjének egykori főszervezőjét,

SZALAINÉ KÁROLYI PIROSKA és SZALAI JÁNOS

nyugalmazott doroszlói pedagógus-házaspárt,

Nyugat-Bácska művelődési és oktatási életének lelkes szervezőit,

CIRKL RUDOLF

nyugalmazott díszlet- és kirakatrendező, helyismereti kutató,

a zombori Petőfi Sándor Művelődési Egyesület

Műemlékvédő és Hagyományápoló Szakkörének alapítóját, eddigi elnökét,

DUDÁS KÁROLY

író, újságíró, szerkesztőt és

VARGA SÁNDOR

nyugalmazott hertelendyfalvai tanítót,

Dél-Bánság művelődési és oktatási életének buzgó szervezőjét.

Az alkalom tehát adott, hiszen a dr. Benák József egyetemi tanár, Bogdán József plébános-költő, dr. Gubás Jenő nyugalmazott főorvos, Hajnal Jenő magiszter, bizottsági elnök és dr. Körmendi Ferenc egyetemi tanár összetételű bizottság döntésével a negyedszer kiosztásra kerülő Aracs-díjat, amely Szervátiusz Tibor kispasztikájából, Boros György készítette díszoklevélből és pénztalamból áll, és az idén harmadszor kiosztásra kerülő Aracs-éremet, amely Kutas Ágnes kispasztikájából,

Boros György készítette díszoklevélből és pénztalamból áll, Nekik ítélte oda.

Ezúttal szeretném külön is köszönteni – akár eljöhettek ünnepségünkre, akár csak lélekben vannak velünk – a korábbi években Aracs-díjjal, illetve Aracs-éremmel kitüntetetteket is. Köszöntöm tehát ÁGOSTON MIHÁLYT, a nyelvtudományok doktorát, az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének ny. tanárát, UZON MIKLÓS doktort, ny. ügyvédet, a szabadkai székhelyű Kosztolányi Dezső Diáksegélyező Egyesület elnökét, KISS ANTAL ny. bácskossuthfalvai református esperest, DR. SZÖLLŐSY VÁGÓ LÁSZLÓ ny. szabadkai újságíró, a pszichológia-tudományok doktorát, népművelőt, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség főtítkárá, DR. BURÁNY BÉLA ny. zentai orvosprofesszort, néprajzkutatót, közíró, FT. UTASI JENŐ tóthfalusi-oromi plébános urat, akik az elmúlt években részesültek Aracs-díjban. Üdvözlöm KRIZBAI HAJNALKA tanítónőt, lapszerkesztőt, a verseci Petőfi Sándor Kultúregyesület szakvezetőjét, BORSÓS TAMÁS hertelendyfalvai nyugalmazott zenetanárt, a Tamási Áron Székely-Magyar Művelődési Egyesület titkárá, KOVÁCS ENDRE nyugalmazott doroszlói mezőgazdasági mérnököt, néprajzi gyűjtőt, VUJKOVNÉ LIPPAY ETELKA népművelőt, a szabadkai Népkör aktivistáját, ERDEI ERNŐ ny. pancsovai erdész-mérnököt, a Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület titkárá és SZTÁNICZ FERENC ny. kisoroszi tanító urat, helyismereti kutatót; valamennyien az utóbbi két évben kapták meg az Aracs-érmet.

Tisztelt Ünneplő Közönség, kedves Barátaim!

A jelenlevők legtöbbje előtt jól ismeretes, milyen széles tereket fog át ünnepeltjeink munkássága. Menyiségben és minőségben kiemelkedő, jól ismert és elismert eredmények sorjáznak helyismereti kutatás, könyv, hetilap, bátor kiállítás, színpadi előadás, közösséget megtartó egyesület, fiatalokat mozgósító nagyrendezvény tanúságtételével. Ünnepeltjeink és a jelenlevők engedelmevel ezek részletezésébe, méltatásába az idő rövidsége miatt nem bocsátkoznék bele. Azt

azonban most, ezekben az ünnepélyes pillanatokban is bátran kimondhatom, hogy valamennyien becsülettel vállalt és végzett őrző munkájuk nem volt hiábavaló. Hiszem, hogy nevüket mindig tisztelettel fogják emlegetni, míg élnek magyarok ezen a tájon, s lesznek, akik örködnék nemzeti közösségünk kultúráján, anyanyelvünk épségén és tisztaságán.

Ha lenne egy tanácsstalan országom: tanácsadónak, ha testvérré acsargó törzsem: békepipa-felelősnek, ha emlékezet-kihagyásos népem: emlékezetfrissítő doktornak szegődteném, aki bizonyára szérumot adna a bábeli hangzavar ellen.

E kívánságommal elsőként **CIRKL RUDOLF** nyugalmazott díszlet- és kirakatrendezőt, helyismereti kutatót, a zombori Petőfi Sándor Művelődési Egyesület Műemlékvédő és Hagyományápoló Szakköre alapítóját, eddigi elnökét szeretném köszönteni, aki 1937. január 1-jén, jelképes napon látta meg a napvilágot Zomborban. Díszlet- és kirakatrendezőként dolgozik, járja a nagyvilágot, rajzol, fest, könyveket ábrázol, fát farag, a hatvanas és a hetvenes években az akkori Jugoszlávia legismertebb egzotikusmadár-tenyésztője, sikeres ember, s számára mégis a legfontosabb a történelmi kutatómunka, a helytörténet megismerése, feltárása, pontosabban minden, ami az egyetemes magyarságot a honfoglalástól a trianoni békediktátumig érte. 1962-ben egyik kezdeményezője a zombori születésű aradi vértanú, Schweidel József személyéhez kapcsolódó kultusz felelevenítésének. Szülővárosában megalapítja a Műemlékvédő és Hagyományápoló Szakkört, újjáéleszti a Magyar Olvasókört, Zomborban nincs is olyan magyar vonatkozású rendezvény, amely valamilyen formában ne kötődne nevéhez és családjához. Munkája során valamennyi felekezeten szövetségesekre talált, s neki köszönhető az is, hogy már több mint egy évtizede a zombori temetők neves személyiségeinek sírja gondozott, hogy nemzeti múltunk jeles évfordulóit és személyiségeit egy-egy fafaragása idézi meg és őrzi az emlékezetnek Budán és Pesten egyaránt. Ha lenne egy tanácsstalan országom: tanácsadónak őt választanám...

Tisztelettel és szeretettel felkérem Cirkl Rudolfot, hogy vegye át az Aracs-díjat!

Hallgatag világban, némák országában bizonyára ő lenne a hang. Ő beszélne a zárt ajkúak, ő a szólni kép-

telenek, a nyelvtépettek helyett. Száján örvendene a hangtalan, feldúdulna a dala-nincsen.

A következő dicséret **DUDÁS KÁROLY** írónak, újságírónak, szerkesztőnek, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség elnökének szól, akinek álmában tájai – Csantavér, a szülőfalu, a Bánság a bánatiakkal, Magyarkanizsa a Tisza-parttal, legbeszédesebb falunk, Maradék és Drávaszög, „második szülőföldje” – egyik szép vallomása szerint úgy járnak vissza benne, ahogyan egyik valóságos novellahőseben, „a Temes kanyarulatához sodródott bukovinai székely öregasszonyban a farkasok”. *Szakadó, Jártatás, Ketrecbél, Gyalogtörök, Királytemetés* – novellafüzérek, regények, cikkgyűjtemények címei, tanulmányok, lapszerkesztés a *Képes Ifjúságban*, a *7 Napban*, főszerkesztői keresztrefeszítések az *Új Hét Napban*, a *Szabad Hét Napban*, majd pedig a *Hét Napban*, az öröm pillanatai a *Vajdasági Magyar Kalendárium* egy-egy szép, tartalmas, „magyaros” példányának kézbevételekor Dudás Károly iga mellett tanúskodnak, s összefogásra buzdítanak a „huzatos Kárpát-medencében” a nyelv és a jel jegyében és nevében. A megbecsülés szavai most annak szólnak, aki műveiben Herceg Jánost idézve „olyan eseményeket is érint, amelyeket a vajdasági magyar irodalom eddig óvatosan megkerült, de amitől persze az életből és az emlékezetből nem tűntek el ezek az események”, mert hallgatag világban, némák országában bizonyára ő lenne a hang, ő beszélne a zárt ajkúak, ő a szólni képtelenek, a nyelvtépettek helyett...

Kedves Karcsi, vedd át őszinte megbecsülésünk és hálánk jeléül ezt a csodálatos szobrot!

Ha újra falusi kisiskolás lennék, az ő diákjuk szeretnék lenni. Hogy kézen fogjanak, és fényükben ismerjem meg a tudás fájának rejtett titkait.

Az Aracs-díj és -érem kiosztásának feledhetetlen pillanatait most egy újabb szín gazdagítja, hiszen a következőkben egy pedagógus-házaspárnak szól a köszönet szava, amely azonban nehezen ábrázolhatja két lelkes és lelkiismeretes pedagógus egész életén át tartó, egy egész falu, sőt egy egész régió művelődési életét, műkedvelését alakító fáradozását. **SZALAINÉ KÁROLYI PIROSKA** és **SZALAI JÁNOS** a negyvenes évek végén került a hagyományairól híres és hagyományaira oly büszke Doroszlóra, hogy emberségre, becsületre neveljék, munkára szoktassák diákjaikat, de hogy

legfőképpen szívükbe plántálják magyarságtudatukat. Az iskolai munka mellett ők lettek a falu művelődési életének mozgatói: Szalai Piroska megalakítja a később Móricz Zsigmond nevét zászlajára tűző művelődési egyesület könyvtárát, a nőszerkezet örökmozgó tagja, férjével közösen sok-sok mű színpadra álmódója, aki amellet, hogy tanító bácsi, iskolaigazgató, az új iskola megépítésének egyik kezdeményezője, a falu óvodájának egyik alapítója, különböző gazdasági jellegű tanfolyamok szervezője, két nagyon fontos mozgalomnak az elindítója is: az ún. Négyesfogaté, amely hamarosan a nyugat-bácskai települések talán legrangosabb találkozási pontjává női ki magát, és a Petőfi Sándor nevét viselő iskolák seregszemléjéé. Herceg János írónk a házaspár családi barátjaként vált közismertté Doroszlón, mint ahogyan általuk tartja számon a délvidéki amatőr színjátszás a doroszlóiak egy-egy színvonalas előadását is. Csoda-e hát, ha újra falusi kisiskolák lennének, az ő diákjuk szeretnék lenni...

Meleg szeretettel felkérem tehát Szalainé Károlyi Piroskát és Szalai Jánost, hogy vegyék át az Aracs-érmet!

Bukovina, mit vétettem?, Színes szöttek, Guzsajásban, Erdő-mező virágai, Megkérdeztük az ifjúságot, Gondjaink-dolgaink újraértékelése, Tamási Áron sirjánál...

Egy pedagógusi pálya iskolán kívüli tevékenységének címeiből álló mozaikkockáit egymás mellé illesztve rajzolódik ki előttünk VARGA SÁNDOR hertelendyfalvai nyugalmazott tanító bácsi arcképe, aki az al-dunai székel települések nemzettudatát, megmaradását úgy tudta egy életen át építeni és szolgálni, hogy azok kisugárzása, ereje és hite mindmáig követendő példa, tiszteletet érdemlő minta maradhatott. Minden megpróbáltatás, gáncsokodás és megfélemlítés ellenére alapító tagja volt az Ady Endre, majd később a Tamási Áron Székely Magyar Művelődési Egyesületnek, a dél-bánati szemlék fáradhatatlan szervezője és résztvevője, több sorsunkat jobbra fordítani akaró tanácskozásnak a szellemi atyja és vitaindítója, az irodalmi csoport vezetője, a férfi és a vegyes kórus jó hangú, lelkes énekese.

Kedves Tanító Bácsi, kérem, fáradjon ide, és vegye át ezt a rangos elismerést!

Vas, bársony és fanyar humor ötvözetéből készült hajlíthatatlanul hajlíthatatlannak...

VARNYÚ ILONA magyartanárnő, akiről a legtöbben csak annyit tudnak, hogy hosszú-hosszú időn – mi azt is tudjuk, hogy pontosan tizenkilenc éven – át ő volt a Középiskolások Művészeti Vetélkedőjének főszervezője, mindenese, lankadatlan hitű és erejű mozgalója. Még meg sem szerezte tanári oklevelét, máris a Képes Ifjúság és az akkor induló Újvidéki Televízió munkatársa lett. Amikor szülővárosába, Óbecsére visszakérült, alig néhány évre volt szüksége ahhoz, hogy bekapcsolódjon a KMV szervezésébe, majd idővel annak minden terhet, gondját és örömteli percét is magára vette, hogy úgy vigye tovább, hogy a vetélkedő gazdagodjon, arculata a néprajz, a műfordítás, a népzene, a színjátszás színeivel gyarapodjon. De neki köszönhetjük azt is, hogy határon innen és túl nemcsak híre lett a középiskolások vetélkedőjének, hanem mind több magyar fiatal a Kárpát-medence legkülönbözőbb részeiből látogatott el hozzánk ápolva anyanyelvünket, amelynek méltó szószólója volt mindig Varnyú Ilona mint Kazinczy-érmes magyartanár és a Z. Szabó László Emlékérem büszke tulajdonosa. E tekintélyes, anyaországi elismerések mellé szeretnénk odatenni a Délvidéki magyarságért becses kitüntetést is, az Aracs-érmet, amelynek átvételére tisztelettel felkérem Varnyú Ilona tanárnőt.

Tisztelt Ünneplők! E néhány, epizodikus elemekből álló észrevétel, amelyet az Aracs Társadalmi Szervezet díjazottjairól előtűk és a jelenlevők előtt elmondhatam, legfőképpen csak érinthette azokat a szerepeket és jelenségeket, amelyeket a délvidéki magyarság életében Cirkli Rudolf, Dudás Károly, Szalainé Károlyi Piroska és Szalai János, Varga Sándor és Varnyú Ilona betölt. Azt a célokat azonban talán sikerült elérnem, hogy e számunkra is nevezetes, emlékezetes alkalommal kifejezhettem hozzájuk fűződő érzéseinket, nagyrabecsülésünket, személyiségük és egész életpályájuk iránti elismerésünket, s egyszersmind velük is megéreztettem e közösség őszinte ragaszkodását.

Tisztelt Ünnepelek!

Ebben az ünnepi pillanatban kívánok Önöknek a magam és az általam képviselt testület nevében jó egészséget, türelmet az élet nehézségeinek elviselésében, alkotó erőt és kedvet, örömet munkájukban, eredményeikben. Éljenek még soká helyismereti kutatóhoz, íróhoz-újságíróhoz, nyugdíjas pedagógushoz, magyartanárhoz méltó, teremtető életet a délvidéki magyarság hasznára és mindnyájunk örömére. Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Szabadka, 2001. szeptember 21.

„...Legyek a szél, mely hordja a magot...”

Nyolc évtizede, ama trianoni mészárszéken "végtagjaink" közül az egykori Temesi Bánság kétharmadát Romániának, egyharmadát a frissen alakult Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak ítélték. Ez utóbbiban látta meg a napvilágot Tietze Jenő tisztelendő úr 1938. december 5-én. Szülőhelyét - Torontál vármegye egykori székhelyét - akkor az éppen aktuális királyi családra emlékezve, Petrovgrádnak hívták, ma még az egykor megboldogult partizánvezért megidézõ Zrenjaninként emlegetik, egyébiránt nyelvünkön az Anjou-kor óta a Nagybecserek nevet viseli. Mint tudjuk, a Bánság a török kiűzése után Európa egyik legszínesebb nemzetiségi területe lett, a Habsburg telepítés következtében. Jenő atya családjában, az eredetükre valló német mellett, a magyar nyelv is egyaránt használatos volt, de ő már a harmadik nemzedék, aki magyarnak vallja magát.

Az előzőkből következően az elemít s a Magyar Főgimnáziumot Nagybecserekben végzi 1945–57 között. Ezután a zágrábi Teológiai Akadémián kezdi meg tanulmányait, amelyeket - a totális rendszer papnövédeként tanúsított gesztusaként - másfél éves sorakatonai szolgálat szakít meg, így 1963-ban szentelik pappá. 1965-től Versecen, 1967-től szülővárosában segédlelkész. Mint a kezdetben apostoli kormányzó, majd később bányai püspök, Jung Tamás atya munkatársa, otthon és külföldön sokat utazott. 1974-től becskeréki plébános, 1983-tól püspöki tanácsnokká nevezik ki. 1988-ban az új főpásztor, Huzsvár László atya egyik első intézkedéseként általános helynöki címmel ruházza fel, egyben vagyongazgatói feladattal bízva meg. A következő év nagycsütörtökén veszi át pápai prelátusi kinevezését.

Pál apostol írja a Róma-beliékhöz írott levelének 5. részében, a 3-4. versekben: *"Nemcsak pedig, hanem dicsekedjünk a háborúságokban is, tudván, hogy a háborúság békességes tűrést nemz. A békességes tűrés pedig próbatétel, a próbatétel pedig reménységet."* Nos, Tietze Jenő, a '90-es évtizedben a balkáni háború sújtot-

ta lakóhelyén - az Úr segédelmével - tudta, mit kell cselekednie. Kozma Imre atya, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat elnöke 1992-ben látogatást tett a bányai püspökségen, amit a következő évben már jelentős segítség-szállítmány követett. Helyiség híján a nagybecskeréki plébánia nyújtott otthont a küldeménynek, hogy lökést adjon a Jugoszláviai Máltai Szeretetszolgálat megalakításához. Nyolc esztendeje ugyanott, Tietze atya lelki vezetésével működik a humanitárius szervezet.

Az első két-három évben kizárólag a magyarországi, utóbb a német, francia, majd kisebb mértékben a svájci, olasz és romániai máltaiaktól érkezett szállítmány hozzájuk, az elosztáskor különböző nemzetiségű orvosok, gyógyszerészek, nővérek s más, jóakarató emberek vállalkoznak önkéntes, önzetlen munkára. Mára a forgalmuk meghaladja a 22 millió német márkát: az adományok összetételében a legnagyobb hányadot az egészségügyi anyagok, az élelem és a gyógyszerek teszik ki, de jelentős a ruházat, az orvosi műszerek, a tisztálkodási eszközök aránya is. Egy magyarországi származású, németországi orvosnő, dr. Fessl de Alemany Erzsébet - külön figyelmet fordítva szülőföldjére - több mint száz kórházi ágyat, számos orvosi műszert, életmentő anyagokat juttatott el Kölnből Nagybecserekre. A vele való kapcsolat még a prelátus úr gyermekkorára vezethető vissza.

A legnehezebb, véssterhes években - a gyógyszerhiány, avagy azok megfizethetetlen ára miatt - különös jelentőséggel bírt a naponta nem ritkán sok száz, esetleg az ezret is meghaladó receptforgalmuk. A már említett felkészültségű szakembergárda felelősségteljes munkával választja ki a külföldi szerek közül a hazai receptnek megfelelő összetételűt, mielőtt a betegnek adja. Mintegy 50 kilométeres körzetben sajátos, mozgó patikát is működtetnek.

Az ember gyarlóságából adódik, hogy - különösen szükséghelyzetben - konfliktusok is keletkeznek. Tietze atya - a sok-sok hálás, hozzájuk forduló mellett - akarva-

akaratlan, haragosokat is szerzett, hiszen minden igényt lehetetlen kielégíteni. Csalódásként emlegeti ama egykori, kórházi ortopédorvos példáját, aki a szeretetszolgálat által juttatott 18 tonna gipszből bőségesen részesült, majd később, polgármesterként semmit sem tett semelyik egyházi létesítményért. A Jugoszláviai Máltai Szeretetszolgálatnak máig nincs saját épülete, a hatóságok sem alkalmas objektumot, sem anyagiakat nem bocsátottak a rendelkezésükre. A viszonyokat jól jellemzi, hogy a pápai prelátus éveken keresztül az irodában, egy földre fektetett szivacson aludt, mert a szobáját átengedte raktárul az általa pástorolt szervezetnek. Fizetett alkalmazott nélkül dolgoznak máig a máltaiak Nagybecskerekén, iratanyaguk a padláson, dobozokban porosodik.

Tietze Jenő arcán mégis a mosoly ült, amikor egy újságírói kérdésre - a remélhetőleg utolsó háborús karácsony előtt - az egész tevékenység belső indítatásairól nyilatkozott: *“A Jóisten látja a belső sikerélményünket, amikor örül az ember, hogy adhat, és az a valaki örül annak, amit kapott (...) Nyomorultak mindig lesznek, segíteni kell rajtuk, de az a kívánságom, hogy csak azoknak kelljen segíteni, akik valóban rászorulnak, és ne legyenek ‘önjelölt’ rászorulóok. Vagyis, hogy az emberek ismerjék fel, hogy mikor nincs már szükségük segílyre, és adjanak teret azoknak, akik valóban rászorulnak.”*

Talán sikerült megvilágítanunk, miért döntött a Mocsáry Lajos Alapítvány kuratóriuma úgy, hogy a 2001. évi két Mocsáry-díj egyikével Tietze atya karitatív munkáját részesíti elismerésben. Hadd nyújtsam át a plakett mellé még ráadásul erdélyi lekipásztor testvére sorait is:

*“A végtelen falban legyek egy téglá,
Lépcső, min felhalad valaki más,
Ekevas, mely mélyen a földbe ás,
Ám a kalász nem az ő érdeme.
Legyek a szél, mely hordja a magot,
De szirmát ki nem bontja a virágnak,
S az emberek, mikor a mezőn járnak,
A virágban majd gyönyörködjenek.
Legyek a kendő, mely könnyet töröl,
Legyek a csend, mely mindig enyhét ad.
A kéz legyek, mely váltig simogat,
legyek, s ne tudjam soha, hogy vagyok (...)”*
(Reményik Sándor: Akarom - részlet)

Elhangzott a székelyföldi Szentegyházán, a Mocsáry-díj átadásakor, msgr. Tietze Jenő pápai prelátus, nagybecskereki plébános laudációjaként, 2001. október 13-án.

A doroszlói tájház

Doroszló (Doroslovo), a Bácska dél-nyugati csücskében, az egykori Mosztonga folyócska partján meghúzódó, zömmel magyarul beszélő település, a vidék három leghagyományőrzőbb közösségének (Doroszló, Gombos, Bácskertes) egyike. Zombortól délre 20 kilométernyi távolságra fekszik, míg a falutól a Dunát dél-nyugati irányban kb. 11 kilométer választja el.

Helységnevként már 1313-ban említik, de a török hódoltságok következményeként 1662-re elnéptelenedik és a török visszavonulása után is csak 1752-től telepítik újra, mégpedig a híres középkori búcsújáró hely, Bajkút közelében.

Doroszló magyarsága a Kárpát-medence 27 vármegyéjéből települt ide. Legtöbben Tolna megyéből érkeztek. Más-más időszakokban németek és szlovákok is megtelepültek itt. Az első világháborút követően a falu Jugoszlávia kötelékébe került, majd 1941 és 1944 között ismét Magyarországhoz tartozott. A második világháborút követően a kitelepített német lakosság helyére líkai szerb telepesek jöttek, ami nagymértékben megváltoztatta a falu nemzetiségi arculatát is. Az 1990-es évek háborúja a menekültek újabb hullámát hozta magával, ezzel párhuzamosan pedig a magyar fiatalok elvándorlását.

Mindez együtt az egykor sajátos hangulatú paraszti közösség szellemi és tárgyi hagyományainak megmentésén fáradozóknak is egyre nagyobb gondot okoz. Pedig veszendő értékeink, egyebek között Doroszló hagyatéka összegyűjtésének fontosságáról már a XX. század első éveiben is szóltak neves néprajzkutatók. Hagyományaink, tárgyi emlékeink megőrzése érdekében a dolgozók azonban többszöri próbálkozás után sem alakultak kedvezően. Hála azonban egy kezdeményezésnek és 1993-ban a tájház létrehozói szerencsés találkozásának, e hagyományőrző közösség még fellelhető tárgyi anyagából sikerült annyit összegyűjtenünk, hogy állandó néprajzi kiállítás keretében egy doroszlói parasztház teljes berendezését bemutathassuk.

A tulajdonukat képező, 1850 táján épült ház a falu legrégebbi utcájában, csaknem 1000 négyszögölnyi telken áll. 1954 táján nád tetejét ugyan cserépre cserélték, oromzatának egy részét már nem meszelik, de külsején más alakítások nem történtek.

A vertfalú lakóház az 1930-as évek házbelsőjét mutatja be. A petróleumos lámpát 1937-ben villanyáram, míg utcára néző szobájában - a nagyházban - a banyakemencét a most látható cserépkályha váltotta fel. Egyébként ez a helyiség a tisztaszobák megjelenésétől fűtőtest nélküli volt. A szoba mai berendezése a kor bútorfestésének divatja szerint sárga, ún. flóderozott a nagygazda házak parádés tisztaszobáinak vetett ágyaival és hímzett textiljeivel.

A látogató az udvarról a középső helyiségbe (pítvar-konyha) léphet. A korábban létező, majd megszüntetett nyitott kémény és tüzelőpadka visszaállításával az a kor követhető nyomon, amikor még létezik mindkettő, de már a rakott tűzhely is helyet kap a konyhában. A ház kívülfűtős kemencenyílásán a tévő helyén ajtó található, és a kemen-ce füstelvezető nyílását magasan, a nyitott kémény kezdeténél helyezték el. Mennyezetét a nyitott kéményes részen deszkázat képezi. A konyha tárgyi berendezése is a jelölt kort tükrözi. Helyi szokásnak megfelelően a hátulsó szobában - a kisházban - kapott helyet az idősebb nemzedék számára az 1910-1920-as években készült sötét színű bútorzat korhű textiliákkal díszítve. Egykori helyén, eredeti méretben látható a visszaállított banyakemence is. A kamra a padlásfeljárattal, a léceskamrával, valamint a boltozott pince és a hordóskamra a paraszti gazdálkodás, a kenderfeldolgozás és a korábban szőlésszettel és borászattal foglalkozó tulajdonosok e foglalatosságához kapcsolódó eszközeit is felsorakoztatja. A tájház Nyugat-Bácska hiteles építészeti és néprajzi emléke.

További tervünk az udvarhoz, a gazdasági udvarhoz tartozó épületek (nyári konyha, ól, góré, istálló) kialakítása és bemutatása csakúgy, mint a gazdasági udvaron kívül álló új építmény befejezése és népművészeti alkotóházként való működtetése. Elképzeléseink szerint a teljes komplexum két része együtt fog alkotni egy egységes egészet. Ezúttal tehát a komplexum egyik részének, a tájháznak rendeltetészerű átadására került sor a falu, Mária kegyhelye ünnepének alkalmából Kisboldogasszony és a magyar kereszténység millenniumának tiszteletére és jegyében.

Doroszló, 2001 szeptembere

Hibakiigazítás

Lapunk első számának 37. oldalán, sajnos két értelemzavaró hiba csúszott Tomán László: Egy nem létező irodalom lexikona című írásába .

Az első hasáb közepén „régebbi irodalmunk négy ismert, neves alakját” helyett „régebbi irodalmunk néhány ismert, neves alakját” kell; öt sorral lejjebb, a kettőspont után a mondat helyesen így hangzik: „Kelemen az Uránia nyomda tulajdonosa volt, soha a Reggeli Újságnak se szerkesztője, se kiadója nem volt. Ellenben Kende Ferenc a Reggeli Újságnak a kiadóhivatalát vezette évekig...”

Az olvasók elnézését kérjük.

A szerkesztőség

E számunk kiadását
a Határon Túli Magyarok Hivatala

a vajdasági művelődési, oktatás és tudományügyi titkárság
és az óbecsei önkormányzat
támogatta.

Aracs

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Alapító: az Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Kiadja a Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu

Főszerkesztő: Utasi Jenő

Felelős szerkesztő: Vajda Gábor

Lektor: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Szerkeszti a szerkesztőbizottság. Tagjai: Bata János, Cirkli Zsuzsanna, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor (képzőművészeti szerkesztő), Marcsók Vilma, Tari István, Tomán László, Utasi Jenő, Vajda Gábor

Egyes szám ára 50,00 dinár, évi előfizetés 200,00 dinár + postaköltség. Külföldi előfizetés a belföldinek kétszerese.

Szerkesztőségi fogadóórák: **hetente pénteken de. 11-től 12 óráig** a szabadkai Városi Könyvtár földszinti olvasótermében. A szerkesztőség címe: **Gradska Biblioteka – Városi Könyvtár, 24000 Subotica – Szabadka, Dušan cár u. 2. Telefon: (024) 553-115. Fax: (024) 42-069.**

Készült a Logos Grafikai Műhelyben, 500 példányban

A folyóirat megrendelhető: Grafička Radnja „LOGOS”

24427 TOTOVO SELO

Zlatiborska 4.

Tel/fax: +381 (0)24-883-040, e-mail: logos@tippnet.co.yu

A Logos folyószámla száma: 46610-685-7-2020626 ZOP Subotica, filijala Kanjiža

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.

A DOROSZLÓI TÁJHÁZ MEGNYITÓJA

